

SIPOS ZOLTÁN

Filozófiám

Sipos Zoltán

FILOZÓFIÁM

Szerintem az élet...

Első, elektronikus
szerzői kiadás

A kötet a 2010 márciusában nyilvánosságra
hozott *Publikációk 2007–2009* című könyv
anyagának kivonata.

Első elektronikus kiadás, e-book

A könyvet a szerzői jog tulajdonosa
**Creative Commons Attribution-Share Alike 3.0
Unported (CC-BY-SA)** licenc alapján teszi közzé.

Szabadon másolhatod, terjesztheted, bemutathatod és előadhatod a művet, származékos műveket (feldolgozásokat) hozhatsz létre, ha feltünteted az eredeti szerzőt és a forrást. Ha használod ezt a művet, a sajátodat ugyanilyen licenc alapján kell közzétenned. A tudás közös és szabad kell, hogy legyen.

© Sipos Zoltán, 2010
enmagam.freeblog.hu
Néhány jog fenntartva.

TARTALOM

AJÁNLÁS	4.
I. PUBLIKÁCIÓK	6.
II. EGY BLOGGER FILOZÓFIÁJA	36.
III. EGY ÚJ LÉLEK FÜVESKÖNYVE	76.

AJÁNLÁS

*MINDEN LÁNYNAK,
akinek ehhez köze volt*

I. FEJEZET

PUBLIKÁCIÓK

"KÉPTELEN VAGYOK
BÁRKINEK BÁRMIT MEGTANÍTANI.
CSUPÁN ELGONDOLKODTATNI
TUDOM AZ EMBEREKET."
(Szókratész)

Miért ilyen igazságtalan az Isten?

– 2008. március 23.

Chantal Sébire egy ötvenkét éves francia tanárnő volt. 2000-ben elveszítette az ízlelési képességét és a szaglását, de csak később derült ki, hogy miért: egy rendkívül ritka tumor támadta meg az arcát. Az esztezioneuroblasztómának nevezett betegség miatt később a látását is elveszítette, az arca teljesen eltorzult, és iszonyú fájdalmak kínozták.

Chantal Sébire (1955–2008)

Február végén családja és saját szenvedése miatt Sébire arra kérte Nicolas Sarkozy francia elnököt, hogy engedélyezze számára a kegyes halált. Mivel azonban Franciaországban tiltják az aktív eutanáziát, a bíróság után Sarkozy is elutasította a kérelmet. A nőt szerdán holtan találták az otthonában; még vizsgálják, hogy mi okozta a halálát.

Gyakran följajdul az ember, amikor gyermekszenvedést vagy anyahalált él át: gyöngé tudata megrendül a hitben, s mivel olykor nincs kit hibáztatni, hibáztatja hát az Istent, akit addig áldott.

Elöljáróban meg kell mondanom, hogy jómagam nem vagyok vallásos. Amiket elmondok majd, azok csak bügyuta egymásutániségbe rendezett gondolatok, nem saját hitem vagy véleményem. Bizonyára tévedéseket is tartalmaz, de szimbolikát is: nem árt érteni, egészséges kritikával olvasni. Az elkövetkező sorokban mégis megpróbálok választ adni arra, hogy az, amit az emberek vallástól függetlenül valamiféle istenként tisztelnek, miért engedi a látszólag és számunkra rossz dolgokat.

Azt kellene megérteniük azoknak, akik hajlandóak és képesek hinni valamilyen transzcendentális hatalomban, hogy ez az istenkép nem a földi világból táplálkozik. Az isteni hierarchia lényege, hogy Ő megteremtett bennünket, következésképpen Övé az erő, a hatalom és a tudás. Hiába mondja a keresztény és zsidó tanítás, hogy saját képmására teremtette az embereket, senki sem állítja, hogy magához hasonlatossá tette őket a hatalomban is: arról nem eshet szó, hogy fölértethetnénk ésszel a világ-mindenség tudását. Erre papolják a papok azt, hogy kiszámíthatatlanok az Ő útjai.

Az isteni erkölcs értelemszerűen nem egyezik a földivel: még akkor sem, ha szerintük isteni sugallatú egyeseink erkölcsisége, az csak e földi világban érvényes. Földi szabályok, erkölcsök nem kérhetők számon a Hatalmas-tól. Erről szól Harun al Rasid kalifa története is: egyszer beállított hozzá három igazhitű muszlim. Azt kérték,

hogy isteni igazságosság szerint ossza el köztük a ropant kókuszdiótermést, mire a kalifa egyiküknek két szemet ad, a másiknak semmit, míg a harmadiknak az összes többit. A férfiak értetlenkedtek, azt mondták, hogy isteni igazságot vártak, egyenlő elosztást. Mire a kalifa:

– Hiszen ti nem azt mondtátok, hogy osszam úgy, ahogyan egyenlő. Úgy osztottam, ahogyan kértétek, ez az Isten igazsága, az egyenlőség csak a szolgák igazsága.

Minden vallásban fölmerült a mindennapok igazságtalansága miatti okkeresés: miért sújt egyeseket több szenvedéssel az ég, mint másokat? Némelyek azt mondják, hogy mindenkit ugyanúgy sújt, csak más ügyekben, míg mások a jók próbatételét látják a több kínban, de a karmikus elmélet szerint egy korábbi élet bűneinek vezeklése is lehet, ha valaki foggyatékos lesz vagy vakon születik. Van-e ott mértani logika az igazságban, ahol az európai ember gaurán.gában (Gourangában) hisz, aki az egyik legkényelmesebb a cselekedeteink visszahatását (a karmát) illetően: közel sem kíván olyan kemény állhatatosságot, mint az Úr Krisna más murtijai.

Szinte érthetetlen, hogy miért kanonizálták Jób könyvét: számtalan tanulmány, hitkutatás, könyv vizsgálja a jóságos Jób és a látszólag igazságtalan, sőt a gonoszságba hajló Isten alakját: egyesek szerint csak azért kerülhetett be a Könyvbe ez a történet, mert itt szerepel először a Sátán, itt nevezik nevén (legalábbis az egyik sátánt, amelyet a keresztény világ ismer).

Pedig a történet ennél sokkal több. Jób gyakorlatilag erkölcsiségében felülkerekedik az Úron: tudja, hogy igazságtalanul sújtja őt, ám hiába vonja kérdőre, Isten tettét csak azzal igazolja, hogy minduntalan elismétli, Ő teremtetten a világmindenséget, bármi hatalom a birtokában van. Isten azonban elmondja azt is: adok, akinek adok, elveszek, akitől elveszek. Nem emberi igazságságra törekszik. Carl Gustav Jung *Válasz Jób könyvére* című művében azt is kijelenti, hogy Jób pszichológiai szempontból intelligensebben viselkedik, mint az Úristen, hiszen Ő csak fitogtatja erejét, elmondva, miket teremtetten és minden a hatalmában áll, ezért Jób inkább visszavonulót fúj: s csak azért nem érvel tovább, mert fölméri, hogy erősebb nála az Isten. Popper Péter *Az Istennel sakkozás kockázata* című művében – nyilván Jung hatására – még erősebb kijelentések olvashatók: Jób nemcsak intelligensebb, de tisztessége is, mint az Úr.

Földi logika szerint valóban nem neveznénk éretnesnek Isten magatartását: de rá nem földi logika és erkölcs vonatkozik. Éppen Jóbbal kapcsolatban többször kijelenti, hogy hívei nem igazat szólnak felőle: arra céloz, hogy őt igazságosnak, jóságosnak nevezik, pedig nem az, nem is törekszik arra. Emberi mértékkel semmiképpen. Isten azért igazságtalan, mert nem kell emberi mértékkel igazságosnak lennie. Nem lenne célszerű vagy nem is akar.

Jób könyve ószövetségi irat, ezért a zsidóság számára is rendkívül fontos. Dr. Halák László a *Remény* című zsidó újságban Jóbot a zsidó néphez hasonlítja: azt mondja, ahogyan Jahve a Sátán kezére adta Jóbot

(gazdagságát, gyermekeit, testét), úgy a zsidóságot is sokszor kiszolgáltatta az ördögnek, amely élt is a lehetőséggel, pusztította, marcangolta. Halák természetesen példaként említi a Soát is. Mégis, cikkében mintha nem tudna kibékülni a Sátánnal paktumot kötő Úristennel:

„Az isteni bölcsesség további, jobb megismerése, talán megengedi, hogy választ adjuk arra: milyen lehet az az Isten, aki nem köt fogadást a hívő ember bőrére a Sátánnal, hanem aki a rend harmóniájához akarja segíteni a Benne hívő embereket.”

Søren Aabye Kierkegaard az 1800-as években azt mondta, hogy a kétség Istennel kapcsolatban csak a végtelen viszonyban szűnik meg: ha elismerjük, hogy Istennek mindig igaza van, vele szemben azonban nekünk soha nem lehet igazunk. Mennyivel egyszerűbb azt mondani, hogy Ő mindent tud, amit pedig tesz, azt én fogadjam el, ahogyan van! Végére is ez a hit lényege, ahogyan Pál apostol révén tudjuk: a hit tudás nélküli bizonyosság. Csupán a megfogalmazás más: Gál Csaba az *Árgus* című irodalmi lap 2005. januári számában hosszú elemzés végén jut a kierkegaardi gondolathoz: Jób azért boldog ember, mert elfogadja, hogy Istennek van igaza. De ugyanezt mondjuk, ha Junggal szólva azt állítjuk, hogy Jób intelligensen belátta, hogy más az Isten igazsága, mint az ő, az ember igazsága.

Léteznek, akik egyszerűen csak azt állítják, hogy az Isten szíve túlságosan nagy ahhoz, az ember pedig túlon túl apró, hogy megharagudhasson rá a Legfőbb.

Akkor, ha ez így van, valójában nincsenek is bűneink, igaza van Franz Werfelnek: döntéseink következményei már magukban a büntetés vagy jutalom, nem tartozunk hát semmi mással. A Téli kert bejárata fölé ezt a mondatot képzelte: „Az, ami vagy, már büntetés és jutalom is azért, ami vagy.”

Vajon mit várnának el a Mindenhatótól azok, akik hisznek benne, mert igazságtalannak nevezik? Legyen mindenkinek ugyanannyija? De mi légyen azokkal, akik kevesebbet dolgoznak? Nekik nem lehetne kevesebbük, hiszen nincsen globális összizgazság: sok kis igazság van, igazságok vannak; az ő igazságuk szerint ez nem lenne fair. Tegyen hát úgy az Úr, hogy mindenki egyaránt érdemeljen? Akkor eltűnik a szabad döntések joga, amely az emberiség egyik jellemzőjévé vált. Isten azáltal taníthatja meg híveit arra, hogy sebezhetőek, hogy megsebzí őket. S mivel fölötté nem áll bíró, de ő maga sem erkölcsz, nem is várható el, hogy a saját anyagi világunk érdekei szerint döntsön mindannyiunknak. Mindazonáltal nem árt figyelniük azoknak, akik hisznek valami Feljebbvalóban: hiszen nekik néha a kezét nyújtja. Csak föl kell Őt ismerni, és bátornak kell lenni megmarkolni azt a kezét.

A jó döntésekről

– 2008. július 27.

Az a véleményem, hogy a jó döntéshozási képesség az ember lelki alkatából adódik. Többnyire veleszületett képesség, mely természetszerűleg fejleszthető, így lehet finomabb vagy bizonytalanabb, de az emberi alkat egyik alapvető képessége.

Jó döntést hozni a mindennapi életben az egyik legegyszerűbb feladat: könnyű, rutinná váló tett. Egyetlen nap során megszámlálhatatlan döntési helyzetbe kerülünk, melyek nagy részében nincs is igazán rossz választási lehetőség: ha úgy döntök, nem megyek be a boltba egy üveg ásványvízért, de később mégis megszomjazom, ez nem hiba, mert azonnal javítható, hiszen van egy másik bolt a közelben.

A rossz döntések viszont feltűnőbbek, kellemetlenebbek, ezáltal sokkal hangsúlyosabbak életünkben. Egyébként is hajlamosak vagyunk a számunkra nem kényelmes eseményeket, történéseket túlértékelni. Rossz döntést viszont nehezebb hozni, mint jót: míg naponta számtalan jó lehetőség adódik, igazán rossz, hangsúlyosan hibás csak kevesebb. Mégis roppant bosszantó belefutni egybe.

Ha látjuk, hogy jó döntést hozni alapvetően egyszerű dolog, fölmerül a kérdés: miért nem tesszük? Sokszor a bonyolultabb utat választjuk, mikor valamiféle belső hangunk, melyet a vallásosok és vallástalanok is másképpen, de közösen általában lelkiismeretként magyaráznak, útba igazít bennünket. Ez főleg erkölcsi, kulturális gyökerekből eredő tanult, tapasztalt értékrend, elvrendszer szerinti

iránymutatás. Mindannyian tudjuk, hogy más tulajdonát elvenni rossz dolog. Ha lehetőségünk lenne rá, értelemszerűen a jó döntés nem ellopni egy szemüveget. (Ennek bizonyítása az egyik oldalról rémesen egyszerű, máshonnan nézve viszont elképesztően bonyolult volna. Fogadjuk el most azt, hogy lopni mégis hiba és bűn.) Ám valamiért mégis sokan a rossz döntést választják: látjuk hát, hogy ismerni a jó döntést egyszerű, mindenki számára megadott lehetőség. A jó döntést meghozni, aszerint cselekedni – ez igényli a valódi lelki tartást.

Nem hiszem, hogy megfelelő védekezés rossz tettek esetén azt állítani: nem tudtam, hogy itt (ebben a kultúrkörben, például Magyarországon) ezt nem illik. Az együttélés alapvető szabályai és etikettje szerint tudni, ismerni, sőt érezni kell ezeket az általános szabályokat. Például óvjuk-védjük a gyermekeket, nem kell ehhez külön utasítás vagy okítás.

Sajnos az emberek tudata valamiért (és bizonyosan több okból) nagyon fertőzött ezekben az időkben. Míg a gyermek veleszületett bölcsességgel tud olyan dolgokat, amelyeket csak érzései súghatnak neki (azaz könnyedén hoz jó döntést, például nem eszi meg a spenótot, pedig nem tudhatja, hogy kisgyermekként számára annak magas cianid-, oxálsav- és tannintartalma veszélyes lehet), addig felnőtté érése folyamán rohamosan romlik ilyen képessége. Ma már valóban látni, ismerni olyan személyeket, akiknek egyértelmű élethelyzetekben is komoly problémát jelent a megfelelő döntés meghozása. Ennek nem kellene így lennie: megfelelő oktatással, kulturális és erkölcsi látásmód-szélesítéssel elérhető, hogy az emberek felkészültebbek, teherbíróbbak, jobb döntéshozók legyenek, ezáltal pedig sokkal boldogabbak.

Az erkölcsről magáról

– 2008. december 14.

Nagyon régóta tervezem, hogy megosztom néhány gondolatomat és tapasztalatomat az erkölcsről és ezzel érintve a kultúráról, ahogyan korábban már kifejtettem, szerintem mi az erkölcs előttiség a vallásban. De mi maga az erkölcs? Miből táplálkozik, hogyan született, van-e ősatyja? Ezt most a legaktuálisabb megvizsgálunk, amikor az elmúlt napok írásaiban pedzegettem ezt is, ha az kevesek előtt is vált nyilvánvalóvá.

Vannak olyan tabuk, melyek népcsoporttól, vallástól és kontinenstől függetlenül megtalálhatók a kultúrákban. Ilyen az incestustabu is, a vérfertőzés tiltása, mely már a legrégebbi iratokban is föltűnik. Az egészséges ember irtózik a gondolattól, hogy egy közeli hozzátartozójával szexuális kapcsolatba lépjen. A legismertebb vérfertőző kultúra a cooper-eszkimóké, de e különleges szexuális szokásokkal rendelkező törzsben is csak unokatestvéri házasság jöhetett szóba. De honnan ez a tiltóinger?

Bonyolult biológiai fejtegetés helyett elég a tabu hasznát úgy megjegyeznünk, hogy a vérfertőző kapcsolat a recesszív géneket az utódban nagyobb esélyben hozhatják felszínre, ezáltal az újszülött nagyobb valószínűséggel lesz öröklött betegségek miatt testileg-lelkileg nyomorult.

Izraeli kibucokban megfigyelték, hogy azok a gyermekek, akiket külön gyerekházban nevelnek, később nem létesítenek nemi kapcsolatot azokkal, akikkel együtt nőttek föl. A kísérletsorozat következtetése, hogy a vérfertőzési tabu

egy genetikailag kódolt védekezés, mely az egészséges DNS-állomány fenntartását és továbbörökítését szolgálja, megóvjá az utódokat a betegségi mutációktól. Ez az adaptív genetikai-természeti parancs a kultúrák részévé vált, éppen úgy vésődött be a népszokásba, mint az egyénekbe.

A kialakult kultúra (melyből az erkölcs táplálkozik, ezért érintjük ilyen részletességgel) tehát mind makroszinten mint faj, mind mikroszinten mint egy kisebb közösség mindazon magatartásformák összességének alapköveiből épül, melyek a környezettel való sikeres és előnyt hajtó együttélést biztosítják. A kultúra tehát genetikailag rögzült adaptív magatartásformák összessége. Nemcsak célszerű, de kifejezetten kíváncs volt, hogy így alakuljon.

Az erkölcs még ennél is érdekesebb kérdés. A kultúra eleme, de nem elemezhető ugyanazon eszközökkel. A kultúra alapvető természetessége (természetből születése) és az erkölcsösség látszólagos természetellenessége közötti szakadékot a Nobel-díjas Szent-Györgyi Albert egy megállapításával tudjuk jól érzékeltetni:

„Az erkölcsöt elemezve [...] rájövünk: az erkölcs arra szolgál, hogy megtiltson számunkra természetes cselekedeteket. [...] Vagyis az erkölcs azzal tesz bennünket »emberivé«, hogy lényegében természetes cselekedeteket tilt meg számunkra.”

Szent-Györgyi Albert: A béke élet- és erkölcstana, 1938

Szent-Györgyi fontos momentumot érint, ezt vessük föl magunknak a további gondolatmenet megértéséhez: „fölösleges megtiltani olyasmit, ami nem természetes, amire nem érzünk késztetést”. A kultúra egy szintje a környezeti-öröklési kíváncsok hagyománya, míg a benne foglalt er-

kölcs már más tőről fakad, parancsai azért olyan különbözőek emberi és emberi kultúra között, mert önkényes parancsokat ad. Az állatvilág számára elegendő a génállomány megőrzését szolgáló csoportrend, míg az ember már folyton változó erkölcsi világképet is alkot hozzá. Míg alapvető kulturális vonások általában csak évtizedek, de gyakran évszázadok alatt változnak, addig az erkölcs differenciálódási üteme gyorsabb. Egy távolabbi, de így szemléletesebb példával megvilágítva: némely szexuális magatartás ma még a társadalom széles rétege számára erkölcsstelennek számít, míg a hedonista kultúrákban mindennapos volt, lassan pedig úgy látszik, a modern világ is toleránsnak mutatkozik iránta. Ezt a változást a törvény feletti, de a társadalmi együttélést alapjaiban meghatározó szabályrendszer, az erkölcs újraszervezése biztosíthatja.

Ha igaza van Szent-Györgyinek, akkor minden erős erkölcsi parancs inverze egy természetes biológia hajlam, melyet elnyomunk. A szintén Nobel-díjas Konrad Lorenz egy ízben azt írta, hogy a kulturális magatartási formák az ember kényszerzubonyai, melyek szociális parancsai és tilalmai a viselkedésünk velünk született programja elleni erőszakot jelentik.

Az erkölcs kialakulásának evolúciós magyarázatát egy amerikai pszichológus, Donald T. Campbell érdekes elmélettel festette fel. Állítása szerint az ember a túlélése szempontjából természetszerűleg önző: önös érdekei (a génállományának továbbjuttatása, azaz utód nemzése) segítik túlélését, ahogyan ez a természetben megszokott (a gének önzőek). A nagyfokú szocializálódás, a nagyobb életközösségekbe, városokba tömörülés azonban szükségszerűvé tette ezen természetes alkat közösségivé idomítását. Ez alatt azt

értem, hogy a városi közösségben élés a nagy számú eltérő kulturális kötődésű egyedek gyűjtőhelyeként az alapvető kultúrától eltérő parancssorok segítségével szabályozzák élhetővé a környezetet – ez az erkölcs. (A betartásával kapcsolatos gondokat manapság azért nehezebb kezelni, mert maga ez az erkölcs nem ad lehetőséget a hathatós kezelésre!)

Campbell mindazonáltal szakít a szociobiológia tézisével, ő nem gondolja, hogy a gének parancsába merevedett a kultúra. Egyik elmélet sem hibátlan, talán mindkettőben vannak hasznosítható elemek. Bereczkey Tamás egy ízben lejegyzí, hogy az új-zélandi maorik a túlnépesedést véres territoriális háborúkkal állították meg, mígnem a XIX. században lőfegyverekhez jutottak. A vérontás a szokásosnál többszörte nagyobb volt, így demográfiai válságba sodorta a népcsoportot. Erre válaszul ennek vezetői tartós békét kötöttek, mely megmentette a maorikat önmaguk kiirtásától: e példa bizonyíthatja, hogy a kulturális vonások (hiszen itt a rendszeres területörző harc is az volt), vagyis genetikai hajlamok tudatilag felülírhatók. Arra pedig még példát sem érdemes hoznunk, hogy az erkölcsöt milyen könnyű akár intézményesített eszközökkel is a kedvünkre alakítani, ha megfelelő hatalom van a birtokunkban. Ennek jeleit manapság is megfigyelhetjük. Ha pedig a genetikai hajlamok józan ésszel és akarattal felülírhatók, a társadalmi együttélés pedig a maga javára alakítja ki az erkölcsi parancsokat, megszűnik az ereje annak a védekezésnek, hogy valaki ilyennek vagy olyanak született, ezért társadalmi felüliséget élvezhet.

A görög erkölcsstan etoszokat, azaz tartós, elvárt szokásokat ismer, mint például a hazaszeret. Ne feledjük, hogy a morál attól függ, milyen kultúrához tartozik: ami egyeseknek erély, mások mélyen megvetik. Éppen ezek a kezeletlen

kettősségek okozzák a súlyos társadalmi feszültségeket, melyeket sokan csak elkendőzni akarnak, ez azonban a probléma duzzadását okozza, mely a kezelhetetlenségig is feszülhet. A mostani tehetetlenségbe ragadt állami utasítások sokszor szemben állnak az erkölcsi parancsokkal, sőt azt is tapasztalhatjuk, hogy szélsőséges esetben akár egy ország alkotmánya szemben állhat az ott élő nép kulturális jellegzetességeivel is.

Itt vetném közbe, hogy a vallásosság és az erkölcs koherenciáját itt irrelevánsnak gondolom, mivel a vallást itt egyféle speciális kultúrának tekintem. Aki vallásosként az erkölcsösséget a hitben vagy egy transzcendentális lényben, hatalomban látja meg azt itt éppen úgy erkölcsösnek nevezem, mint egy a saját kulturális környezete szerint tartós jót cselekvő erős ateistát (azaz olyan személyt, aki pozitív hitet tesz Isten nemléte mellett).

Etoszok, tehát tartós szokások szerint élhet két egymás moralitásától teljesen eltérő ember is; mégis mindketten erkölcsösnek tekinthetők, ha a kulturális környezet, melyben élnek, ezen szokásokat jónak tekintik. A két kultúra összeütközése azonban problémákat okozhat, melyre az egyik csoport erőszakos elnyomása vagy az erkölcsi szabályok békésnek nevezhető szigorítása lehet a válasz.

Jelen korunk legnagyobb kulturális problémáira a válasz a szemünk előtt hever. Azonban az említett önzőség és az összekülönböző kultúrák, melyeket nem tud egyesíteni egy erős erkölcs, együttesen egyelőre lehetetlenné teszik ezen szabályok általános megértését, legalább olyan szinten, amennyire most érteni véljük.

A motiváció megszerzése

– 2009. július 23.

*„Az emberek nem lusták.
Egyszerűen nincs olyan céljuk,
ami motiválná őket.”
(Anthony Robbins)*

Egyre biztosabban érzem, hogy nemcsak magánéletünk, de nemzetünk és világunk legnagyobb problémája is ugyanabban keresendő: a motiváció teljes megszűnésében.

Az ember tetteinek mindenkori célja a külső vagy belső jutalmazás elérése. Motivátor lehet a pénz, egy kitüntetés vagy pusztán az, hogy sikerült azzá válni, aki lenni akartunk. Az, hogy elhisszük: a dolgok megtételének van értelme, eredménye. Az életben dinamikára és perspektívára van szükség a fásultság elkerüléséhez, mely a motivátlanság legjellemzőbb tulajdonsága. Ha egy személy (vagy e jegyeket átsugározva szimbolikus értelemben akár csoport vagy faj) elveszti a motívumot, amelyért cselekedne és motivátort sem talál, megszűnik a cselekvősege, mely mindig újabb és újabb eredmények, ezáltal jutalmazás miatt vitték előre az életét. A motiváció egy viselkedés megjelenésének, fenntartásának vagy megszűnésének oka. Ha úgy érzed, nincs miért cselekedned, meg is szűnnek a cselekedeteid. Akár pszichológiai, akár vallási szempontból nézzük, az életuntság komoly kárjelenség, mely hosszú távon az individuum átvitt vagy valódi pusztulásához vezethet.

A motivátlansághoz való út látszólag a pesszimiz-

mus kövével van kikövezve: „úgysem sikerülne a vállalkozás, hát miért is vágnék bele?” A pesszimizmus egy öngerjesztő, torz nézetrendszer, mely akadályozhatja a sikerek (a jutalom) elérését, ezért ellenmotivátorként működik. Pesszimista az, aki egy esemény, cselekvés stb. várható értékét a valósnál rosszabbnak érzékeli vagy akként tünteti föl, vagy a sikeres cselekmények eredményeit jelentéktelen színben tünteti föl. A pesszimizmus veszélye, hogy önigazoló, tehát maga a negatív képzetek miatt negatív eredménnyel járó esemény nem elértékteleníti az eszmét, hanem felerősíti, látszólag hitelessé teszi. Valamiféle jutalmazás az önigazolás is: elhiszem, hogy vereséget szenvedek és ez megtörténik (akár azért is, mert ez a hitem befolyásolta a teljesítményemet).

A pesszimizmus éppen úgy irreális, azaz önbecsapás, mint az optimizmus. Gyakran keverik azonban a hűvös realizmussal, mely logikus, reális értékelés, de emocionális aspektusból a motiváció visszaszorulását okozhatja. A motivációhiányos ember nem képes, a pesszimista nem hajlandó jutalmazni magát, várható pozitív eredményű döntéseket elodáz. A pesszimista ember szerint a repülőn való utazás veszélyesebb órá nézve, hiszen ő „szerencsétlenebb”, a realista viszont csak a statisztikailag elvárható esélynyi veszélyt tulajdonítja a repülőútnak.

A motiváció hiánya egyfajta fásultságot, ebből következőleg pedig tehetetlenséget jelent. Az aktivátort a gyógyszeripar különféle hormonális kemikáliákban, a pszichológia szakszerű feloldásban, a vallás kétségek nélküli hitben látja. A motiváció hiánya megszűnik, ha megjelenik a motívum és a motivátor, a személy célkitű-

zést tesz, mely révén jutalmazási esélye van. Nem össze-
tevesztendő a cél a vággyal. Utóbbi megfoghatatlan, ir-
reális és emocionális (vö. vágyálom), míg a cél zászlósze-
rűen kitűzhető, a hozzá vezető út ismert, sejthető. A ki-
alakult fásultságot a rutin felborítása változtathatja meg.

Az optimizmus felnagyítja a várható pozitív értéket
és eljelentékteleníti a negatívot (azaz matematikai felfo-
gásban negatív pesszimizmus). Az egyetlen elfogadható
és a motivációra nézve elvárható hozzáállás ezzel szem-
ben a pozitív gondolkodás, mely nem tagadja a rossz
végeredmény lehetőségét, de a jóra koncentrálni.

Mivel a motiváció egy emelt ingerszint, mely ered-
ménye a jutalmazás, amely ezt a szintet csökkenti, ezért
fontos az arányosság megtalálása, mely a csökkenő mo-
tivációt más téren erősíti. Ez az élet dinamikája, a mindig
új kitűzött célok szükségességének valódi oka. Tudomá-
nyos szempontú igazolása ez a népi megfigyelésnek,
mely szerint nem jelent tartós boldogságot gyakorlatilag
semmilyen állapot. Bár a pszichológia kínosan precíz
rendszerben próbálja elválasztani a kémiai (homeosztá-
tikus) szükségleteket például a explorációs drive-tól
(melyet a köznyelv egyszerűen kíváncsiságnak nevez),
maga az emberi motiváció a biológiai igényen és állapo-
ton túl nagyban függ a társadalmi jelenségektől, kulturá-
lis szokásoktól.

Az emlősök például minél magasabb rendűek, annál
erősebb bennük az általánosaktivitás-drive megjelenése.
Az unalom az élőlény olyan állapota, amelyben túl ala-
acsony a aktivitás, így kiváltó tevékenységként megjele-
nik például a játék, mely gyakorlatilag absztrahált meg-

nyilvánulása a hatalomgyakorlásnak és szintén alkalmas a jutalmazás kiváltására.

Bár nem terminus technikus, én akként különböztetem meg a korábban vizsgált fásultságot az unalomtól, hogy utóbbi gyakori, átmeneti állapot, melyből a személy könnyedén, biológiai igényei nyomására szabadulni tud. A fásultság, mely jellemző nemzetünk különösen nagy szeletére és ezért társadalmi problémának tartom, éppen attól veszélyes, hogy olyan minimális igényszintre állítja a személyeket, amelyekben motorként csak a legalapvetőbb drive-ok (homeosztatisztikus mechanizmusok: reakció az éhségre, szexuális aktivitás stb.) jelennek meg. A rendszeresség is fontos: sokan szívesen vetik bele magukat a munkába és nagyon jó eredményeket érnek el, de a munka végeztével visszazuhannak az eredeti állapotra, amikor nincs kitűzött céljuk.

A komplexebb, differenciáltabb emóciók szűnnek meg. Bár orvosilag nem az, én mégis a motiváció hiányának tekintem, ha valaki célja pusztán eljutni a munkába, enni, párosodni, üríteni, szórakozni, bizonyos televízióműsorokat megnézni vagy alacsony szellemi igénybevételt jelentő játékokat játszani stb. Ezek is motiváltságot feltételeznek és jutalmazással járnak, de úgy érzem, társadalmi veszélyt hordoznak magukban. Az emberiség mint tulajdonság számomra abban a szubjektumban nyilvánul meg, ahogyan az ember az ismert valóságához viszonyul. Bajnak gondolom, ha valaki megelégszik azzal is, ami csak mérhetetlenül kis szeletét igényli szellemi vagy fizikai cselekvőképességének.

Én tehát általános motivációhiányként hivatkozom arra is, ha valaki a primer érzelmek szintjén működik (ami jó nekem, azt tartjuk fenn, ami rossz, azt szüntessük meg), de nem jut el addig a pontig, ahol már az események valódi, széles körű befolyásolása jelzi a motivációt, mely látszólag függetlenné teheti az egyénre szabott eredményektől. Ha valaki későbbi önmaga vagy utódlott génállománya érdekében, esetleg valamiféle természeti-isteni rendbe vetett bizalma miatt áldozatokat képes hozni és nem csupán önnön jóléte motiválja, akkor számomra a társadalom hasznos tagjának tűnik.

Pszichológiai szempontból talán nem alacsonyabb rendű hobbi sakkozni, mint sakkozást tanítani, de társadalmi szempontból utóbbi értékesebb. Az élet élhető apró jutalmazások hálózatában is (napról napra várt ismétlődő jelenségek, például kedvenc sorozatunk olyan epizódja, rendszeres találkozó barátainkkal vagy a fizetés érkezése), de a boldogságot csak a magasabb rendű motiváció, a tartósabb eredmények biztosítják. A nehezebben elérhető jutalom tovább tartó motivációt is jelent. Oktatáspolitikai felelősségnek tartom a társadalmi felelősségvállalásra való igény megteremtését. Ha motivációt jelentene segíteni embereken (szabadon választott csoportosítás vagy módszer alapján) és ez jelentene jutalmat, azaz sikert, egészen másképp állnánk.

A társadalom tagjai közötti koherenciát úgy lehet visszaállítani, ha a családi és állami oktatásban is központi helyre kerül az önkéntes felelősségvállalás kérdése. Ne legyenek furcsák azok az emberek, akik bármilyen ellenszolgáltatás nélkül jót akarnak cselekedni má-

sokért és ezért áldozatokra is képesek. Ezzel gyakorlatilag saját magukat jutalmazták (azt szokták mondani, hogy a lelkiismeretüknek cselekszenek jót), belső motivációjukat elégítik ki.

Korunk legnagyobb mérge a fásultságba oltott melankólia. Kierkegaard azt mondta rá, hogy bűn, a szellem hisztériája. Az esztétikai életbe (ti. „élvezd az életet, azaz élj a vágyaidnak”) kódolva van az elégedetlenség, a kitűzött cél elérendő és többnyire olyan vágy, mely megvalósítása nincsen a hatalmunkban. Az esztétikailag élő személy – mondja a filozófus – életformája a kétségbeesés. Nem értek egyet azzal, hogy ezt a stádiumot valamiféle etikai életszemélet mentheti föl, ha pedig mégis, azt nem úgy képzelem, mint ez a teológus.

Az viszont érezhető, hogy a mindannyiunkat időnként elfogó kilátástalan kétségbeesés (mely ellen egyesek sikeresen, mások kevésbé sikeresen küzdenek), bizonytalanság létünk értelme és tetteink helyesége fölött nem új keletű és nem magyarázható a mai világ bonyolultságával. Az oka az eltávolodás egy olyan rendtől és rendszertől, melyben legalább egy kicsit érdemes élni.

Remek motivációt nyújt sikeresen azt hazudni, hogy az egész nem hiábavalóság.

A kereszt súlya

– 2009. szeptember 15.

Ismerek néhány nagyon kedves, értékes embert, akik szerencsésebb családba születtek. Kaptak saját autót, házat is, és valójában soha nem kellett a pénz miatt aggódniuk. Vannak olyanok, akik személyisége ezt a helyén képes kezelni: tudja, hogy mindezek csupán eszközei lehetnek egy-egy cél elérésének. Ám akármilyen érett is egy ember, személyiségét nagyban befolyásolja a kulturális környezete, és az, milyen életet élt.

Jómagam elkötelezett híve vagyok annak, hogy a főiskolai vagy egyetemi tanulmányok megkezdése előtt kötelező legyen legalább egyéves munkaviszony felmutatása. Az, aki nem dolgozott még, nem hozott létre értéket és nem tapasztalta meg, hogy a munkájáért cserébe mennyi pénzt kap, kevesebb tudással indul. Nem elég a homályos elképzelés arról, hogy milyen rossz lehet korán kelni és sokat dolgozni, mert a tapasztalat lényege, hogy az egyén leküzdje ezen nehézségeket. Arisztotelész egyszer azt mondta, hogy sokan éppen olyan meggyőződéssel beszélnek olyasmiről, amiről csak véleményük van, mint mások arról, amit tudnak is.

A cigány- és börtönprobléma megoldásáról írt cikkemben is kifejtettem, hogy a munkaszeretet tanulható. Az a személy, akiben nem alakult ki a tisztelet az értékteremtő munka iránt, szerintem alkalmatlan arra, hogy valódi munkásokat vezessen vagy az értelmiségi elit tagjává váljék. A jómódban fölcseperedő gyerme-

ket a szülei sokszor elfelejtik megtanítani arra, hogy az ő mértéke eltér a szokásostól, s ő nyilvánvalóan föl sem tudja fogni, hogy másoknak mennyire más az életvitelük, ahogyan egy európai ember sem képes még pontosan elképzelni sem, nemhogy átélni az afrikai állapotokat. Ettől ő nem feltétlenül lesz erkölcsileg elítélhető ember, de ezáltal könnyedén lehet az. A szülők sokszor maguk sincsenek tisztában azzal, hogy milyen nehézségeket jelenthet a nevelési folyamatban egy olyan apróság, hogy magasabb zsebpénzt engedhetnek meg gyermeküknek.

Az ilyen ember is visel keresztet: az irigyek szemének keresztjét hordja. Mindenki azáltal lesz azzá, aki lesz, ahogyan élnie kellett az életét. Bár mindenki maga rendelkezik a tettei felett, vannak olyan életadottságok, melyekkel csak élni tud vagy olyanok, melyeket nélkülöznie kell: nem mi választjuk meg, hogy milyen családba érkezünk vagy milyen tudásra lesz fogékony az agyunk. Akkor, ha valaki nehéz éveket tud maga mögött, és gyermekként meg kellett ismernie a halál természetét vagy a családfenntartás nehézségeit, joggal kiálthatja a világba, hogy micsoda igazságtalanság esett meg vele. Azáltal azonban, hogy mindezeket megtapasztalta, és ezen rémek a természetvé váltak, ő mássá válik, mint korosztályának nagyja. Bármennyire is nehéz és sokszor fájdalmas egy igazságtalan keresztet cipelni, míg mások gondtalanul és dologtalanul hagyják elsuhanni az életüket, jó, ha tudod: ez a kereszted téged többé, könnyen jobbá fog tenni, akármilyen nehéz is most.

Nincs annál szomorúbb látvány, mikor egy értékes, mély ember föladja az erkölcsi-szellemi világnézetéért vívott harcot, és vállalja, hogy a tömegbe olvad. Aki eleve erre rendeltetett, sosem fogja kívánni, hogy kiválgék e masszából, azok azonban, akikben ott van a szikra, sosem lesznek teljesen elégedettek benne. René Guénon írta egyszer, hogy az intellektuális elit lehetséges tagjai érzékelik a velük szembeni társadalmi közömbösséget, sőt a szellemi szakadékot kortárs barátaik, olykor családtagjaik és maguk között, ezért gyakran a visszahúzódás mellett döntenek. Azért fontos a ránk mért csapásokat a lehető legnagyobb nyugalommal és beletörődéssel fogadni, mert ezáltal feldolgozhatóvá tesszük őket. Nem kell a sztoicizmusig mérülni, de a Biblia is figyelmeztet rá, hogy milyen veszélyes a magány: ha leülsz az üres lakásban, és sokáig csak magaddal foglalkozol, elkerülhetetlen, hogy problémáidat föl-fölemlegeted magad előtt, előbb-utóbb pedig föl is nagyítod őket. Ha azonban mással és másokkal foglalkozol, nem marad annyi időd a hasztalan önrágódásra. Ha pedig megérted, hogy a téged ért hátrányok jelleted megerősítésével előnyökké is válhatnak, többé nem lesz szükség rá, hogy átkozd a szerencsétlenséget. Van esély másképp nézni az életedre.

Kvázi-igazság

- 2009. szeptember 20.

Az a tapasztalatom, hogy miközben az emberek szívesen szenvednek sanyarú sorsuk csapásai miatt, nem veszik észre, hogy barátaiknak, szomszédjuknak és ismerőseiknek pontosan ugyanaz a bajuk. Az élet túlságosan egyszerű, így természetesen adódik, hogy érzelmeinkkel bonyolulttá tegyük a létet.

Férfiak és nők fiatalon ugyanazokkal a problémákkal küszködnek. A lehetőség adott volna, hogy ezen bajokra egymás gyógyírjei legyenek, mégis inkább a bajok okozói maradnak. Ezrek értetlenkednek saját boldogtalanságuk fölött, miközben sosem azt keresték, ami boldogságot jelenthetne, hanem mindig az elégedettség pillanatnyi mámoráért küzdöttek.

Miért ne lenne reménytelen és önsajnáló a fiatal, ha szerelme éppen úgy viselkedik, ahogyan ő maga? Ha képtelen megfelelni olyan természetes igényeinek, melyek forrását nem is sejtí, csak mélyen érzi, hogy fontosak számára. Miképpen is dolgozhatná föl, hogy a látszólag boldog fiatalok között ő mégis úgy érzi, nem az történik vele, ami jó volna és nem azt teszi, amit valójában szeretne?

A csak egy kicsit nagyobb intellektussal megvert fiatal már nem elégszik meg azzal, ha megmondják neki, hogy mit élvezzen, hanem maga próbálja megérteni, mit szeretne igazán. Ami kényelmetlen, szokatlan vagy száanalomra méltó az impulzusokkal teli, felszínes mindennapokban, az számára fontossá válik: köte-

léket, bizalmat és őszinteséget keres egy percemberekkel teli hazug világban. Nem azért csal meg a legjobb barátod, mert ártani akar, hanem mert nem érti, mi a barátság. Semmilyen erkölcsi érzéke nincsen, elvakította a szemébe szórt csillámpor.

Keresel valamit, akár éveken át, mert azt hiszed, megtalálod magad benne. Mikor végre ráébredsz, hogy valójában valakit kerestél, a felismerés öröme helyett a mély bánat koporsószögét találsz csak: akire szükséged van, nem létezhet, mert ma már nincsenek olyan értékek, melyek ideáljai mentén élsz. Valódi személyiséged, intellektusod minden fodra egyénné tesz téged: olyan egyéniséggé, mely csak szeretne lenni az egyik-másik csoportba simuló fiatal. Őt irigyled igazán: elhiszi, hogy jó neki, és még évekig élhet a lelki vegetációban, ha pedig igazán szerencsés, sosem döbben rá, hogy a boldogság nem állapot, csak pillanat, melyről könnyű elhinni, hogy pusztán célja az elvesztésekor érzett végtelen űr.

Állsz a híd közepén, alattad a semmi. Mögötted az élet, amelyet fölálldoznál azért, hogy az lehess, aki lehetnél: ott állnak számodra fontos emberek és értetlenül állnak. Miért nem maradsz velük, miért nem elégedsz meg azzal, ami vagy? Miért nem jó, hogy hazudsz magadnak? Nem értik. Azt hiszik, csalódtok, de te vagy igazán csalódott, miközben hátat fordítasz nekik. Előtted a végtelen köd, nem hívogató, mégis menned kell. Neked nincs maradásod.

Jó akarsz lenni, de közben ártani fogsz. Boldog akarsz lenni, de mindent megteszel a fájdalomért. Torz

lények hömpölygő tömege fojtja meg a vágyadat, hogy legyen értelme annak, amit teszel. Eldöntheted, hogy feláldozod azt, aminek lenned kell vagy kiteszítod magad.

Magányosan él e korban még az is, aki szeret. Sehol nincs remény, nincsen a kapcsolatokban tartalom. A barát sörcimbora csupán, a szerelem pedig egy újabb megálló. Egy hónap és másnak mondja ugyanazt és ugyanúgy, ahogyan neked. Nem volt igaz az sem, mert a művilág színes bársonya mindent viszonylagossá hazudik: a nagyjából-érzelmeik nagyjából-élete nyomán megszűnik a lelki egészség.

Ők pedig pillanatnyi örömeikben fetrengve, üres tekintettel, de duzzadó mellkassal pusztítják el a remény martalékát is. Semmi baj, nem adhatod magad ilyen könnyen. Fogadd el, hogy minden hazugság, dőlj hátra, és élvezd a színjátékot. Ezek megérdemelték a megsemmisülést, és saját pusztulásukba tartó szerelvényük megállíthatatlanul robog tovább. Nem a te feladatod megállítani. Éppen elég, hogy nem vagy rajta.

Boldogságra képtelennek lenni

– 2009. szeptember 30.

Mondhatom, hogy sok emberrel találkoztam, akiknek komoly problémájuk akadt az életben. Iskolásként egyszer azt találtam mondani, hogy a legkegyetlenebb a halott hitves, aki bár nem érinthet, mégis a torkunkon a keze. Aztán 2004-es füveskönyvemben már addig jutott a filozófiám, hogy ki mertem jelenteni: valójában lényegtelen, hogy mi fáj, mert fájdalom és fájdalom között nincsen minőségbeli különbség. Úgy értem, a világ dologtalan dús rétegébe tartozó milliomos számára éppen ugyanúgy fájhat, ha a heti szokásos presztízsfogyasztásáról, például egy új sportautóról le kell mondania, mint nekem az, ha rákdaganat enné húsomat vagy meghalna az édesanyám. Nekem fáj, ami bennem fáj, hogy Wass-sal szóljak.

Az ember végtelen átéléssel, nagyon mélyen tud szenvedni. Jó, ha ehhez talál okot is, de nem kell hozzá feltétlenül. Amikor egy egyébként nagy lehetőségeket magában rejtő fiatal mindent földad azért, hogy betagozódhassék barátai körébe, majd megkérdezi tőlem, hogy miért nem képes boldoggá válni, igyekszem nem megmosolyogni. Olyan emberek keresik a boldogságot, akik még meg sem fogalmazták, hogy mi lehet az. Én úgy látom, a boldogság sokszor csak elmúltával értékelhető pillanat, úgyhogy a továbbiakban inkább az elégedettség eléréséről gondolkodnék.

Azt hiszem rendkívül fontos, hogy elmélkedjünk arról, amit célunkká tűzünk ki. Az a lány, aki elhiszi, hogy ő is élhet úgy, ahogy barátnői és megteheti azt, amit az egyébként irigyelt fiúk nap mint nap megtesz-

nek, alkalmasint nem lesz boldog. Nem érti, miért nem jár neki a boldogság, miért csalják meg és használják ki, ezért összeszorított fogakkal, de egyre rosszabb döntéseket hoz. Holott saját döntései nyomán ő határozta meg önmaga értékét: és olyan alacsonyra tette a mércét, ami miatt nem érdemli meg, hogy jó legyen neki.

A szabadságot keresve sokan szabadosságot találnak. A vágykielégítés pillanatnyi testi elégedettséget szül, mely egyébként viszonylag könnyen elérhető (egy jó buli: jó abszint, jó szivar, jó joint és jó nők), a szellemi kielégülés, azaz valamiféle belső béke viszont sokkal keményebb dió. Nem jön magától, előtte meg kell értenünk, hogy mit szeretnénk elérni. A szabadság nem a testi bilincsektől való megszabadulást, hanem olyan lelki szabadságot jelent, amelyben szabadon gondolkodhatsz, szerethetsz. Ha vélekedéseid, hitedet korlátok közé kell szorítanod ügyetlen szülők, hamis barátok vagy érdemtelen szerelem miatt, akkor tudsz pillanatok alatt olyaná lenni, akit korábban magad is megvetettél volna. Nagy ajándék, amikor úgy érzed, most jó úton jársz, és nem csupán aznap este érzed magad jól néhány órán át, hanem mindennap jó érzéssel kelsz, jársz és fekszel.

A racionalitásba menekült ember (és ezt egy racionalitásba menekült ember mondja most neked) hiheti, ha másképp nem megy, hogy nincs isten, se sors, a természet sem élő egész, az ember önmagában áll, az út végén a halál pedig csupán valamennyi sejtműködés és agyfunkció megszűnése. De még ekkor is hitek között kell élnünk az életünket: ha reggel munkába indulsz, elhiszed, hogy oda fogsz élni. Csupán hiszel benne, hogy megérkezik a villamos és egyáltalán lesz munkád. Ez nem esik nehezünkre.

De társadalmunkban egyre nehezebb tényleg hinni abban, hogy a munkádnak van értelme, életednek van célja, személyednek van értéke és egyáltalán megéri erkölcsösen, saját szabályaid szerint élni. Ehhez már bizony legalább olyan hit kell, mint másnak az istenhithöz. Teljesen lényegtelen, hogy vallásos vagy-e, mert sok magát vallásosnak tartó ember azért választ egy kész szabályrendszert, mert így nem kell a saját korlátaival, értékeivel szembenéznie. Nem minőségbeli különbség, hogy ki miben hisz. Egyetlen értékmérő az, hogy valaki képes-e önhitét állítani és eszerint élni. A saját szabályok is sokszor nehezen betarthatók. Én jobban értékelek valakit, aki egészen mást enged meg magának, mint én, de sosem lép túl saját elvei határán, mint azt, aki hasonló hozzám, de semmilyen szabályai sincsenek.

Sokan azt hiszik, úgy érhetik el a tartós elégedettséget, ha azt és úgy teszik, amit és ahogyan mások, akik elégedettnek tűnnek. A legfontosabb, hogy megismerjük magunkat: lehetséges, hogy számodra az nem elégséges, ami másnak már túl sok is. Aki számára az éjszakai talajvesztés, felszínes barátságok és gyors szerelmek nem tűnnek vonzónak, hiába is akarna ezeket keresve élni. Sokkal könnyebb volna, valóban: még irigykednie is lehet. De lehetetlen elégedetté válni, ha kényszerből vagy reményből nem úgy élsz, ahogyan számodra jó volna. Ezért látni huszonéveseket boldogtalannak, sőt olyanoknak, aki hirtelen dőbben rá, hogy mindeddig még közel sem járt ahhoz, ami tartósan jó lett volna.

Aki nem bír hinni abban, hogy élhetne másképpen is, miért lenne tisztességes? Elhiszi a kényelmes hazugságot, hogy kiterítenék úgylis.

II. FEJEZET

EGY BLOGGER FILOZÓFIÁJA

(2 0 0 6)

”EGY ILYEN LÉNYNEK NINCSEN TÁRSA,
S TE IS ILYEN VAGY, KEDVESEM.
EZ SORSUNK LEGNAGYOBB HIBÁJA,
HOGY NEM SZÓLUNK EGYMÁSHOZ KEDVESEN...”
(*Sipos Zoltán: Öncsalás, részlet**)

---

* *Sipos Zoltán: Versek, novellák* (e-book, 2005)

1. Erről a könyvről

Előfordulhat olykor, ha nem is olyan gyakran és nem is mindenki, hogy hirtelenjében csak azt vesszük észre: valami nincsen rendben a világgal, valami nem úgy működik, ahogyan kellene.

Ha kicsit továbbképzjük ezt, akkor az is az eszünkbe juthat, hogy talán nem is csupán a világ nem működik jól, hanem mi vagyunk túlságosan önzők, és nem gondoljuk át: valójában éppenséggel velünk van a baj.

Felnőtté nem akkor válik valaki, amikor először csókolja meg a szerelmét, gyúrút húz az ujjára vagy gyermeket hoz a világra: a felnőtttség az individuum megszületése, a felnőttkor pedig az egyén megerősödése. Ez nem köthető a kronológiai korhoz: van, aki tizennégy évesen életfilozófiát ír, mert rákényszerítik az emberek (hamis csúsztatással azt szoktuk mondani, hogy ráerőszakolja az élet, de az élet egyrészt nem erőszakol, másrészt meg mindezt az emberek szokták tenni), de ismerek olyat is, aki az élete végéig képtelen volt vagy lesz fölnőni. Nem feladat ez, csak állapot.

Életfilozófiát írni rémesen nehéz dolog. Merthogy ezt megteszi előttünk minden gondolkodó, ráadásul már az iskolában is mások bölcsességeit szívják magukba a gyermekek, olykor még gondolkodni is elfelednek mindeközben. Sosem tudhatjuk, hogy egy-egy gondolat valóban a sajátunk-e, de talán azt bátran kijelenthetjük, hogy végtére is egyetlen gondolat sem a sajátunk: egy összvilági tudatból táplálkozunk. Itt

nincs helye spiritualizmusnak, ez egyszerű logika: az eddigi emberek által fölépített világba csöppenünk, ebből étkezik a lelkünk, ebben élnek sejteink, így hát elég természetesnek tűnik, hogy ez nemcsak hat ránk, de tulajdonképpen mi is ez vagyunk. A világ kis emberrészekből épül, a közös tudat pedig az egyéni emberek tudatából. Én nem tudom azt, amit Einstein tudott, pontosabban nem úgy: de használom és átélem mindazokat, amik az ő tudásából, annak hatására születtek, s ezek hatással vannak rám, gondolatokat szülnék bennem, tehát a tudás valahol a részem.

Talán ez még nem olyan érthető, de egyelőre ez nem is gond. Ez a kis könyvecske (és műnek egész végig egyáltalán nem nevezném) az én gondolataim tartalmazza néhány nagyon alapvető dologról. Bemutatja, hogy én miképpen látom a világot és talán egy kissé arra is rávilágít, hogy én milyen módon élek benne. Filozófiának merem nevezni, mert megpróbálom a gondolataimat papírra vetés, tehát manifestálódás közben nem megkötni és átalakítani a megfelelőbb, emészthetőbb formába, hanem úgy átadni, amiképpen azok születnek, ezért viszont kissé furcsának hathatnak.

Ezek nem iránymutatások, az ég óvjon attól! Csúpan gondolatok, melyek valószínűleg (ha jó az író: mert itt az olvasó semmiképpen sem lehet hibás!) újabb, immár fejlettebb gondolatokat ébresztenek, sőt vitákat gerjesztenek. Akkor jó egy-egy fejezet, ha utána valaki bosszúsán lecsapja a könyvet, hogy „micso-da ostobaságot olvastam”, esetleg békésen becsukja, ahogyan a szemét is, majd magában ennyit mond:

„igen, ezt éreztem, de nem tudtam kimondani”. De a könyv nem iránymutatás, legfőljebb figyelmeztetés! Ne feledd azt sem: a fejezetek címéről nem definíciót, hanem magánvéleményt olvasol. S mint ilyen: nem tudományos, nem hibátlan, hanem éppenséggel hibázatható és minden bizonnyal téves is. Éppen ezért van.

Mivel rövid kis fejezetek tartalmazzák több év és rengeteg átgondolkodott óra anyagát, fájdalmat, szeretetet, könnyet és kacagást egyszerre, ezért célszerű lassankint, egyesével olvasni mindet. Hagyni ülepedni a gondolatokat, hagyni beszélni a saját agyunkat, ha úgy tetszik, a lelkünket. Ma már sokan nem hallják meg, pedig sokszor még sikít is fájdalmában. Minden este egy fejezet nem éppen szép esti mese, de mégsem jó ötlet reggelente fogmosás helyett vagy közben befogadni egyiket-másikat. Úgyse menne.

2. Az életről

Legelőször, mivelhogy a legérdekesebb és a legrejtelmesebb dolog, illik az életről magáról szót ejtenünk. A legnagyobb filozófusok és tudósok sem tudják megmondani, hogy mi is az élet: a vallások szerint próbatétel, a hedonisták szerint ajándék, a depresszió emberi számára harc és fájdalom. Nem is lehet igazán definícióba önteni ezt a folyékony masszát, mert mindenkinnek más, és éppen aszerint, hogy milyennek és mennyire látja a világot. Az ember, akit nem érdekel, csak a földje, az élete jó lesz, ha a tyúkok tojnak és a tehén tejét adja, míg a tudós homlokába örök barázdákat vés a gondolkodás, ha nem találja meg a keresett csodát. Az élet éppen ezért nem is lepárolható, nem is

megfogható. Bátor emberek még azt is kijelenthetik: az élet nem is létezik. Legalábbis nem úgy, ahogyan sokan képzelik. Miközben éppenséggel ezzel az állapottal, a lét jelenségével foglalkoznak, elfelejtik, hogy éppenséggel ugyanúgy ez lehet maga a Minden, mint csupán egy átvezető utazás a Semmibe vagy a Végtelelbe. Már Seneca is kijelentette, hogy nem valami kényelmes állapot az élet, Chamfort pedig azt mondta, hogy azért, mert betegség, melyet minden tizenhatodik órában enyhít az alvás. De ez csupán tüneti kezelés, mert a végső gyógyír úgyis a halál.

Az élet számodra olyan, amilyennek te látod. Sohasem egyezhetsz meg senkivel abban, hogy az élet ilyen vagy olyan, mert a véleménye mindig változni fog az adott kedélyállapotát ismerve. Egyesek ki mondják, hogy „az élet szörnyűség”, mert meghalt a testvérük; ugyanezen a napon más azt mondja, hogy „az élet gyönyörűség”, mert született egy csecsemője. Az élet nem egy változatlan állapot, így azt mondani rá, hogy csakis rossz vagy csakis jó, olyan, mintha a vízre mondanád, hogy mindig hideg.

3. A hazugságról

A hazugság egy alapkő, amelyre némelyek élete, másoknak csak bizonyos percei, órái, évei épülnek. Már a kisgyermek is hazudik, úgy, hogy nem tudja, mit is tesz. Nem érzi, hogy ez rossz lenne, nem is érezheti miért: ameddig nem tanítják meg neki, nem lát abban semmi kivetnivalót, ha olyat mond, ami nem való. Nem feltétlenül rossz az, csak a társadalom így gondolja, egyébként helyesen. Az ember azt látja,

hogy mást mondani, mint az igazság, okozhat sikert, örömet és elégedettséget is: van, aki azért hazudik, hogy másoknak jobb legyen vagy a többiek nevesse-nek. Azt látjuk tehát, hogy a többféle hazugság létezik, de ez nem feltételezi azonnal, hogy a hazudozásnak szintjei is vannak: füllentésnek, csúsztatásnak nevezni egy hazugságot éppen olyan hazugság, mint elterjeszteni a pápa halálhírét, éppenséggel csak más megítélés alá esik. De nincs egyéb okunk azt mondani, hogy ennyit még lehet hazudni, ez még megbocsátható: ekkor ugyanis ítélőkké lépünk elő, sőt mindenki bírává válik. Mikor hazudni támad kedvünk, át kell gondolnunk, hogy ez még a füllentés hazug határán belül helyezkedik-e el. Ez komikus és rémesen szájalmas is.

A hazugság rendszerezését éppenséggel máshol kell elkezdni. Nem csupán az hazugság, amit a szavaiddal teszel! Lehetsz a tetteddel, az akaratoddal, de még a gondolataiddal, hovatovább az egész életeddel hazug. Hazudik a képmutató ember, de a legtöbb temetésen zokogó asszony is hazudik. A hazugság feltétele nem a kiejtett valótlan szó, hanem az igaztalan gondolatok és tettek, melyek szavakba is sűrűsödhetnek. Az igazságtalanság éppen olyan hazugság, mint bármi más, ilyenkor viszont nekünk hazudnak mások, hazudik a világ.

Soha ne feledd el: a hazugság igazi bűn, mert hamis világot épít, amely látszólagos működése ellenére mindig csak bajt és kínokat hoz. Az egyik legnagyobb emberi küzdelem, de lehet hazugság nélkül élni.

4. A gonoszról

A gonoszságnak mint a jóság ellentétének pusztá léte az emberek számára olyan természetesnek tűnik, mint egy pohár tiszta víz. Pedig mindannyian pontosan és jól tudjuk: a gonoszság nem létezik lepárolható esszenciális formában, nincsen semmi, ami pusztán csak gonosz és önmaga rossz. Ahogyan bátran kijelentik, hogy minden rosszaságban megbúvik a jó is, akképpen minden jó dologban ott a gonoszság csírája. A gonosz és a jó között legalábbis elementáris összetartó erő van, de az sem balgaság, ha kimondjuk: gonoszság egyszerűen nem létezik. Egyetlen fogalommal könnyebben értenénk: van, ami közelebb van a számunkra vagy akár a többség számára rossz oldalhoz, de ettől azonnal kijelenthetnénk, hogy azonnal gonosz is? Semmiképpen!

A jóság és a gonoszság nem meghatározható fogalom: a kettő ugyanaz, de két külön póluson, a köztük lévő differencia pedig maga a tér, melyen a létezés eseményei mozognak. Ha tehát ezt megláttuk – és azt is elfogadtuk, hogy egyértelmű jó és rossz nem létezik –, láthatjuk, hogy minden cselekedet, esemény, gondolat, személy (egyetlen szóval: minden, ami van) valahol helyet foglal ezen az egyenesen. Hogy éppenséggel mennyi a jó vagy rossz egy dologban azt éppen ezen pólusok bonyolultsága miatt szinte lehetetlen meghatározni. Az emberi különbözőség biztosítja, hogy ami nekem jó, az másnak gonoszság, amit pedig te rút tettnek értéksz, azt egyesek mennyei csodatételnek értékelik. Ezért cselekednek gonosz tetteket az emberek.

5. A félelemről

A második leggyakoribb, legerősebb és éppen ezért leggyönyörűbb és legijesztőbb emberi érzelem a félelem. Fél az állat is, de az ember egészen másképpen képes félni: az állat fél a pusztulástól vagy a fájdalomtól, az ember azonban olyan dolgoktól is képes félni, amelyek nem is léteznek vagy a hasznára válhatnának.

A félelem valóban szörnyűséges dolgokra sarkallhatja az embert: egy rettegő gyermek képes kezét emelni az anyjára is. Azonban nem ezért igazán veszélyes a félelem! Ugyanis ez az ezerarcú érzés táplálja a képmutatást, amikor az ember mások, de sokszor maga előtt sem képes a valót mutatni, adni, ez pedig rengeteg szenvedést okozhat; a lelki szenvedés pedig sokszor százszorta rosszabb a testinél. Ha létezik Isten, akkor az isteni bizonyíték éppen a félelem tökéletességében rejtezik: a legmélyebb emberi félelem a puszta félelem magától a félelemtől. Ez az érzés a legerősebb izmokat, a legacélosabb elemét is használhatatlanná, szálnalmassá és megvetendővé teszi.

Éppen ezért akkor tesz jól egy ember, ha küzd a félelem ellen, de csak módjával: vigyázz ugyanis, mert a félelem a hasznodra is válhat, és hasznos társ is. Félelem nélkül nem élhet ember, mert a legtermészetesebb emberi érzelmekre akkor is szükségünk van, ha sokszor rossznak és tehernek érezzük őket: ezek nélkül ugyanis pusztán az emberségünket veszítjük el. Ettől kell igazán félni. A félelemtől nem. Keresd az okot bátran a félelemben, de ne csald meg magad; ha nem találsz, akkor sóhajts így: „kár, de most nincs okom félni – hát nem is fogok!”

6. Az önzésről

Hitem szerint a legtermészetesebb és legmindennapibb emberi érzés maga az önzőség. Ezt nem szívesen hallja egyikünk sem, de el kell fogadnunk: teljesen természetes, hogy mindenki számára a saját boldogulása és boldogsága az elsődleges, majdhogynem minden eshetőség közepette.

Amit nehéz beismerni, hogy az ember már a párkapcsolataiban is a saját szempontjait veszi figyelembe, pedig ez teljesen logikus. Nyilvánvaló, hogy nem azért vagy együtt valakivel, mert az neki jó s adott esetben neked nem is, de kedves akarsz lenni. Nem állítom, hogy nem fontos a másik véleménye, de kétségtelen, hogy ez is csak azért, mert számunkra úgy kényelmes egy párkapcsolat, ha a másik felet boldognak és elégedettnek látjuk.

Talán ez tűnik a legkevésbé önző emberi szerepnek, de bizony ezt is átítatja az önimádat. Azonban valóban elképzelhető olyan eset, amikor még egy ember is alig marad önző: amikor az anya a gyermekére tekint. El tudom hinni, hogy ilyenkor valóban a gyermek (és legyünk következetesen logikusak: az átörökölt DNS-állomány) megmaradása a cél.

Nem hiszem egyébként, hogy maga az önzőség rossz tulajdonság volna: mivel természetes, már eleve nem is letagadható, illetve nem is kárhoztatható, hiszen minden egyes emberi lény fennmaradásának szükséges feltétele az önzés. Igen, ezt is lehet túlzásba vinni, de az a kijelentés, hogy „nem vagyok önző”, butaságról vagy hazugságról tanúskodik.

7. A fájdalomról

Kétféle fájdalom van: fájhat a tested és fájhat a lelked. E kettő nem is hasonló, átfedés a két halmaz között aligha létezik: ha sérül a test, a vele járó lelki fájdalom nem a roncsolódás, hanem annak következményei miatt születik, míg egy valódi lélekseb már fizikai fájdalmakat nem is okoz. Bárcsak okozna! Az volna az igazi könnyebbség.

A test fájdalomáról értelmetlen vitatkozni: ez természetes és jó, még akkor is, ha olykor-olykor elviselhetetlennek vagy túlzónak tűnhet. Hidd el: a lélek fájdalma ezerszer kegyetlenebb és azt nem enyhíti gyógyszer vagy földi ír. Mikor a tested fáj, az csak biológiai reakció, egy könnyen leírható program, figyelmeztetés, életmentő sikoly. Ám a lélek fájdalma egészen máshonnan ered, olyan helyről, ahová egy orvos keze nem érhet el. Csak te kúrálhatod ki magadat, de segítséget kaphatsz, ha olyan szerencsés helyzetben vagy, mint kevesek: hogy valaki érzi, mikor hasogat a lelked.

Gondolj arra, hogy a fájdalom egy ember igazi tulajdona! A fájdalomad immobiliter és inszeparabiliter – csak a tiéd, más nem érezheti át. Ha meghalt az édesanyád, elveszítetted egyetlen gyermekedet vagy akaratodon kívül embert öltél és furdal a lelkiismereted, esetleg egy rossz döntésed porba hullajtott mindent, nos, ezek számomra semmit sem jelentenek. A fájdalmaid és kínjaid csupán a tieid s ezek a tieid igazán! A szenvedésed más nem érzi át, csak téged emészt. A hamis hitből táplálkoznak a párkapcsolatok is, melyek pusztán az emberi önzőségre építenek. Azért vagy együtt valakivel, mert neked jó, és azért vagy együtt valakivel, mert reméled,

hogy áll melletted valaki, akivel megoszthatod a fájdalmat. Egyesek még az örömet is, mert semmilyen valószínűségi érzelmeket nem viselnek el önmaguk.

Nem akkor igazán mély a fájdalomad, ha tested görcsbe rándul, szíved fölfakad, a szemedből pedig könnypatakok csordul. A sírás könnyebbség: ha vékony érben csorog a könny, a folyékony érzélem, ha háborgó tengerként ömlik ki szemeödréből, tudd, hogy a szíved sóhaj. Nincs annál veszélyesebb, nincsen annál mélyebb fájdalom, amikor már mosollyal a szádon szemléled a világot. A legmélyebb léleksejt már nem vérzik, nem kíséri könnycsepp, hanem csupán állandó létezése keseríti meg. Az igazi fájdalom hosszú: olykor-olykor kacagatsz közben, mert megszokod – aztán újra fölhasad a seb, és mélyebb lesz. Akinek a szíve fáj, az sír és szenved; akinek a lelke, az csendben sorvad. Van, hogy az igazi fájdalommal a szívedben, mosollyal az arcodon hazudod a világot. De a halál is állandóan mosolyog. Egyszer majd feléd is nevet, és a legerősebb doktor, a halál, örökre begyógyítja a sebet. Addig várj.

8. A magányosságról

A világ adott s bár sokféleképpen értelmezhető, elérhető és érezhető, szükségszerű, hogy egyeseknek azonban elfogadhatatlan, sőt kirekesztő. Természetes, jóllehet helytelen reakció, hogy az ilyen ember páncélt ölt magára, „a gazda bekeríti házát”.

Az egészséges ember, s a betegek nagyobb szelete is, igényli az elismerést, mert az elismerés szeretet. A világgal elégedetlen ember óriási léckerítése azonban a távol-

ban tartja a rossz mellett a jót is. Embertelen szenvedésre ítéli magát, aki pálcát törve sorsa fölött így küzdi ki maga számára a magányt. A magány büntetés – hogy jogos, avagy sem, az itt nem számít. Önmagad mellől elmarod az embereket, mint az acsarkodó, kivert kutya, mely nem bízik már bennük. Sokan küzdhetnek még érted – s még többen nem látják a valóságot –, de mindenki ereje véges. Hosszú és kitartó munkával egyedül maradhatsz, mint a magános fűz, mely ágai a földet csókolják.

A megoldás azonban nem egyszerű: a pusztá elhatározás, a hangos kiáltású 'nem' semmiképp sem elegendő. Csak az fogadja majd el a világot, ha addig nem tette, aki behunyja figyelő és éber szemét, megtagadja önmagát és megcsalja jellemét. Mert a világ úgysem változik; a jellem is többnyire állandó. Azonban ez a legnagyobb emberi kincs: még akkor is, ha cserébe társat és barátot kapsz, jogos a kérdés, hogy vajon jellemtelenül milyen lesz ez az élet. Ha ragaszkodsz hozzá, akkor élehetetlen életet választasz. De vagyunk már egynéhányan, testvéreim.

9. A halálról

A primitív népeknél, ahogyan a sokat emlegetett elefántoknál is, teljesen természetes, hogy az agg, ha érzi, hogy jó a halál, elvonul meghalni. Mert lehet érezni, amikor lassan ereszkedik az emberi tudatra és lélekre a szürke, megnyugtató és fölemelő köd, amelytől csak azért félünk, mert önző és szánalmas módon ragaszkodunk az élethez, akár természetellenes módon is. De ilyen az ember, ezen nincs mit csodálkozni. Ma már, a civilizált kultúrában más a módszer: ha halnod kell, a

körmeiddel kapaszkodsz az életbe, az orvosok pedig nem hagynak útra kelni. Gépek, csövek és vegyi anyagok próbálnak életben tartani, akkor is, ha a közeledő halál csak azért jött el, mert már elmúlt feletted az idő, az életed poharát fenéig kiittad. Régen, ezeknél a primitív, elmaradott népeknél az idős ember elment meghalni: lefeküdt, lehunyta fáradt, sokat látott szemeit, majd nem nyitotta többé föl őket; ebben a világban legalábbis biztosan nem. Ma még hetekig, olykor hónapokig erőszakosan kell küzdeni a halál ellen egy olyan harcban, amelyen csak kacag, aki ismeri a haláli természetet: mert bizonyos csatákat nem lehet, de nem is szabadna megnyerni. Nem életerősen, bátran mész el, hanem egy ágyhoz bilincselve, rabon, gyöngén. A halál vereséggé és nem eredménnyé válik: a családot pedig egy meggyöngyült emberi lényt lát utoljára. Az utolsó, nagy álom előtt még szenvedned kell. Mert ma senki sem mehet el. A halál természetellenessé vált.

Mindezt azért, mert néhány ember a halált egy fekete csuklyába öltözött, kaszás gyilkosnak álmodta: a halál lehet ilyen is, neked, de a halál sosem gyilkos. Nem öl, nem kegyetlenkedik, csak teszi a dolgát. Egy bika, egy őrült, egy méreg vagy egy véletlennek hitt fintor megölhet téged, de a halál sosem tenne ilyet, csak éppenséggel ezzel a névvel illetjük az ilyen eshetőségeket. Ostobán tesszük, de ezen csak kacag a Halál, mert az utolsó szó az övé: legyen bár sok szerelmed, pénzed vagy álmod. Nincs okod rettegni a halál nevét; ha félni is vágysz, félj csak attól, hogy majd fölmutat egy számlát, s te képtelen leszel rendezni az adósságod.

10. Arról, hogy mi számít igazán

Mert semmi sem számít igazán.

Ezt a legnehezebb elviselni, de látnunk kell, hogy az ember mohó és önző lény: amit azonban megél, az többnyire csak számára létezik, csak neki jelentős, esetleg szűk ismeretségi körére hat csupán. Valójában semmi sem számít a világon. Ha édesanyád meghal, annak pontosan ugyanannyira nincsen jelentősége, mintha elhervad egy olyan virág, amely pusztá létezéséről sem hallottál soha. Számodra természetesen más jelentéssel bír, de a világ szempontjából még az sem jelentős, ha több hektárnyi ilyen világ pusztul el, az sem, ha az összes ismerősöd édesanyja meghal. Azok a kis következmények, melyeket szálnalmas emberi agyunkkal képesek vagyunk fölfogni, valójában semmit sem jelentenek az összvilág folyásában.

A mérhetetlen fájdalomad éppen annyira lényegtelen és gyöngé, mint minden más a világunkban! Éppen ezért le is dobhatod magadról. Merthogy nem számít. Ahogyan az sem számít, hogyha én elveszítem a szemem világát vagy a rákdaganat enné húsomat. Természetesen mindezek számomra mérhetetlenül nagy kínnal járnának, de kínnal jár a csecsemőnek a születés is. Nem hinném, hogy van kín és kín között különbség: az éhező gyermek panasza éppen olyan hangos, mint a gazdag férfié, akinek nincsen szerelme. Mi másképpen érzékeljük, de a szolipszizmus ostobaság: számára éppenséggel egészen másképpen fest önnön szenvedése, mint minekünk. Ha én megvakulnék, nem változna sokat a világ. Talán lenne erőm

meghozni a számomra megfelelő döntést, és eldobnám a száralmas létezést, amelyért az ember annyira ragaszkodik, s amelyet életnek nevezünk, de ez nem számít. A fájdalom sem számít és így a szerelmed sem. Ezek annyira szívszorító és kegyetlen gondolatok, hogy nem is fogadod el őket. Gyermekesnek, észvesztőnek, ijesztőnek tartod őket. Ha ugyanis elfogadnád az érvelés helyességét, pusztá létedet degradálnád a pondró létének szintjére.

Pedig ott állsz! Csak a tudat emel föl, de éppen ez a tudat táplálja az egódat, amely nem engedi, hogy kevésnek hidd magadat. Ha ezt az egót eltenné az ember, ha önzésében nem mindig magára és a saját érzelmire koncentrálna, akkor megérezné, hogy a másinak is mekkora fájdalom és olykor gyönyörűség a pusztá lét. Így viszont csak nézed, de nem látod, és ez így van jól. Az ember nincsen fölkészülve arra a tudatra, hogy ő egy a milliomból, annyi, mint a hangyasegben az egy, amit eltaposol és kacagsz. Észvesztő kint jelentene beismerni, hogy más is szenved, mint én, sőt más ugyanúgy szenved, mint én magam. A fájdalom azonos, de közössé nem válik soha. A különbség csupán annyi, hogy egyesek nem érzik meg annyira, mert úgy elzsibbadt a szívük, mint a karod, amikor rádölvé alszol egész este.

De mindez még mindig lényegtelen. Hiszen minek van értelme? Csak annak, aminek célt hazudsz, barátom.

11. Az igazságról és az igazságtalanságról

Igaza van a bölcsnek, aki kijelenti: „az igazság van”. De igaza van a munkásnak is, aki bérét meglátva ekképp fakad ki: „nincsen igazság a világon”.

Helyesebben: többféle igazság létezik. Valójában mindenkinek megvan a maga igazsága, így annyiféle valódi igazságról beszélhetünk, ahány emberi tudat létezik. És mind-mind egyenlő értékű, egyazon szinten áll. Igaz lehet, hogy némelyek igazsága hazugságra épül, betegebb és satnyább, de mindezeket csak a mi tudatunk állapítja meg, a tudatunk pedig képtelen elszakadni az igazságunktól, melyet elképzeltünk magunknak.

Ez azonban következésképpen azt is jelenti, hogy globális összigazság nem létezik. Pedig ezt kutatják sokan, de remény nélküli egy ilyen vállalkozás: az elképzelt, minden korban és térben kristálytiszta igazság a tökéletességet jelentené, ez pedig elérhetetlen állapot. Nem létezik hát általános érvényű igazság, ha a szív igazáról van szó, azazhogy nem lehet úgy igazad, hogy azt mindenki értse és érezze. Mozzanatról mozzanatra élünk, csak egyesek ezt nem hajlandóan elfogadni és nemtelenül hit, remény vagy valaki más mögé bújnak, holott mindezek erőtlenségek.

Csak Te vagy, az Igazság Hiánya és a mindig megjelenő Változás, mely néha jót hoz, néha rosszat. De nem igazságosan osztják a szépséget, eszet, érzelmeket, de a pénzt sem. Úgy élünk, hogy a saját jó hullámhegyeinket várjuk, dőzsölünk, majd a völgyekben már böjttel várjuk az újabb esélyt.

Éppen ezért az igazságért harcolni önpusztítás, olyan, mint egy rossz öngyilkosság, csak lassabb és hatástalanabb annál. Aki viszont úgy dönt, hogy táplálja és élteti az igazságtalanságot, remélheti, hogy egyszer majd az rámosolyog, jogtalan sikerekkel kényezteti el. Bűnös mondat, de van jogosultsága lenni: az igazságtalanság olykor a mi oldalunkra áll, s mivel tenni ellene vajmi keveset tudunk, tessék táplálni kedvünkre, hogy jó kövér legyen. S ha egyszer minket talál meg, vagy nagyon jól, vagy nagyon rosszul járunk. Mert erről szól az élet.

12. A szerepekről

Hazug a világ, hazugok vagyunk mi is. De szintén hazugság a világra fogni, hogy azért lettünk ilyenek, mert ő is az: azért lett az, mert mi ilyenek vagyunk. Hazugság másnak mutatkoznunk egy fontos tárgyaláson, mint a barátaink gyűrűjében egy éjjeli sörözéskor, de melyik épeszű ember várná el, hogy ne az éppen aktuális szerepünket fölvéve éljük meg azokat a percekét?

Kétszínűség nem létezik, csak többszínűség. A kétszínű embernek már majdhogynem csak egyetlen színe (egyetlen arca) van, ez pedig a tökéletessége, a tökéletességhez hasonlatos. Valójában annyi szerepe van egy embernek, amennyit csak elbír – és rengeteget bírunk el! Az ember a szerepeiből építkezik, ebből áll a jelleme, ebből áll ő maga. Az anya egyik szerepe a gyermek nevelése és védelme, de egy másik szerepében lehet, hogy dolgozik, míg máskor szerető. Az egyarcú ember sematikus, de ez a letisztultság tökéletesség. Nem mindig kell a tökéletességre vágni!

13. Arról, hogy miért érdemes különlegesnek lenni

Hihetjük, hogy minden ember szuverén tudat, valódi individuum, tehát különbözni akar és különbözni is tud. A különlegesség vágy is egy bizonyos szinten: kevés ember van, aki kijelenti, hogy egy vagyok a sokból, aki szívesen beilleszkedik, nincsen bennem a vágy, hogy mássá, többé legyek, hogy alkossak és kiemelkedjem. Azonban annál többen ilyenek, csak ezt nem akarják látni vagy hályogként vakítja el a szemüket önimádatuk.

Valaki nem attól lesz különleges, hogy szokatlan módon öltözködik vagy viselkedik. Attól sem lehetsz különlegesen érdekes, ha egy olyan szektába, klánba vagy csoportba tömörülsz, amely kívülálló vagy érdekes az átlagpolgár szemében. A különlegességet mindenki magában hordozhatja, de nincs jelen mindenkiben és a pusztá jelenléte nem szavatolja, hogy a külvilágra lesz képes engedni.

Érdemes azonban különlegesnek lenni. Mert az különleges, aki egymaga áll a tömegben, különleges, akiben van matézis, igazi erő. Cél lehet a következő mondatot hallani: „te vagy a legérdekesebb ember, akivel valaha találkoztam”. Ha ezt a mondatot valaki mosollyal a száján és a szemében suttogja neked, nagyobb elismerést hallottál, mint sokan egész életükben hallhatnának. Becsüld meg őt is és magadat. Ettől leszel valóban különleges, nem a tarkaságtól.

14. A szerelemről

Alapvetően kétféle szerelem létezik. Az elsőt Berscheid és Walster kutatók, míg utóbbit Hatfield mutatta be: szenvedély- és társszerelem.

A szenvedélyszerelem egy tüzes lángolás, az agyra szállott erotikus fülledtség. Tisztán magyarázható és ma már ismert pszichológiai és biológiai-kémiai reakciók sora, melyek az emberi nem létfenntartását szolgálják, biztosítják a populáció fennmaradását és növekedését.

A társszerelemmel kapcsolatban azonban már van helye a gondolati tájakra vetődni. Ha valakit társszerelemmel szeretünk, az már nem egy hirtelen, hanem egy kitartott, maradandó érzelmi állapot. Sokan félreértik, rosszul látják, és úgy gondolják, hogy a szerelem szeretetté sátnyult (már, ha használhatom ezt a szót, de talán itt mégsem olyan sértő), holott csupán a tolerancia és ragaszkodás megszületését látják. Ijesztő, de valódi, sőt erősebb, igazabb és valódibb, mint a szenvedély által fűtött akarat szerelme.

A szerelem rémes kutatási alany: amikor már acélhideg logikánk minden érvet, bizonyítékot felsorolt, s mi csupán a pontot tennénk az esszénk végére, kegyetlen tördőféssel jelentkezik, valójában bizonyítja, hogy létezik, létezik még annak szívében is, aki számára az agy az érzelem helye is kíván lenni. Aki elcsöndesíti a szívét, az sem ölheti ki belőle a szerelmet, mely tulajdonképpen a magányosság elleni óriási küzdelem jele: páncél és védfal. Éppen annyira emberi, mint amennyire megfoghatatlan.

A jó szerelem igazából hosszú utazás: az Egyhez vezető út a fájdalom macskaköveiből van kirakva. Mindig jól és alaposan válaszd meg, hogy kit illetsz a legnagyobb kincssel, melyet adhatsz. Ne mondd könnyelműen, hogy „szeretlek”, de ne is várd így, hogy ezt mondják. Érezd a fájdalmat, a szenvedést, a dühöt, a bizalmat, a megóvást, az érintést, a hazugságot, a remegést és a pillangókat. Aztán érezd a szerelmet. Ha ezeket megélted, már minden tudás birtokában lehetsz. És légy bölcs a szerelemben is: ne félj meglátni, hogy milyenek a hamis érzelmek.

15. A múltról

Nem egy múlt van. *Múltak* vannak. Neked is van múltad és szerelmednek is van múltja, ahogyan mindenkinek és mindennek, még egy fűszálnak és egy gondolatnak is. Végtelen számú múlt van, de a múlt már nincsen és nem is lesz többé, olyan, mint a halott hitves, aki már nem érinthet bennünket, mégis a torkunkon a keze. De mindenkinek van egy jelene is. Ezt kell formálni és csak erre kell figyelni. Gondolj mindig arra, mikor eszel, beszélsz vagy szeretsz, hogy mostani jelened kitörölhetetlen múlttá válik. Legyen hozzád méltó, hogy a múlt emlékké legyen.

16. A női test szépségéről

Vigyázat! Nem a női szépségről, csupán a női test szépségéről ejtünk itt néhány szót. A kettő között a különbség olyan óriás, hogy azt is mondhatnánk: a két dolog nem hat egymásra igazán. A valódi női szépség éppen ott rejlik, ahol a férfié is, azazhogy ott, ahol azt em-

ber szépsége rejlik. De ennek kutatására itt nem szánunk sorokat.

A szépség egy nem rejthető bélyeg a homlokon, ami mintha csak arra szólítana föl, nehogy komolyan vedd viselőjét vagy figyelj arra, amit mond vagy akar. Veszélyes, de gyakori dolog, hogy ezen művi nők szépsége naivitással párosul. Gyönyörű és vad táncot lehet az ilyenekkel játszani! Ne szégyelld! Ezért teremtettenek: neked, hogy használd őket, mint a borotvádat. Vagy mégsem? Talán szemet kell hunynod a nyitott kapu előtt, amely mannájával hív és tömjénfüstjével elkábit. Vérmérsékleted dönt és nem gonoszságod.

17. A csókról

A csókolózás ősi rituálé, az egyik legbelsősegebb vallomás két ember között. Tisztelettel kell hát viseltetnünk iránta, szeretnünk kell, de nem hajszoznunk! Minden csókod legyen egyedi és utánozhatatlan, valódi kis robbanás, egy csoda. Soha ne feledd, hogy a csóköddal mit árulsz el: mindent. A szíved gondolatát, úgy nyílsz meg, mint az érett növény, mert ilyenkor érett meg bened az érzelem.

Azonban óvakodj: soha ne feledd, hogy a csók egyben ígéret is. Megszakíthatatlan, erős kötelék, olyan ígéret, melyet szavak nélkül mondunk, így sokkalta fontosabbak, mint a suta szavakba oltott összevisszaságok. Az ígéreteket pedig be kell tartani! Ha csóköddal jutalmazol valakit, annak a legtisztább kölcsönösségnek kell lennie, hiszen akkor ő is éppen ugyanazzal jutalmaz téged. Az egyoldalú csók gyilkosság, az igazi csók viszont olyan,

mintha néhány emberi szegmensre eltűnne az önzőség és a hazugság egy kapcsolatból. Ha valóban így van, akkor kijelenthetjük, hogy a csók egy új világ kapuja.

Csókolj mindig határozottan, de az igazi csók gyöngéd.

18. Az egyéniségről, még egyszer

A különlegesség ereje kegyetlen büntetésekkel párosul. Az egyéniség, egyediség, azaz a különlegesség kitaszítotttságot jelent: akik nem különlegesek, azonmód jogosan érzik megbántva magukat, kivált azért, mert az egyéniségnek van véleménye. A vélemény pedig kiváltóságos hatalom, pedig nagyon természetesnek kellene lennie.

Az egyéniség hát közutálatra tehet szert. A sorsa nehéz és küzdelmes lehet. *Vesse el egyéniségét, akinek van?*

Ahogy gondolja. Elvetve ezt, eltűnik a töprengés és minden ilyesfajta baj, azonban az egyéniséget inkább óvni és ápolni kell, úgyis olyan sérülékeny. Tudniillik az egyéniséget el kell pusztítani vagy meg kell őrizni: a háttérbe taszítani, kifehériteni, jelentéktelenné tenni úgysem lehetséges. Az egyén nem idomul: ezért idomítania kell! Tud is, mert utat talál, ahol pedig nincsen út, ott épít, egész úthálózatot.

19. A nőről mint méhről

A nő olyan, mint a kecses méhecske: rajokban támad a prédakereső férfira, a kegyetlen orvgyilkosra. A nők

kecsesek, színesek, de szúrnak és sebeznek. Sokszor azonban éppúgy, mint a méh: miután beléd fecskendezték szörnyű mérgüket, ugyanebbe ők maguk is belepusztulnak, kínyaik között.

20. Az öngyilkosságról

Az öngyilkosság gondolata természetes és szörnyű árnyékként kíséri az embereket. Azért szörnyű gondolat, mert mindig alternatíva, minden helyzetben hívogató megoldásnak kínálkozik, pedig olykor éppen több fájdalommal és önerőszakkal jár, mint a valós probléma elhárítása.

Már a kisgyermek is találkozik az öngyilkosság gondolatával: amikor lassan öntudatra ébred, rádöbben, hogy ő létezik és az élete valós, fölmerül benne a halál gondolata, ezzel pedig az is, hogy ő is rendelkezhet az öngyilkosság hatalmával. Az önpusztítás azonban nem hatalom, hanem jog.

Nem igaz, hogy egy öngyilkos ember szánalmas és megvetendő! Előfordulhat, hogy valaki élete mélypontján, gyöngé elhatározásában, kétségbeesetten dobja el az életét, ez valóban elítélhető, de ilyenkor senki sem kér föl bennünket, hogy bíraskodjunk. Egy igazi öngyilkos azonban lehet emelt fejű, tisztességes és erős: bátorságával és precizitásával tiszteletet is ébreszthet. Popper mondta, hogy az öngyilkosságot úgy kell kezelni, mint egy vizsgát: ha valaki túléli, az bukás és pótvizsgára való kötelezés. Mint minden bukás, ez is gyöngeségre utal és megvetendő.

21. A célról

Cél csak úttal együtt létezik: ha nincs út, akkor nincsen cél. De tévedés, hogy a cél nélküli élet reménytelen és értelmetlen is, mert nem lehet igaz, hogy az élet értelmét egy-egy kitűzött cél jelentheti. A cél olyan, mint a csirke megsült húsán a fűszer: láthatjuk, hogy nélküle egészen más az összkép, bizony talán rossz is a hús, de létezik és a funkcióját el is látja. A célokat tehát nem lehet erőszakkal üldözni, elég kijelölni őket. Ha pedig nem sikerül, akkor sincsen probléma: az élet céltalanul is élhető, a csirke fűszertelenül is ehető.

22. A tiszteletről

Az egyik legfontosabb érzélem a tisztelet, mert erős, mint a szeretet, de többet jelent annál. Ha valaki föléd emelkedik s te képes vagy félretolni emberi gyöngeségedet, mely megakadályozná, hogy ezt beismerd, akár csupán magad előtt is, nos, akkor jogos, hogy a tiszteletteddel jutalmazd őt. Ne feledd azonban soha, hogy ez egy magas kitüntetés: csak azoknak juttasd, akik valóban megérdemlik, akikben képes vagy annyira megbízni, hogy tudod, nem kell majd megvonnod tőle.

Csak olyan embert lehet és érdemes tisztelni, aki maga is képes erre az érzelemre. Ritka, hogy olyanra találjunk, akit valóban tisztelni tudunk, ha pedig uralkodik egy kis harmónia az életedben, akkor az is tisztelni fog téged, akit te kitüntetsz ezzel az érzéssel; méghozzá nem azért, mert te fölnézel rá, hanem éppenséggel azért, mert ő is így érez.

Akkor mondhatod, hogy tisztelsz valakit, ha szereted, bízol benne, adsz neki, de nem vársz semmit. Ha a barátod. Egészséges életben az ember elsőként a szüleit tiszteli: akiknek ez a természetes nagyszerűség nem adott meg, azoknak még nehezebb lesz először is megtanulniuk, hogy milyen is valójában ezt érezni. Ők azok, akik attól félnek: ez a gyöngeség jele.

23. A jellemről

Az emberi jellem a legnagyobb kincs, amellyel rendelkezhetsz. Ez emel téged ki az egyszerű állatok, de a többi ember közül is: a jellemedtől függ, hogy milyen ember vagy és milyen értékesnek mutatkozol. Szint-úgy a jellemed dönti el, hogy milyen ruhát húzol föl reggel, mint azt, hogy képes leszel-e megfelelni egy fontos munkakörben.

Egy különleges embernél a jellem erős és kivételes. Vannak, akiknél gyöngé, formálható, de ezek az emberek jelentéktelenek is. Ne azon gondolkodj, hogy helyes-e ez vagy az a cselekedet mások szerint, hanem figyeld a jellem szavát: ha valamit belül helyesnek tartasz, akkor megteheted! Ritka, hogy valaki jelleme olyat súgna jónak, amit a társadalom megállapodása szerint rossznak tekintünk: ilyenkor már a jellem sérült és groteszk. Igen, még egy erős jellemben is lehet olyan sebet ejteni, amelytől elveszti a talajt a valódi emberségtől. Az ilyen sebek egyébként mindig a lélek útján, azon keresztül érkeznek, mögöttük pedig olyan kín és szenvedés van, melyért a volt tiszta jellem tulajdonosa aligha kárhoztatható.

A „rossz” dolgokat jellemtelenek követik el.

24. A testi betegségekről

Bár lehet beteg egy ember lelke is, most a test betegségeiről szólnak.

Amikor beteg egy test, különböző, szokatlan hangokat ad és nem működik megfelelően. Éppen úgy meghibásodik ez a hús és vér gépezet, mint egy háztartási robotgép vagy egy repülő. Amikor beteg a testünk, akkor figyelmeztetést kapunk: a kisebb betegségekkel maga a test is meg tud birkózni, ha azonban ez a jól strukturált szerkezet nyöszörögni és gyöngülni kezd, az jelzés, hogy a tudat valamit rosszul csinál. Előfordul, hogy az elfoglalt agy megfélemedezik róla (hajlamos rá, hát van ilyen), hogy a test, amelyben helyet foglal, elengedhetetlenül szükséges az ő működéséhez is. Röpké önzőség, de sokszor nagy az ára! A beteg testet pihentetni kell, de a kúrálásra időt is kell fordítani! Néhány gyógyszer megevése nem segít egy ilyen bajon: a betegség egyben pihenés is lesz, elszakadás a hétköznapiaktól, a tea és forró fürdők ideje. Időt és figyelmet kell adni a testnek, hogy újra erőre kapjon.

Van olyan fizikális nyavalya is, amelyet nem a szerkezet fáradtsága okoz; a pusztá megolajozás ezen nem is segít. Lehetséges, hogy egy betegség súlyos, nyomot hagy vagy életet követel. Ha hiszünk a természetben, akkor elfogadhatjuk, hogy szelektálnia kell: a megfelelő egyedszám miatt lehetséges, hogy minket likvidál. Ha azonban nem hiszünk a természetben vagy olyan betegséget kapunk, mely csak szenvedéssel jár, érdemes megszabadítanunk béklyóitól gondo-

latainkat. Ilyenkor a pihenés mellé eljön a gondolatok szabad szárnyalásának ideje: elmélkedjünk, töprengjünk és lássunk meg dolgokat. Nem létezik olyan helyzet, amikor az emberi tudat nem képes bölcsességekre bukkanni vagy csodákat alkotni.

25. Az őszinteségről

Bizony a legkegyetlenebb béklyó maga az őszinteség! Kegyetlenségének egyik orcája éppen abban rejlik, hogy nem büntetésként mérik ránk, hanem csak mi magunk dönthetünk akképpen, hogy ebben és ebben az élethelyzetben vagy mindig az életünk során őszintének mutatkozunk.

Az őszinteség azonban komikum is az emberek miatt. Minden ember alapvetően megköveteli és kéri az őszinteségedet, de tudnod kell, hogy ez a kérés nem a szavak útján értelmezendő! Amikor valaki azt mondja: „légy hozzám őszinte”, azt többnyire úgy érti: „légy hozzám kegyes, ne marjon belém a szavad”, mondhatná tehát úgy is, hogy „hazudj kissé, hogy nekem jó legyen”. Az őszinteséget az emberi önzőség gyilkolja: mennél hatalmasabb utóbbi, annál kevésbé marad életben az őszinteség.

Az őszinteség a hazugság ellentettje. Amiképp a hazugság az egyik legmélyebb, de mindenképpen leggyakoribb emberi bűn, úgy az őszinteség az egyik legtisztább, de mindenféleképpen legritkább emberi tisztaság. S mivel minden ember megköveteli, nyugodt szívvel, lelkiismeretedet nem féltve meg is adhatod nekik: bár igaz, hogy a többség visszadöbben és sebeket szerez, de

te tiszta maradsz, nekik pedig keményen meg kell tanulniuk, hogy mi a valódi őszinteség. Hátha legközelebb ők is őszinték lesznek s nem őszinteségért, hanem kenőcsökkel és balzsamokkal fedett áligazságért kiáltanak majd, ha véleményt akarnak hallani.

Az őszinte embert mindenki ott üti és tépi-vágja, ahol csak tudja. Többször mégsem tőle félnek, csak az őszinte szavaktól: ha valaki hosszú küzdelem után munkát tesz le az asztalra, megkérdezi, hogy milyen, és te őszintén azt válaszolod, hogy „semmirekellő, ostoba és szánalmas”, az a legtisztább őszinteség, ha te így látod. Az őszinteséget mindenki jónak és alapvetőnek tartja, ez a mondatod viszont visszatetszést és gyűlöletet fog ébreszteni bennük.

Éppen ezért te magad is légy tisztában azzal, hogy valóban elváród-e az őszinteséget, képes vagy-e megbirkózni az igazsággal, mely többször szívós ellenfél. Ha igen, akkor követeld minden erőddel az igaz szót, de ne is kárhoztass érte, mert akkor magadat, jellemedet hazudnád meg! Ha viszont nem, hát légy *őszinte*, beszélj ekképp: „mondd úgy, hogy én is elfogadjam”. Így neki sem kell hazudnia.

26. Az evésről

Enni márpedig jó és jót enni kell is! Már a régi emberek is rituálészerűen végezték a napi étkezést, a valóságosak hálát adnak minden falatért és közös a természet valamennyi lével bíró élőlényében, hogy eszik.

Enni azonban tisztelettel is kell. Amikor csak meg-rágsz és lenyelsz és emésztesz és ürítesz valamit, az nem igazi evés, hanem a tested gépezetének pusztta táplálása. A lelked is szívesen enne, ha hagynád: leg-alább hetente egyszer, ha teheted, egyél jót! Menj el egy étterembe vagy kérj meg valakit, hogy főzzön kü-lönlegesen. A legjobb, ha magad is megtanulsz sütni-főzni és kísérletezel a konyhában: úgy játszol, mint a kisgyermek, sokszor kacagva, majd az eredmény fölött büszkén és boldogan trónolsz, mint egy király, aki éppen az ellenséges ország földjét győztesként tapod-ja. Ha pedig finomat és érdekeset eszel: ne késlekedj beleszagolni az ételbe, mert a jó illat alapvető feltétel. Lassan, nyugodtan egyél: minden falatnak hagyjál esélyt érvényesülni, bánj velük úgy, mint a jó vezető a munkásaival. Ne egyél túlon túl sokat, óvakodj attól, hogy úgy érezd, már mozdulni sem vagy képes. Az ételt edd – szemekkel, orroddal, lelkeddel; s csak ezeknek utána szájaddal!

A mindennapok során is próbálj kisebb rituáléval kedveskedni az ételnek és magadnak: naponta leg-alább egyszer egyél meleg ételt, de ne csipegezz az álló nap során! Tudd, hogy az étellel szerzel energiát a testednek, hogy mozogj, az étellel szerzel energiát az agyadnak, hogy gondolkodj, az étellel szerzel energiát a lelkednek, hogy élj. Ha csókolsz: az ételnek köszön-heted, ha sírsz: az ételnek köszönheted, ha kacagsz: az ételnek köszönheted. Felejtsd el hát a sietséget, inkább figyelj és legyen az étkezés egy olyan óra, mely során pihensz egy keveset. Meglátod: sokkal kényelmesebb lesz így az életed!

27. A zenéről

Márai azt mondta, hogy a zene támadás: támadás az értelem ellen, mert a lelkedre hat, szétfolyik ottan és megakadályoz a pusztá ész gyakorlásában, mert érzelmeket kelt. Így azt javasolja, hogy (bár az élet jócskán szegényesebb lesz ezáltal) az értelem embere ne hallgasson zenét.

Márai itt hibázik. Arra a tévútra lép, melyre olyanok teszik a lábuk, akik nem képesek, illetőleg nem merik érezve érteni a zenét vagy nem hallottak olyat, amit érdemes lett volna.

A zenét nevezték már ajándéknak, csodának, de Isten hangjának is. Lehet ezek közül némelyik, akár mindegyik is; de a zene művészet. Emberi alkotás. A természet is képes zenélni, sőt az ember zenéje a természetéből született, a madárhangok és két kő összeütődéséből nőtt ki a ma valamennyi slágere, de ez a természeti zene sajnos nem az, amit valaki egy napja során elhallgathat. Így tehát az emberi zene olykor termék: célja van, mégpedig az, hogy fizessenek érte. Az olyan zene, amelynek mindösszesen annyi célja van, hogy meghallgassák, igazi művészet. A jó zenével rezonál a lelkünk, és az igaz, hogy ilyenkor az agy kikapcsol, de ez sem lehet fölösleges idő: mindeközben pihen. Mert az agyad álmodban sem alszik!

Mindig erővel kell gondolkodni, sokat és hosszan. Azonban pihenni sem árt, ehhez pedig a muzsika egyszerű út. De hibázik az az ember is, aki sokszor, egész nap zenét hallgat, mert neki elsatnyulnak a gondola-

tai. Zenehallgatás közben ismeretlen világokat és tereket járhatunk meg, fölszabadul a fantáziánk, melyet érzelmeink táplálnak. A zene irányít, tudatosan manipulál, de jó választással, kellő óvatossággal nem okoz bajt. Viszont arra valóban nagy figyelmet kell fordítanunk, hogy ne fogyasszunk túl sokat ebből az édes ajándékból: ha valakit elragad az indulat, és túl hosszasan, túl sokáig időzik a zene nyújtott álmvilágban, nagy károkat szenvedhet itteni léte, a gondolkodása. Az ember ésszel él, ez az értéke! A zene utazás és pihenés: de ne legyen több annál! Igaz, lehet támadás is: de csak azoknál az embereknél, akik ezt hagyják. Mert igaz, hogy a zenében ma sok a métely, de senki sem kötelezhet, hogy vissza ne nyúlj azokhoz a számokhoz, melyek még másért, a valódi muzsikáért születtek.

28. A boldogságról

Boldogság pedig nem létezik.

Legalábbis nem úgy létezik, ahogyan azt kimondják az emberek, akik kacagnak mindennap: „boldog vagyok”. A boldogság állapota, ha létezhet is, csak pillanatokig él: valójában a boldogság több pusztá tudati állapotnál. Az ember azon a síkon gondolkodik, amely síkon él maga, ezért nehezebb esne elgondolni, hogy a boldogság egy tökéleteshez közeli állapot, de nem is lehet maradandó. Lehetséges, hogy egy-egy pillanatig, egy-egy mozdulatodban megtalálod a boldogság érzését, de az hamar tovaillan: megjelenik egyetlen rossz gondolat, egyetlen rossz látomás. Nem kell több. A boldogság a tökéletesben tanyázik. Em-

berről emberre, sorsról sorsra ugrál, mint a bolha: éppoly apró, éppoly mozgékony az! Úgyhogy gondold meg jól, mikor mondod, hogy „boldognak érzem magam” (és sosem azt, hogy „boldog vagyok”!), mert valójában, önmagunk megcsalása nélkül kevészer mond ilyet az ember röpke léte során.

Figyeld meg bölcs szemmel: akik kijelentik, hogy az életük boldog, ők maguk boldogak, minden rendben velük, még akkor is, ha ezt elhiszik, csupáncsak egy olyan hazugságban élnek, amelyből kihúznod őket mérhetetlen rossz cselekedet volna! Az ilyen ember képtelen elviselni, hogy a boldogság annyira röpke, hogy egy hedonista nem is fürödhetik meg benne. Aki habzsolni szereti a jót, kiélvezni, lassan, annak a boldogság követése reménytelen állapot. De a többieknek is szörnyű küzdelem, bizony: az ember kétségbeesetten rohan a boldogság után, ezzel telik el egész élete. Olyan dolgokban keresi, melyekre a többiek azt mondják, hogy igen, ez boldogságot nyújt. Sokáig, olykor agg korig vagy az örökkévalóságig tart, míg a személy rácsodálkozik: hiszen a boldogság lényege éppen az, hogy nem üldözni kell... hanem megvárni. Megnyugodni, fölpattintani a zárt szemhéjakat, majd látni. A boldogság ott van! Észveszejtő drámai komédia, amint az emberek körbe-körbe rohanva, átloholva az életüket keresik, ahelyett, hogy valahol megállapodnának, majd körbetekintenék: nini, itt a boldogság apró szemcséje. No, nem több annál, de van. Van. Ez több, mint amit sokan egy élet alatt megértenének.

29. A művészetről

A művészet az emberi tudat beteljesülése, a valóság ábrázolása egy emberi tudaton keresztül. Mint ilyen, az egyik leggyönyörűbb dolog a világon s éppen annyira sokszínű, mint az emberiség maga. Egy olyan világban, ahol falanszterben élnek az emberek, mindenki egy és ugyanolyan, nem létezne a művészet. Mert a művészet a tudat szárnyalása; a tudatod játékos jószág. Szeret kacérkodni, próbálgatni, játszótérre alakítja a legijesztőbb élethelyzeteket is. Ha pedig valamire jutsz vele, akkor válik az művészetté, amiképpen művészetté válik egyetlen szó is, ha jó ember, jókor és jó módon ejti ki. A gondolat is lehet művészi.

A művészet tehát egyesek tudatának kiteljesedése, a mi dimenzióink szerint anyagosodása is: mindegy, hogy írott szövegben, hangokban vagy képeken vagy bármi máson. Paul Klee jól fogalmazta meg: „a művészet nem mutat, hanem láthatóvá tesz”. Nem üveg, inkább tükör. A fontos, hogy számunkra más művészte tanítás: és jobb tanítás, mint mikor a tanár mesél valamiről, mert ez nem mese, érzed, hogy valóság. Nem értünk meg minden művészetet, mert a tudatunk nem olyan tökéletes, sőt néha előfordul, hogy már a kódolóé, a művészé is hibádzik imitt-amott.

A lényeg azonban, hogy van művészet (és alkotásai többsége ilyen), amelyet megértesz, mert megérsz. Tanulsz belőle, anélkül, hogy tudnád. Amikor a tanuláshoz erőlködnöd kell, megerőszakolnod a tudatod, az jel arra, hogy ezt a tudást az agyad nem kívánja bevenni, mert lelked úgy érzi: nincs is rá szükséged.

De egy számodra jó műalkotáson keresztül magadtól tanul az agyad s lelked, nem is kell noszogatni. Ilyenkor nem is lehet. Ez a művészet esszenciája: olyan tudást létrehozni, mely átjár emberről emberre, majd új tudást, új művet hoz létre. Ez mozgatja a világot, ettől gondolkodik az ember s ember az ember: nem a hideg számadatoktól, semmiképp.

30. Az ígéretről

Az ígélet emberi kötelék és mint minden, ami valóban emberi: mélyen gyökerezik. Ígérni nemcsak szavakkal, de a szemeddel, a kezeddél, a gondolatoddal, mindennel lehet. Ígélet és ígélet között nem tehetsz különbséget, mert nem vagy a minden bölcsesség birtokosa, nem bíraskodhatsz évezredes törvények fölött. Ezek nem emberi törvények, mert többek annál: az ígért szónak súlya van, ám akinél ez nem így van, nem ember az. Aki a bizalmat gyilkolja, az embereket gyilkolja és mindent gyilkol az, holott az ígélet a bizalom egy alapköve. Sose sebezsd, mert még a legerősebb márvány is meghasad, olyankor pedig az egész törlik, a minden.

Az ígéreteidet tartsd be, mert a halál állandóan átnéz a vállad fölött, mindig figyel, hogy miként ígérsz, miként hiszel és miként szeretsz – egyszer pedig el fog számolni mindennel, neked pedig éppoly könnyednek és mosolygónak kell lenned akkor, mint amennyire nevető az ő csontarca is.

31. A nyelvről

Különös ajándék a beszéd. Az ember mindig azért érezte magát felsőbbrendűnek és többnek a természet egyéb teremtményeivel szemben, mert gondolkodni képesnek tartotta magát, erre a következtetésre pedig a nyelven keresztül jutott el.

Nem nagy bölcsesség: a nyelv határozza meg a gondolatainkat. Az olyan nyelvek beszélői, mikben nincs szó a múltra (mert bizony léteztek ilyen primitív nyelvek!), nem is képesek igazán megérteni, hogy mi is a múlt. Ha a nyelved primitív és redukált, te magad is azzá leszel, mert a gondolataid is olyanokká válnak. Erre nagyon ügyelj! Orwell is bemutatta, hogy a nyelvrömböléssel az emberek tudatát rombolhatod, jámbor, de gondolattalan báránnyá változtathatod őket.

Te becsüld meg magad, mert olyan helyzetben vagy, hogy olyan nyelvet beszélhetsz, amelyet évszázadok vihara faragott és csiszolt tökéletes egészszé! A mai nyelvek küzdöttek, közülük sokan sérültek és még többen elhulltak, de a te nyelved erős vár maradt. Nem kegyelemből, mert ilyen háborúban nem létezik a kegyelem; azért létezik még, mert alkalmas a gondolatokra. Aki képtelen elmondani, hogy milyen egy béka, nem is ismeri föl a békákat. Aki pedig nem jut el szavaival a megismerés útjára, hogyan is gondolnád el, hogy a tudatában közel járhat a kapuhoz?

Figyelj mindig a helyesíráásra és nyelvedre, mert az ember olyan, amilyen a nyelv, amilyen beszél. A kommunikáció elsődleges formája két ember között a beszéd és az írás, mindkettőt műveld tökéletesen, akkor

és az írás, mindkettőt műveld tökéletesen, akkor meglepetés helyett tisztelet és nyugalom fog illetni. Az ember érzi, hogyan kell tennie, és belső parancs kristálytisztán élni.

Aki ezt nem érti, alkalmatlan bármi megértésére.

32. Az italról

Inni lehet nyugodtan, az alkohol nem ellenfél az életben, aki ezt mondja, azért teszi, mert becsapták vagy nagyon fél. Azonban mindig lehet gyöngé is az ember: ha hagyod, hogy az ital kerekedjék föled, valóban szörnyű utazótársaddá válik, állandóan rosszat súg a füledbe, te pedig képtelen leszel józan fejjel járni. De a mérték olyan dolog, mely a természetből táplálkozik: végy annyit magadhoz úgy az italból, mint az ételből, amennyi jól esik. Nem tudatodnak – hanem a testednek és a lelkednek. Nincs is szánalmasabb annál, amikor egy embert egy tárgy, egy dolog vezérel gondolataiban, tetteiben.

A régi kor emberei ismerték a bor csodáját, a mai kor emberei viszont az alkohol csodáját látják meg benne. A sör a szomjad oltja, a bor a lelked itatja, a rum az izmaid és rostjaid vastagítja, az abszint elmédet bódítja... Ha a mértéked mellett okkal iszol, nem jelent bajt az ital. Ha pedig olyant választasz, ami erősebb a szokásosnál, add azt rituáléval! Az ital nem lehet több eszköznél, de olyan eszköznél, melyet biztos kézzel, két tenyérrel fogsz!

Milyen komikus a lovag, akinek mindent – életét és becsületét – jelentő kardja kicsúszik a kezéből, vagy pajzsát a földbe akasztva elesik a harcmezőn...

33. Az optimizmusról mint önmagunk becsapásáról

Azt mondják az emberek, hogy van optimista ember, aki mindent szépnak lát és van pesszimista ember, aki mindent rútnak. A kettő között helyezkedik el a realizmus, a valóságtalaj. Mivel a realista embernek egészen pontosan azt kellene látnia, ami pontosan és tökéletesen létezik, önmagának hibátlan látásúnak kell lennie. Ilyen ember nincs; ezt elfogadhatjuk, mert látjuk az igazságnál is, hogy nincsen olyan igaz, ami mindenkinek, kérdés és óvás nélkül az. Akkor tehát minden ember kissé (vagy éppenséggel nagyon is) eltér ezen elképzelt és tökéletes középponttól, azaz minden ember kissé optimista vagy kissé pesszimista.

Mindkettő igaztalan, így egyképpen rossz. Mivel illik a tökéletességre törekedni, mindkettő ellen tenne az átlagos emberi lény. Azonban érdekes módon a pesszimista embert többen támadják, mint az optimistát, holott éppenséggel mindkettő becsapja magát. Az optimista boldogságot hazudik magának, hazudik a saját jellemének, csupán azért, mert a világot a maga realizmusában képtelenség fölfogni. Igen, az optimizmus éppen úgy gyöngeség és hazugságra épül, mint a pesszimizmus!

Törekedj a középút felé, de senkire se kiáltsd rá, hogy az egyik oldalt képviseli! Mert valójában nincsenek is oldalak, csak van a helyes és az egyre helytelenebb. Ezt igazán nehéz megérteni, ha megértettük, akkor elfogadni. Ne ítéld el egyiket sem, mert az csak a te igazságod: ha te őt pesszimistának is látod, az ő világában, életében talán éppen közelebb is jár az áhí-

tott realizmushoz, mint te magad. Csak mindannyian másképpen látjuk az életünket, mert más az igazságunk, végtére is. Így tehát mondjuk, mert mondhatjuk: ha önmagunknak hazudni a legnagyobb bűnök egyike (és miért ne lenne az, mert aki magával sem őszinte, kivel lenne az?), akkor már lényegtelen, hogy optimistaként teszi-e. Hibázik, sőt bűnt követ el. Sajnálhatod, nagyon.

III. FEJEZET

EGY ÚJ LÉLEK FÜVESKÖNYVE

(2 0 0 9)

ÁLDÁSAIM VANNAK, DE ÁTKOM CSAK EGY;
AZ, HOGY NEM TUDOM AZOKAT ÉLVEZNI.

Azt mondják, a könyvírásban az első fehér lap a legnehezebb. Van ebben valami. Megint túlbonyolítom és túlfilozofálom, pedig csak el kell kezdeni: tehát itt vagyok, és leírom magamnak, amit a világról megismerek. Fontos nekem, hogy leírva lássam ezeket a tapasztalatokat. Bármilyen közhelyes, de ez tényleg magamnak szól; s bár mindig így kezdtem, végül sokan, sőt túl sokan csapódtak mellém. De az őszinteség útját kívánom járni.

Folyamatosan kételkedem abban, hogy jó út elvárni azt másoktól, amit én meg tudok tenni. Nem konkrét értékeket kívánok másokra erőltetni, mert mindenki úgy él, ahogyan akar, de bizonyos abszolútumokat mégis szívesen látnék bennük. Például nem várom el, hogy tiszteljék a nőket, de azt igen, hogy tiszteljék azt, ha nekem tisztelni van kedvem őket. Ez csupán egy példa, de talán jól mutatja, mit gondolok: nem azt várom el, hogy az emberek (barátaim, akik e szót is másképp értik, mint én) azt vallják, higgyék, mint én, úgy éljenek, mint én (miért is kívánnék bárkinek boldogtalanságot?), csak azt várom el, hogy a saját rendjük szerint éljenek. Legyen bennük valamiféle rend. A minősége nem is számít; talán nincs is minőség lelki rend és lelki rend között.

Nem lesz ez így jó. Túl elvont mindez.

Valamit ki akarok írni magamból, de nem tudom mi az. Azt tudom, hogy fejezem be: talán éppen ezzel ítélem magányra magam. Akárhányan is vesznek körbe, azért kevesen értenek meg igazán. Ez így természetes, és sokan jól eléldogélnek anélkül is, hogy férfi vagy nő megértené őket. De ez többnyire azért van, mert ők sem értik magukat. Kicsit másnaposan én sem értem magam: mit

várok tulajdonképpen? Az én elvi rendszerem szerint élő embereket? Hát magam is gyakran gondolom, hogy aszerint nem is lehet élni, legalábbis nehéz.

Hibám, hogy mindent mélyen és saját filozófiámon keresztül látok. Ide kérdőjelet is tehettem volna, mert néha meg nem hiszem el magamnak sem, hogy ez hiba. Nálam nincsenek nagyjából-barátok és nagyjából-szerelmek, hanem leginkább egyik sincsen. A teljességre törekedés érzelmi szélsőségesség is egyben, az meg igazán jellemző rám. Ha nem felel meg valaki az idealizált képemnek, akkor nem fogadom el tőle a nagy szavakat. Lehet ivócimborám, hátveregető támogatóm, sőt nevető és neveltető haverom is, de nem akarom bölcsességeit magamba szívni. Nem mondanám, hogy nem tisztellem, csak egyszerűen nem tudom elfogadni.

Igen, mindig azt mondom: lehet másképpen élni. Lehet saját erkölcsi rendek szerint. Lehet, csak nagyon nehéz. És nem tudom, mennyi értelme van. Talán önzőség, hogy az évek alatt fölépített, egészében masszív, mégis gyenge alapon nyugvó rendszert félredobni, és úgy élni, mint azok, akiket irigyelni vagyok képes? Felelőtlenül, hedonistán? Van benne ráció. Csakhogy ez a masszív rendszer tesz azzá, aki vagyok, akitől egyesek félnek, akit mások tisztelnek, akiért még megmenthető leányok úgy rajongtak, és aki sok gyengesége ellenére hűséges, megbízható. Erős a vár, csak az alap gyenge, mert az alapja hit. Az néha meggyengül. A hitem az, hogy jó ember vagyok. És néha mégis azt hiszem, csak jó ember leszek.

Nincs meg a határ. Nem vagyok mérges senkire, és nem hibáztatok senkit. Néha csalódom, de az méreg, megpróbálom elfeledni. Nem elvárni semmit, de értékelni azt, amit mégis kapok. Igen, talán erről fog szólni az a sok spontán írás, amelyet ide szánok. Közben pedig kiderül: van-e még valaki, aki képes realista idealista lenni. Ez csak addig volt oximoron, míg magamba nem néztem.

Talán éppen ezzel ítélem magányra magam.

* * *

Az úgy van, hogy mindenki, akit egy kis intellektussal és érzelmekkel vert meg az ég, néha azt érzi, hogy sok ember között is magányba süllyedhet, mert nem érti meg igazán. 2003-ban is ezért kezdtem blogot írni, aztán kiderült, hogy milyen délibáb ez az érzés.

Nagyon sokan értenek meg, mert mindenki ezt érzi. Hajlamos az ember keresni a fájdalmat, és elhitetni magával, hogy csak ő tud úgy szenvedni. Valójában boldogtalan emberek rohagnak összevissza. Nevetnem kell, mikor azt látom, hogy az utcán elrohannak egymás mellett férfiak és nők, egymást hibáztatva, közben boldoggá tehetnék magukat és egymást, ha végre leszakadna róluk az a sok réteg álszemélyiség és burok, amelybe kényszerít minket a lelkiségünk. Ha mernének a jó felé menni. Sokan azt hiszik, ezt az élvezet hajszerzésére értem, de nem így van: az ember valamiért úgy érzi, hogy a kevesebb több tud lenni, az ember értékeli a minőséget. Szóval, ezt keresi mindenki, de önző módon magában, a többieket kizárva. Bizalmatlanságot szítottak a társadalomban, és

túl sok sebe van mindenkinek. Persze, hogy nem tudunk senkivel sem őszintén szóba állni.

Éhezem az új embereket, a hosszú beszélgetéseket, ahol nem esik szó a mindennapi dolgokról, hanem csak érzelmek, gondolatok, remények hosszú sora van. Amit sokan úgy utálnak, mert azért ezek félelmetes dolgok, mert mindig félelmetes szembe nézni saját magunkkal, hiszen ijesztő, ha nem azt látjuk, amit szeretnők.

Parádés érzés mindig rádöbbenni, hogy más is úgy érez, mint mi magunk.

Én inkább csalódást okozok másnak, mint magamnak. Nem akarok úgy viselkedni, ahogyan elvárnák, nem érdekel, ha azt mondják: "nem ezt vártam volna, azt hittem elviseled, hogy átrappolunk rajtad", mert az a fontos, hogy magamban ne csalódjam.

Mindez persze nem azt jelenti, hogy abban nem csalódhatom, amit gondolok és hiszek. Aki nem csalódik néha elveiben, hitében, annak nincsenek is. Számomra az egyik legnagyobb csalódás volt, amikor rájöttem, én rá akarom erőltetni másokra mindazon értékeket, melyeket vallok. Más meg természetesen nem kér ebből. A felnőttek bonyolulttá teszik a világot, hogy elveszthessenek benne.

Aztán rájöttem, nem több az én értékrendem másénál, még akkor sem, ha egyes kérdésekben merevebb is. Elég, ha van neki is értékrendje, és tisztelni tudjuk egymását. Még vitázhatunk is róla. Éppen azért vagyok én magam, mert saját rendem szerint próbálok élni. Igen, néha nem

az elveimhez igazodva élek, hanem az életemhez igazítom, amit gondolok, de ember vagyok én is. Hajlamos vagyok hibázni, és a fenébe is: szeretek.

Meg kell tanulnom (azon vagyok), hogy nem uralkodhatom más fejében, nem irányíthatom erőszakosan arra, amerre a saját boldogságom vélem. Az övé ugyanis alkalmasint nem ugyanott van. Miért mérném a saját mércém szerint az embereket, mikor az enyém semmivel sem hitelesebb, mint az övé?

Így gondolom, csak nem esik jól így gondolnom.

* * *

Nagy hazugsága a mai világnak, hogy mindenképpen emberben és csakis emberben gondolkodik, józan ésszel felfoghatatlan módon tagadja a férfi és nő közötti évezredes, természetesen kialakult, ha pedig vallásosan akarunk érvelni, akkor isteni eredetű kettősséget.

A férfi és nő nem ugyanolyan. Köztük minőségbeli különbséget azért nincs értelme tenni, mert egymás nélkül annyit érnek, mint a kocsí alváza motor nélkül. A pihi sem egyedül szép madár.

Amikor a férfi a maga mércéjével keres nőt, csalódásokat talál. Csalódásai nyomán csalódásokat okoz a nőknek, akik ezért csalódásaik nyomán csalódásokkal büntetik a férfiakat. Boldogtalan emberek rohangálnak az utcán, eredeti értékrendjét levetette az ember, és nem is érti, miért volt fontos valaha emberré válni. Elhiszi, hogy ő ember és teljes értékű ember azóta, hogy megszületett,

ez pedig olyan ajándék, amelyért mit sem kell tennie.

A nők évszázados szocializációja, kulturális bevésoedések miatt másképpen értékelik a barátságot és a becsületet. Ritkán mondják, hogy becsületszavukat adják, és ilyen ígéreteiket lelkiismeretük háborgása nélkül változtatják meg, ha új tények merülnek fel. A valódi férfi nem nevet legjobb barátján annak jelenléte nélkül többi barátai között. Mindez nem minőségbeli különbség, hanem alkati. A férfi eközben erős és öntudatos akar maradni, pedig a leggyengébb lénye a Földnek, mert rosszabb, mint az, akinek nincsenek érzései: érzései vannak, melyek, melyeket nemcsak elrejt, de letagad, megvet és sokszor ellenükben is cselekszik.

Hát nem szórakoztató színjáték ez? Bárcsak ne a bőrünkre menne a játék.

* * *

Szabadságra és újrakezdésre kényszerít az élet. Milyen furcsán hangzik ez: szabadságra kényszeríteni. Lehet, hogy semmi értelme nincs is. Minden új és bizonytalan dolog félelmes is egy kissé.

Nem mondom, hogy nem félek. Bár igazából ebben semmi különleges nincsen: pont attól félek, amitől mindenki. Lesz-e valaki, aki megért és nem él vissza azzal, hogy megért? Jól teszem-e, amit teszek? Az út végén jó dolgok várnak-e rám?...

Akkor nem féltem, amikor nem néztem magamba, hanem egy már megismert életritmusban működtem. Ezt

felülvizsgálni, javítgatni (és ezzel együtt óhatatlanul hibákat is véteni benne) viszont aggályokkal teli folyamat. Túlságosan lusta vagyok újrakezdeni mindent. Van értelme, ha már egyszer nem lett tökéletes? Minek annyi időt és energiát szánni elvekre, tettekre és emberekre, ha a végén minden a szemétdombon köt ki?

Eltelt vagy öt év, és még mindig azon kapom magam, hogy attól borzongok meg, amit gimnazista csitrik mondtak néha: "te vagy a legérdekesebb ember, akivel valaha találkoztam". Butaság, igen, tudom. De nem tudom lenézni őket. Mindegyikük egy igazgyöngy az emlékeimben, függetlenül attól, hogy a valóságban már régen befeketedhettek már.

Szépen sorakozott szobrok az emlékeimben. Nincsenek tetteik, nincsenek gondolataik, nincsenek elvárásaik. Néha leporolom őket. Egy ember, két ember, három ember... és senkire sem haragszom. Csak azokra tudok haragudni, akik körülöttem vannak, benne vannak a mindennapjaimban.

Nem lehet könnyű szeretni engem. Jobban kell értékelnem, aki mégis szeret, pláne mostanság, amikor érzelmi hullámvasutazom.

* * *

Rájöttem, joggal nevezhetnek örültnek. Kivételes helyzetben ezekben a napokban büntetlenül vagy legalábbis könnyen megbocsáthatóan rombolhatnék miközben egykori örömöm romjain eszeveszetten táncolok vagy épp azokon részegen fetrengve önteném magamba a fájdalom borát.

Igen, most lehetnék még gyenge, sírhatnék, sajnálhatnám magam és igazam lenne, és egyikőtök sem, ostoba emberek, egyikőtök sem kérhetné számon rajtam. Pillátok lesütve kellene elviselnetek a szörnyet, mely jogosan tombolna és törne szét érzelmeket, életeket és minden akaratot!

És én most inkább nem élvezem ki a fájdalmat, ami az ember legkeserűbb kábítószerre. Már két lélek nyugszik a vállamon, és én kész vagyok megmenteni őket. Nem tudom, képes vagyok-e rá, de istenemre mondom, sosem vagyok olyan erős, mint akkor, amikor bizalmat helyeznek belém, és segítő kezem megmarkolják. Addig csak szavaim és tetteim vannak; de a kézfogás után én már nem ereszek.

Önzőség az is, ha segíték: azért vagyok ilyen, mert más-hogy nem vagyok. Nem tudom, átélük-e (mert nem meg-érteni kell), amit megpróbálok átadni, de a tágra nyílt szemek, az igazlítás apró könnycseppjei, az elcsukló hangok nyomán engem már nem érdekel a másik egyik bűne sem.

Először mondom ki életem során: én azért akarok jobb embereket adni a világnak, mások lelkéből a mocskot átvállalni és feloldani, mert csak ilyenkor nem vagyok gyenge. Ilyenkor tudok megbocsátani és nem ítélni többé.

* * *

Még lelki katasztrófa sem kell, csak egy érzelmi változás,

és a nők például megváltoztatják a hajukat. Önképet kívánnak változtatni, ha változtatják az életüket. A nők cipelik a súlyt, hogy a külsejük annyira meghatározza őket a mindennapokban. Ezt változtatják, ha el akarják hinni, hogy az életük, érzelmeik változnak. (A férfi együgyűbb lény: szociális kapcsolatait, barátait közelebb vonja, elbódítja magát velük vagy általuk. A probléma pedig bent emészt, a sebét sosem kezeli, és évek múltán is fájva vagy bódultan alszik el.)

Én csak a megszokott, belém ragadt hideg funkcionalitást adom fel. A ruháim erősek, tartósak, olcsók és igazán célszerűek voltak. A célszerűséget viszont nem a formában és színekben láttam, ezért meglehetősen unalmasak is. Ugyanígy környezetem változásánál is a racionalitás mellett az én emócióm: a filozófiám dönt. A zöld színt találtam meg, mely az életemben az elmúlt hónapokban egyre közelebb került hozzám.

Az ember érez, ha nem tompítja el érzékeit. Én a zöldre áhítoztam. Nem véletlenül, hiszen a színpszichológia mint az egyik legszedatívabb, csillapító, természetközeli színt ismeri. Bizonyosságot, biztonságot és új életet is jelent. Ha jól vigyázok, nem lesz benne az érzelmi sekélyesség, és csak az a szoba válik zölddé, amelyikben megnyugodni tartózkodom.

* * *

A boldogság hajszolása korprobléma. Mivel hajlamosak vagyunk elhinni, hogy mivel minden anyagi körülöttünk, ezért a boldogság is az: anyagi, lepárolható, zsebre vágható, fizetésül adható és elfogadható, leírható, általa-

nos. Az anyagi szemlélet anyagi világában anyagi emberek anyagi szeretetet keresnek. Patkányok a kiúttalan útvesztőben.

A boldogság ellentettje maga a gaz gyűlölet?

Minden fiatal öngyilkos akar lenni. Ezt látom, hát nem érdekes? Egyikük sem akar meghalni, de öngyilkos szívesen lenne mindegyikük. Búcsúlevelet írnak, elhelyezik a gyógyszereket, de szép sorban, aztán rendre elrontják az egészet. Az utolsó pillanatban eszükbe jut: nem égettem el a naplóm. És a halott vajon miért akar nyomot hagyni? Mert élni akar, legalább a tudatokban. Nem meghalni akar ő, csak másképp élni. Nem engedik neki és azt se tudja, hogyan tehetné meg. Nincsen, aki segítsen másokon. Önző önkéntesek, elfáradt szülők, ostoba nevelők és hazug barátok között az öngyilkosság nem megoldás, hanem cél. Pedig a kín megoldásának legrosszabb módja annak konzerválása a végtelenben: a halál mindenképpen hosszabb, mint a fájdalom, melyet megszüntetni kívánunk vele.

Nem mondom, hogy jó az élet. De van benne választás és más élők. Én ezért döntöttem mellette. Mert tudok még önzőbb is lenni, mint az öngyilkosok.

* * *

Azt olvastam valahol, hogy a konzervatív ember azért gondolkodik rosszul, mert azt állítja, hogy csak egyetlen út jó, amelyet ő vall. Azon túl, hogy ez eleve tévedés és állítója nem bír az általam alapvető emberi értékekkel és azok tiszteletével, szeretném itt is kije-

lenten, hogy magában a végkövetkeztetésben igaza lehet.

Nem azt kell mondani, hogy az egyetlen jó a mi utunk. Azt kell mondani, hogy az egyetlen jó maga a jó. Ezt próbáljuk definiálni, amikor ideológiákat gyártunk, rendszereket minősítünk vagy elveket szorítunk az anyagi lét igazságtalan korláta közé. A jó szerintem sem csupán egyféle módon értelmezhető, hiszen jómagam is sok különbözőféle emberben egyaránt megtaláltam a jót.

Talán meglehetősen közel járunk a jóság fogalmának megértéséhez, ha azt mondjuk: jó az, ami a jót értékeli, a jó felé tart. Megint nem sokat haladtunk, de már látjuk: a jóra való igény számít. Ezt szinkronba hozva azzal az elképzeléssel, hogy valójában mindenki jót akar, azonnal jelez a hibakürt: mégsem jó minden.

A problémák okának nem azt látom, hogy sokan tagadják az egyetemes jó létét, mert valóban ugyanúgy jónak tudok nevezni két teljesen eltérő életet élő embert. Az általános jóságba azonban beletartozik a szabadság teljes értelmében. A testi szabadság sokkal alsóbb rendű az én mércém alapján, mint a gondolati. A gondolati pedig nem csupán azt jelenti, hogy valami gondolhatok, hanem azt is, hogy megkapom az esélyt ezekre a gondolatokra. Ha nem tanítanak meg rá, elhallgatják, megváltoztatják, az oktatási rendszer nem ismeri el a tudás közös és mindenek fölött álló voltát (mely nem kötelező, de mindenki számára elérhető kell, hogy legyen), akkor megfosztják az embert attól, hogy bármire gondolhasson.

E fontos fogalmak tehát ma főleg anyagi szempontból jelennek meg a gondolkodásban. Azért nehéz a jóról beszélni, amiért az erkölcsről is: azt mondják, nincsenek abszolútumai, nincsen általános változata. A sokféle kultúrára, meg a szabadság fenti tárgyi eszméjére hivatkozva kijelentik, hogy minden jó. Az élet eme torz felfogása nyomán nem képesek sokan felfogni, hogy pontosan mi is a jó; hogy valahol nem is a rossz ellentettje, hanem csupán az általánosan helyes állapot, melybe olykor a rossz is belevegyül.

Mindez azért olyan bonyolult, mert a szemantika nem feltétlenül ad megfelelő talajt az értelmezésre. Úgy hiszem, a magyar nyelv számomra nagy ajándék, mert nélküle még ennyire sem közelíthetném meg mindazt, amit érzek és gondolok, de olykor elveszik néhány apró, de jelentékeny részlet, mikor a dekódoló egyes szavakat a saját szája íze szerint ért.

A földhöz ragadt értelmezés nem racionális, mert a racionalitás is elismerheti a filozófia, sőt lelki filozófia jelentőségét, mely válaszokat képes adni kétségbeejtő kérdésekre. A kérdéseket mindenki fölteszi lehetőségéhez mérten, csak keveseknek adatik meg az áldásos átok, hogy képesek szavakkal és nem csupán érzelmekkel válaszolni rájuk. Ilyenek a költők és valódi művészek, és egynehány betűvető. Az ilyen göröngyös, nem mindig egyértelmű lerótt gondolati úton keresztül válhat világgossá, hogy az őszinteség sem csak annyit jelent, hogy sosem hazudunk, hanem azt is, hogy a lehető leginkább önmagunk próbálunk lenni, sőt magunkat sem csapjuk be. Következtetés: önmagát nem ismerő, a saját belső tükrébe belenézni nem kívánó ember nem lehet őszinte.

Alapvető emberi értékek válnak elérhetetlenné, és tűnnek föl hamis színben, amikor az önértékelést az adott cselekmények után próbáljuk megtenni. Nem, emberek, először megfogalmazzuk, kik vagyunk és kik szeretnénk lenni, értékeinket és bűneinket legalább magunknak megvallva pontosan kijelöljük azokat a lehetőségeket, melyek között választhatunk. Önértékelésünk nyomán tesszük meg cselekedeteinket.

Vesztettem már el nagyon fontos lényt, mert ezt nem tudta, mivel én olyan ostoba voltam, hogy nem mondtam el neki.

* * *

Nem mindig olvasom szívesen vissza magam. Előző írásomat is csak az nem szedi ízekre és vetteti máglyára, aki nem akarja. A jó szándék viszont bizonyosan inkább megérteni, mint elítélni akarja gondolataimat.

A kérdést azonban a feltétele előtt meg szeretném előzni: nem akartam definiálni a jó fogalmát, hiszen azt nem önmagával tenném, csupán meg kívántam közelíteni. Kant eljutott addig, hogy a jó egyetlen formája a jó szándék, de ebbe az előzőleg már tárgyalt megértésbeli különbségek miatt szintén nem szeretnék érveket fűzni.

Írásomban éppen a szabad akarat diadalával látszik szemben állni, hogy a gondolati szabadságot a megismerés lehetőségéhez fűzöm. Valójában úgy tartom, az ember keresi az útját, és számtalan módon juthat el megoldásokhoz, akár ugyanahhoz a megoldáshoz is. Schopen-

hauer szerint előbb a megismerés kell, aztán születik az akarat: megtudom, hogy lehet másképp élni, és csak utána fogok. Szerintem nincs igaza, amikor tagadja az ember szabadságát. Elképzelhetőnek tartom, hogy megfosszanak valakit a lehetőségtől, hogy megfogalmazhassa: másképpen akar élni, de hiszek abban, hogy ettől függetlenül lelki alkata mégsem ül kényelmesen a rossz létben, és valamilyen belső vágya van a változásra. Anyagi példával: elképzelhető, hogy valaki a szülei által meglehetősen elítélhető, erkölcstelen életet él és pillanatnyilag élvezi is a hite szerint, mégis folyamatosan hal meg benne valami, amit én léleknek szeretek nevezni.

Azt fontosnak tartom kijelenteni, hogy az erkölcsi (etoszi, tartós jó szokásbeli) szubjektumok mellett vannak általánosságok, melyek éppen a kanti kategorikus imperatívuszon keresztül fogalmazhatók meg. Elveimet olyanná kell tennem, hogy azok működőképesek maradjanak akkor is, ha mindenki alkalmazná őket. Elveimet tehát idealisztikusan kell felállítanom, mely nem ellentétes a racionlitással, hiszen csak ekképp vagyok hiteles.

A bűnöző is ismeri az általános jó fogalmát, mely több szociális megegyezésnél. Bizonyos bűncselekmények elkövetőit a többi elítélttől külön kell tartani, mert bántódása eshetnék: maguk a társadalom által kirekesztettek rekesztik ki. Rendkívül fontosak az elvek, és azok minősége között nem a pusztá moralizálás, hanem a fonti imperatívusz alapján tudok dönteni: a bűnöző képes megideologizálni bűnét, hiszen azt mondja, nem volt más választása vagy azt mondja, neki ez az élet kényelmes. De ő maga sem jelentheti ki, ha tudata átfogja, amiről szó van, hogy jó volna, ha

mindenki azonos erkölcsi rend szerint élni. Ezért nem tudom jónak tekinteni.

Ez nem az egyéni szabadság megvonását jelenti, hiszen nem kötelező erejű és egyébként e szabályzaton belül és végtelen számú választási lehetőséget tartogat. Mindazonáltal azt kívánom lefektetni, hogy létezik a jó fogalma és értelmezhető akár az egyén számára is. Mindehhez csak szoros ismertség kell a világgal: sok elmemunka.

* * *

Nem örülök, mert mardos valami, amit leginkább a csalódásból megszületett haragnak tudnék nevezni. De nem azt támadja, aki arra érdemes. Ijesztő, mennyi erőt tudnék nyerni belőle, de azt csak nagyon, valóban nagyon rossz dolgokra tudnám használni. Van, aki nem is sejti, milyen nagyszerű dolgokat pusztított el. Nem tudnék a hit nélkül élni, hogy az ilyen figyelmetlen ember katasztrofába vezeti az életét. A káoszelmélet szerint minden kaotikus rendszerben a legkisebb hiba is végzetes változásokat okozhat.

Ezt az érzést megpróbálom kigyomlálni, de addig, amíg bennem van, nem vagyok olyan jó, amilyen jónak a nekem fontos emberek tartanak. Talán egyszer a haragból hála nő; hála azért, mert haragosomnál sokkal jobb ember lehetek.

* * *

Együttérzési szofizmusnak tartom, amikor valaki kijelenti, hogy ő is érzi a fájdalmat, amelyet te érzel. Lehet, hogy jó akar, de olyan ügyetlen, hogy úgy tesz, mint az ördög: a mesékben éppen ő szokta azt állítani, megérti a szenvedőt.

Viaskodtam azon, vajon ki lehet-e jelenteni, hogy mások bizonyosan nem értik, ami nekem fáj s én bizonyosan nem érthetem-e azt, ami másnak. Logikázgatásom közepette elfeledtem az empirikus tapasztalatot, amelyet nyertem erről az évek során.

Most úgy gondolom, hogy pusztán természetes pszichológiai alkatunk miatt sem érthetjük meg a másikat. Mindannyian eltérő életutunk, képességeink és céljaink mellett és nyomán eltérő pszichével is rendelkezünk. Másképpen, más mélységben él meg egy szenvedést a filozófus, a matematikus és a bányász is. Ezt nem tudhatjuk biztosan, de talán ilyen jellegű különbség is van.

Korábban kifejtettem, hogy fájdalom és fájdalom között nincsen minőségbeli különbség, ilyen módon pedig egy anyaghalál valakinek éppúgy fájhat, mint másnak egy lényegtelen vereség valamilyen társasjátékban. A hasonló élethelyzetek fájdalmai azonban hasonló embereknél hasonló tapasztalatokat szülhetnek.

Míg pszichológiailag megnyugtató, ha a másiknak fáj, mert a tudattalanban arra gondolok, milyen jó, hogy nem én élem ezt át (ezért bámulják a baleseteket látszólag kegyeletmentesen a járókelők), közben pedig csak arra tudok gondolni, hogy nekem, csak nekem mennyire fáj ez. Azt gondolom, neki is ennyire fájhat vagy azt is

gondolhatom, hogy neki úgysem fáj ennyire. De biztosan nem tudom egyiket sem.

Túl sokszor írtam már le, nem akarom elkoptatni, de nekem fáj, ami bennem fáj. A fájdalom egy olyan tulajdonunk, amelyen keresztül önmagunk lehetünk. Ezt nem vállalhatja át más, csak segíthet a feloldásában. Csak az enyém, szenvedhetek miatta sokat, majd a szenvedéseket megunva félre is hajíthatom, ha tudom. Általa tanulok meg védekezni, óvni magam, és sokszor miatta teszem ezt túlzásképp, elúzva a boldogságot is. Ez mindenki fájdalma, de mindenkiben más a forrás és más mélységben ül a lélekbe.

Ezért szerintem senki sem érti a másik fájdalmát. Elég közel kerülhetünk hozzá, és akkor valódi mély kapocs fűzhet bennünket össze; mégis annyi mindent jelent a fájdalom. Egy emberről meglehetősen keveset árul el az, hogyan viselkedik a boldogságban. De mindent tudhatsz róla, ha látod, miközben belső fájdalom emészti.

* * *

Sokan a felnőttiséget és tapasztaltságot összekeverik az évek történései nyomán fellépő elfásultsággal és ostobasággal.

* * *

Társakra van szükségünk, mert magunkba vagyunk zárva: érzéseinket csak a szavak és egynémely tettek útján fejezhetjük ki, de olyan torzító közvetítés ez, mint egy vak embernek a papagájok sokszínűségéről mesélni.

Egymásra hangolódva, barátok, szerelmek gyűrűjében hajlamos az ember elhinni, hogy a légvár, melyben él, nem is hamis: értik egymást, ezért nem fognak meglepetést vagy csalódást okozni. Ez a hit a magánytól való páni félelem hite.

Középiskolás éveim alatt bőven elég cél volt nekem, hogy a fejekbe véssem magam. Élveztem, hogy rám sokan fognak emlékezni, szívesen váltottam ki érzelmeket, nem törődve azzal, hogy tartós haszna lesz-e cselekvéseimnek. Megborzongtam a látványtól, ahogy a leány szemében láttam, hogy nem ért, mert másképp viselkedem vele, de nagyon tetszik neki. Én föláldoztam szívesen pillanatnyi ismertségeket azért, hogy végre olyanul tölthessem az időm, aki a félelmét kíváncsiságával legyőzte. Ezért mondhatom, hogy különleges embereket ismertem meg.

Mára inkább az emberek életére gyakorolt hatásom fontosabb. Még mindig keresem azokat a tekinteteket, melyek azt üzenik, hogy fontos, maradandó dolgokat mutattam, és cserébe nagyon hálásan jelzem, hogy nekem meg éppen ez a tekintet az üzemanyag. A többség nem képes elviselni, ha azt tartja magáról, hogy éppen olyan, mint a többség, ezért külsőségekben vagy felszínes szokásokban szeparálja el magát a többiektől. Individualitásának bizonygatását gyakran éppen egy csoportba lépve teszi. Pedig különlegesnek gondolja-e magát egy amputált? Ő attól különleges ember, hogy hiányzik egy végtagja vagy azért más, mert e tapasztalata révén mássá vált? Az is lehet, hogy a legátlagosabb és így boldog lény, csak éppen nincsen karja.

Még akkor is, ha hajlamos vagyok magas elvárásokat állítani, nagyon tisztелем, aki olyasmit fedez fel bennem, ami őt serkenti, tanítja és elbűvöli. Ilyenkor én is hajlamos vagyok ilyet találni benne. Az önbecsülésем független ettől. Egyszerűen csak engedem, hogy mások állítsák ki a bizonyítványom.

Amikor olyat látok, ami tettet nem fogadhatok el, jelzem, hogy ez így van. Ha nem kirívó az eset, nem ítélem el, csak jelzem. Én azért vagyok több, mert akkor, amikor bosszút állhattam volna, még magasabbra állítottam az erkölcsi léceet. Van, aki magát ítélte el, miért is mi akar-nánk kézbesíteni a végzést?

* * *

A jövő gyászolása közepette gyakran megfeledkezünk arról, hogy a jelenben még harcolhatunk; ha pedig a cél elérhetetlen, akkor az elbukás is ünnepnek számít.

* * *

Jogos kérdés, hogy miért szorítja magát valaki korlátok közé, amikor szabadon vélhetően jobb helyzetben lenne, mint elég sokan körülötte. Azaz miért nem hiszi el valaki, hogy a boldogsághoz az kell, hogy mindent megtegyen abban a pillanatban, ami éppen jól esne neki, miért kell bonyolult racionalításban megmagyaráznia, hogy nem, éppenséggel nem kér olyan emberekből vagy tettekből, amik nem méltóak ahhoz, aki lenni szeretne?

Érdekes, hogy ez a kérdés egy bizonyos típusú embercsoport tagjaitól érkezik. Azoktól, akik azt hiszik, hogy a

jó időtöltés csak az lehet, ami számukra az. Akik nem tudják elképzelni, hogy a pálinka mellé egy jó társalgás, a séta mellé egy szexi véleménycsata vagy a születésnap során egy örült este eléggé szórakoztató. Szomorú vagyok az emberek önmagukhoz és egymáshoz való viszonya miatt, valóban értetlenkedem tiszteletlen és ostoba férfiakon vagy ügyetlen, kiszolgáltatott (de egyébként sokszor nagyon határozottnak tűnő) leányokon, de nem ítélem el az életvitelüket. Ha valaki számára más minőségű kapcsolatok kellenek, kevés beszéd, kevés idegesség saját magunk miatt, akkor éljen úgy. Csak az bosszant kissé, hogy sokan ettől mélyen legbelül azért nem elégedettek, csak elhitték, hogy aszerint kell boldognak lenni, ahogyan a leghangosabb réteg teszi. A legkajánabbak azonban általában a legkevesebb szellemi életet élő emberek is. Egy kis intellektualitással megvert ember számára a felszínességnél több kell.

Sok ember barátok nélkül éli le az életét. Néhánynak ez sorsa, de mások barátnak neveznek cimborákat, komákat, akikkel sok időt töltöttek együtt, jól ismerik egymást, de hiányzik az őszinteség és a feddhetetlen bizalom a kapcsolatukból. Amikor valaki, aki nem illik egy körbe, mégis ott talál ismerősökre, évek múltán hirtelen támadhatja meg a magány érzése, mert rádöbben, hogy a mindennapi kis gondok vagy gondtalanságok mellett nem vette észre, hogy fontos és őszinte kapcsolatai nincsenek. Ezt sokan érzik és belső elégedetlenséget, végül pedig általános boldogtalanságot okoz, csak a legtöbben nem tudják megfogalmazni az okát.

Úgyhogy lehet furcsállni mások életvitelét, de minősíteni teljesen fölösleges. Akkor mondhatjuk, hogy valaki rossz

úton jár, ha láthatóan nem találja meg a boldogságát, mert másra van szüksége.

Arra még nem találtam módot, mit kell tenni azzal, aki azért nem találja meg a boldogságát, mert a neki való életben nincs is boldogság.

* * *

A kiegyensúlyozott, helyes életvitelhez egyaránt rendben kell lennünk testi-fizikális, érzelmi és tudati-szellemi szinten. Utóbbi fontos számomra, a legelsősorban pedig úgy érzem, nem kell most törődnöm. Mindössze az érzelmi szint ingadozik és bizonytalan, ennek megoldása azonban nem olyan egyszerű.

Van valami nagyon kellemetlen, zavaró érzés a gyomromban emiatt. Két hete megfogadtam, hogy nem akarom a világ baját a vállamra venni, de akkor is komoly bánattal tölt el, ami történik az emberekben. Pedig nem állok nagy emberszerető hírében! Mindössze arról van szó, hogy nem jó olyanok között élni, akik mással se tudnak foglalkozni, csak a pillanatnyi létezésükkel. Mindenbe azért fognak, mert kötelező vagy éppen jónak tűnik, de tartós építményekbe keveseknek van erejük belekezdeni.

Nem szabad túl sokat várnom másoktól. Folyamatosan egy kacagás visszhangzik a fülemben, ami után túl nagy az üresség. Furcsának tartom, hogy egy ember képes azt is mondani, hogy tiszteli a másikat, meg azt is, hogy nem szereti. Nekem ez a két fogalom sokkal közelebbinek tűnik.

* * *

Kellett valaki, hogy mindenféle csúrés-csavarás nélkül ki tudjam végre mondani: túl nagy elvárásaim vannak a barátaimmal szemben, és tudom, hogy emiatt nem tudom barátnak tartani őket, pedig szükségem lenne rájuk.

Az a baj, hogy olyan eljárást várok el hozzám közeli emberektől, amelyet én tanúsítanék, holott erre nem képesek. Én csak azt várom, amit adnék én is.

Tudom jól, hogy sok hibám van, de tisztában vagyok az értékeimmel. Viszont valamiért nem tudom levetni ezt a furcsa, ragacsos valamit, amit megnevezni sem tudok. Amikor ott álltak előttem, és én pőre lélekkel, őszintében álltam ott, pajzsok és álarcok nélkül (mert olyan gyenge voltam, mint soha), ők nem tudták egymás előtt levetni az álcáikat. Másnap olyan leveleket kaptam, amiben a lelkük volt. Amikor kettesben beszéltünk, legalább olyan sebezhetőek voltak, mint jómagam. De ott álltak, és egymás előtt folytatódott a színjáték. Tudom, hogy ezért nem hibáztathatnám őket, de egyszerűen nem megy. Önzőség? Nem érzem annak, ez valami számomra egyelőre megfoghatatlan érzés. A fellegekbe emel, hogy sokan szeretnek és támogatnak, de a poklok legmélyére lök, ha ezt hamisnak érzem. Itt valami ambivalens érzés kerített hatalmába emiatt. Mit várhatnék, hiszen én tartozom? Kérjenek bocsánatot, amiért nem szolgáltatták ki magukat? A fenéket, itt velem van baj.

Megint az átkozott idealizáció, amikor azt várom el másoktól, ami nekem a legfontosabb. De mi a teendő: ne várjak el olyan alapértékeket, melyek nekem a legfonto-

sabbak, adjam föl e hitemet vagy tekintsek rájuk továbbra is pusztán kedves, jó emberekként?

Tényleg visszaugrottam három-négy évet, amikor soha nem használtam a barát szót. Érdekes módon többen voltak körülöttem, és kevesebben értették meg egymást.

* * *

Meg szoktak lepődni, miért így gondolkodom, de van benne már gyakorlatom: engem nem érdekel, mit gondolnak rólam olyan emberek, akik nyilvánvalóan nem ismerhetnek. Ezért nem titkos az sem, amit mostanság gondolok, bár nem hírsztelem itteni írásaim.

Életünk legnehezebb időszak lehet, amikor számot kell adnunk arról, hogyan éltünk és felül kell vizsgálni hitünk, szeretetünk, vágyainkat. Értelemszerű, hogy ekkor nem tűnik olyan erősnek az ember. Pedig én nagyon büszke vagyok arra, hogy komoly hibákkal szembesülve is csak annyit romboltam le, amennyit le kellett, és olyan kevés maradt bennem a keserűség a saját és más hibái miatt, amennyire csak lehetséges.

Azért nem akarok konkrétumokról beszélni, mert mindenki a saját élete, gondolatai alapján leegyszerűsíti és címkézi a dolgokat: az a gyermek azért sír, mert elvették a nyalókáját; az a nő azért boldog, mert új munkát kapott; stb. Pedig a gyerek talán csak megrémült, amiért az anyja adott, az apja pedig elvett, a nő pedig csak annak örül, hogy végre a saját lábára állhat a férfiak társadalmában. Azért döntöttem amellett, hogy csak érzéseket közvetítsek, mert így magára (rám) ismer az, aki érzett

már hasonlót. Tudom, hogy ezzel elveszik az érthetőség mindenki más számára, de engem nem érdekel, sosem érdekelt a tömeg.

Ha valaki megélte ugyanazt, mint te, lehet, hogy távolabb áll tőled mégis, mint az, aki mást élt át, de belül ugyanúgy fogta föl, mint jómagad. Az ilyen emberek társasága fontos, amúgy meg nem zavar, ha valakit pusztán csak szórakoztatok.

* * *

Minden nézőpont kérdése? *Minden?*

Az autisták az átlagos agyműködésűeket neurotipikusnak nevezik, szerintük nincsen normálisnak nevezhető agyműködés. Minden relativizálható, és hallottam olyat, hogy valaki szerint létezik túlzott erény. Meghökkenem. Ha ez igaz, létezik túlzott erkölcs, túlzott tisztelet, túlzott becsület is? Az nem válasz, hogy ebben a világban más értékeket kell közvetíteni vagy lehet kevésbé jónak lenni. A kérdés az: lehet-e egy ember túlzottan erényes, függetlenül a környezeti jellemzőktől?

Én elfogadom, ha menekülésből, ostobaságból vagy mély sebek nyomán valaki tagadja az érzelmek jelentőségét, és érinthetetlen, érdektelen kötömbként mutatkozik. De azt nem fogadom el, ha lenézik a természetes lelkesedését az embernek. Ezek tévútra csalhatják, sokan hibáznak, ezt nem bűn meglátni. De számomra nincs értelme olyan életnek, amelyben nincs helye a szeretetnek.

Nagy gondnak látom, hogy állandóan szó esik emberi érzelmekről, de a tanácsadók többsége nem áll olyan lelki fejlettségi szinten, hogy valóban mélyen, áthatóan, őszintén legyen képes akármilyen érzelemre. Ehhez olyan tapasztalat és fejlettség kell, melyhez nem sokan jutnak hozzá. Az ember másképp tud szeretni, mint egy nagyon ragaszkodó állat, de ez nem mindenkinek sikerül. Fiatalon arra vagy ítélve, hogy ne érezhess teljesen, és olyanok között állsz, akik szintén nem éreznek teljesen.

A fiatalnak a szerelem csak hormonjáték, a ragaszkodás csak múltó állapot, a hűség csak egy időre fogadott ígéret. Csodálkozunk, hogy ilyen tétlenek és céltalanok a jövő felnőttei?

* * *

Akármilyen idős is lehet az ember, a várakozás perceiben mindenki megjelenik a gyermek.

* * *

Akár az is kijelenthető, hogy szerencsés vagyok, amiért az érzelmeket nagyon mélyen és áthatóan tudom megélni. Persze mindez csak szempontok kérdése, én magam sokszor áhítozom az érzéketlenségre, de ez természetes. Nem mondhatom, hogy rengeteg sikertelenség ért, mert a számomra fontos dolgokat emlékeim szerint mind eredményre vittem. Ha összeszámolnám, valószínűleg nagyon sok nekem fontos munkát összegezhetnék sikeresnek és elismertnek.

Nem tudom, hogy ezzel van-e összefüggésben az a tény, hogy egy elvégzett és akár elismert munkát már nem értékelek többé. Ezért kezdtem el befejezhetetlen vagy elérhetetlen feladatokat kitűzni magam elé, amelynek viszont az lett a vége, hogy meg sem tudtam fogalmazni olyan valódi célt, amelynek emberi mértékkel látható lett volna az elérése.

Nem csoda, ha az ezt rólam pontosan tudó egy-két ember zavartan értékeli e hozzáállásom, és vélhetően félre is érti vagy csak nem fogja föl. Az emberek elszoktak attól, hogy nem csupán üres szavakat kapnak, hanem mindent úgy, ahogyan az van.

* * *

Néhány napja azt gondoltam, ideje lenne itt is megítélnem azokat, akik csak ösztöneik szerint képesek élni. Nagy emberi tett legyőzni ösztönös reakcióinkat, tehát valóban emberré válni. Általában öntudatról, egyéniségről papolnak azok, akik a leginkább ösztönök mentén vezetik életüket. Különlegesen, egyedinek és olykor elérhetetlennek mutatják magukat, de valójában sekélyes és elveszett emberek, mert elveszik az, aki nem tudja magáról, ki is valójában.

Valamiért számomra a nehéz esetek, másképp gondolkodók fontosabbak. Milyen érdekes, hogy köztük van olyan is, aki miatt ösztönszerűen viselkedem.

* * *

Van, akinek önmagában már az is nagy eredmény és ezáltal öröm, hogy képes szavakat formázni és nagyjából össze is köti őket. Az ilyen emberek vég nélküli boldogságban képesek olyan dolgokról beszélni, amely nem-hogy hallgatójukat, de önmagukat sem érdekelteti: az aktuális időjárásról, fizikai tényekről, jelentéktelen apróságokról túlzó időben szólni szópazarlás.

Mások viszont, akik folyamatosan gondolkodnak egy helyzet helyességén, saját és mások tetteit vizsgálják, megérteni óhajtják, szellemileg fejlesztik magukat vagy csak panaszkodnak, nos, ők meg bár hasznosan szólnak, gyakran nem sok örömet lelik benne.

Az erkölcs valamilyen természetes ösztön inverze. Amikor azt vallom, hogy a férfi hűsége legyen olyan, mint a nyíl (még nem oly szoros kapcsolatban is), akkor azért teszem ezt az erkölcsi parancsot, mert a minket az állatvilághoz kötő kettős párosodási stratégia leküzdését emberi erénynek tartom. Az erkölcs nem papolásról és álszeméremről vagy színészkedésről szól, hanem az ösztönök, túlzó vágyak leküzdéséből eredő emberré válásról. Aki erkölcsstelenül él, nem azért tesz hibát, mert valamilyen isten vagy sors megbünteti, hanem egyszerűen elfeledi a lényegét a létnek: emberré válni. Nem tud beteljesedni, így pedig az életét félként élni meg, nem érti meg a valódi értékeket, melyek ismerete és szeretete elengedhetetlenül szükséges a kiegyensúlyozott boldogság eléréséhez.

Szánakozom, amikor engem erkölccsósosznak próbálnak beállítani, de négyszemközt megjegyzi, mégis jó ilyet hallani. Persze, hogy jó, mert belül tudod, hogy ezek

nem túlzó parancsok, nem tiltások vagy kínzás, hanem saját választás, mely egyébként lehetőséget ad a jó életre. Mindemellett viszont értéket is képvisel, abból pedig egyre kevesebbet látni.

* * *

Vannak rossz napjaink, mikor folyton azon rágódunk, jól cselekszünk-e. Ha lenne egy jel a bajra, egy ruhadarab, melyet bárki felvehetne, hogy mások is lássák: szenved, nos, semmi értelme sem lenne. Mindenki szívesen hordaná még a legkisebb rendellenesség esetén is, sőt akkor is, ha nincs is semmi baj.

Az ember szívesen szenved, és elvárja, hogy sajnálják. Meg akarja osztani a fájdalmat, mert egyedül olyan nehéz szembenézni vele, de csak a fájdalom igazán a sajátunk, csak abban vagyunk teljesen egyedül, végtelenül magányosan. Senki, még legbelsőbb szeretteink is csak gyaníthatják, mit érzünk. Sokan csak azért szenvednek, hogy mások lássák. Aztán rádöbbennek, hogy mindenki, legjobb barátaik is élnek tovább, tudják, de nem érzik, micsoda igazságtalanság történt, de igazából nem érdekli őket. Azt mondják: az élet megy tovább. Csak a minősége... Úgy kellene mondani: mások élete megy tovább. Mi pedig úgy látjuk, ha úgyse értik, miért is őrizgetnénk a szenvedést.

* * *

Egészségkutatások során megfigyelték, hogy a jó társas kapcsolatban élő, azaz szerető családtagok, barátok, pár mellett élő emberek szervezete hatásosabb immunválaszt

ad, azaz könnyebben leküzdik a betegségeket, sőt ritkábban is betegek. Emellett tényyszerű, hogy az ehhez szükséges intim emocionális töltést nők társasága jobban biztosítja: egy férfi akkor is magányosnak érezheti magát, ha nagy, biztonságos baráti kommunájában csak férfiak vannak. A belsőséges intim kapcsolat (mely a testiséget akár el is kerülheti) általában csak nőkkel lehet teljes, még nők számára is. Ezek olyan tények, melyeket lehet tagadni, de attól még nem változnak meg. A szerelem biokémiai folyamatára (mely hormonális szinten meglepő hasonlóságot mutat például ahhoz, ha sebeket ejtünk a testünkön) egyszerű pszichológiai igényünk is van. Egy kapcsolat befejezése után nem azért kezd valaki gyorsan újba, mert a csodálatos szerelem véletlenül rátalált, hanem azért, mert pszichoszociális okokból erre van szüksége.

Az csak kényelmes pluszt jelent, hogy az erőforrásmegosztás szempontjából gazdaságilag helyes döntésnek tűnik, bár személyes tapasztalatom szerint nem várható látható pozitív hozam egy ilyen kapcsolattól. A döntés során érzelmek dominálnak, melyeket azonban éppen a fent vázolt magányossággal kapcsolatos ellenérzések, sőt félelmek fűtenek.

Egy biztonságosan kötődő személy akkor is hinni fog a szerelem fennmaradásában, egy bizonytalan kötődő pedig akkor is könnyen esik szerelembe, ha bizonyítékokat mutatunk pszichés működésük jellemzőire. Az elkerülő kötődő beás cigány gyermek nem sejti, hogy szülei folyamatos tesztelése nyomán alakult ki benne ez a magatartás.

Életem egyik legfontosabb vezérmotívuma, hogy az embernek lehetősége szerint ösztöneivel szemben kell em-

berré válnia. Azonban túlzásba vittem az igényemet, elvártam mástól is, hogy pontosan ismerje meg és gondolja át döntései okát. Ez nem elvárható. A nők és férfiak egyaránt hajlandóak, sőt hajlamosak egymásnak érzelmi intimitást jelentő interakcióban részt venni, mert erre van szükségük. Ez a tudattalan folyamat az adott személy pszichéjétől (kötődési attitűdjeitől, személyes szükségleteitől) függően azt jelentheti, hogy az egyén könnyen szerelembe esik. A kérdés csak az, elfogadjuk-e szerelemnek azt, amit az illető annak tart vagy definiálhatjuk valamiféle idealisztikus képben. Ahogyan a XII. stációban olvashatjuk: minden töredék, csak a szerelem nem. Mi van akkor, ha csak tagadjuk a tényeket, mikor nem látjuk meg: legfontosabb kapcsolataink nyomába üres automatizmusok léphetnek, mert bármennyire is igyekszünk őszinte emberek lenni, sokunk csak húsgép-ként működik. És még azt is rosszul.

* * *

Úgy kell bánni egy leánnyal, ahogyan apaként elvár-nánk, hogy lányunkkal bánjanak. Csak ez az elfogadható emberi magatartás, mert az apa sem kérdi: megérdemli-e. Soha nem a másik emberhez, hanem önmagunkhoz mérjük magamagunk. Ne mondja nekem senki, aki eddig becsstelen volt, hogy mától megváltozik: aki önmaga miatt nem vált tisztességessé, azt senki, egy szerelem sem teszi azzá! Múltunk jelenünk építőköve, elválaszthatatlan részünk, melyet letagadni lehet, de megmásítani soha.

Ez nagyon fontos üzenetem.

* * *

Azért mindegy, hogy hiszünk-e a véletlenekben, mert a hitkérdés csak érdekesség e témakörben, nem befolyásoló tényező (míg más esetben az lehet: sokan hitből nem esznek húst vagy segítenek másokon). Nem muszáj véletlennek nevezni a történesek sorát, mert megfigyelhető folyamatosság, sőt szükségszerűség azok számára, akik nyitottak erre.

A kérdés csupán az, hogy ez a folyamatosság valamiféle Rendből ered vagy csupán emberi magatartásunk következménye-e. Ha végére érünk egy életszakasznak, természetes belső igényünk (még akkor is, ha nem vagyunk képesek megfogalmazni), hogy újat kezdjünk. Ilyenkor egy új szerelem nem biztos, hogy égi küldött, könnyen lehet, hogy csupán természetes pszichológiai reakció. Nos, a vallásos ember azért elmosolyodhat: ez igaz, de az véletlen-e, hogy éppen ki az, akit meglátunk?

* * *

Jó néhányan mondták már nekem, hogy olyan pontosan tudom megfogalmazni belső és némelykor önmaguk előtt is titkos érzéseiket, hogy attól borzong a testük. Talán azért lehet ez, mert sokat törtem magam, hogy saját gondolataimat és rezdüléseimet szóba önthessem, s talán ehhez tehetség is szükségeltetik. Mindazonáltal másokkal könnyebb a dolgom, mint saját magammal.

Mások még azt is hozzáteszik, hogy pöröllyé válnak e szavak: a meleg hazugságba burkolt biztonságot tépem

össze és a valódi érzések fagyos igazságtalanságát adom helyette, amikor szembesítek valaki azzal, mennyi belső ellentmondás és bizonytalanság nyomasztja. Nem csoda, ha olyan sokan menekülőre fogják... kevés az emberi tartás és a bátorság azokban, akik a valóságot meghazudják, és követét máglyára vettetnék.

* * *

Kifejezetten bosszantó, ha valaki értetlenkedik, mikor meglehetősen pontosan elmagyarázod neki tettei okát és esetleg hibás voltát is. Vannak esetek, amikor igazad van, és ő mégsem érti meg. Még nehezebb elfogadni ezt számodra fontos emberektől, mert önmagadat érzed minősítve, ha ráébredsz: egyszerűen csak nem foglalkoznak olyan mélységével az érzelmeknek és az életnek, mint te. Számukra a felszínes gondolatok éppen megfelelnek, te pedig bele akarod kényszeríteni őket az okok és valódi érzelmek világába, de ők pontosan tudják, hogy ott csak bonyolult kérdések és lehetséges fájdalmak várnák őket. Ugyanúgy észre kell venni azt, aki valóban buta, mint azt, aki inkább csak buta akar lenni.

Hiszen kinek nem vonzó néha-néha nem törni olyan sokat a fejét, ki nem kívánta már azt: bárcsak ne tudna bizonyos igazságokat? A fiatal elméjéhez mérten választokat keres, elkezdi ízlelgetni a létét és az okokat keresni. Ezt sokan félbehagyják, elfogadják, hogy a dolgok csak úgy történnek, az emberek csak úgy cselekednek. Sokszor pszichés zavarokat összegyűjtve, de földadják a kutatást, mert egy szint után túl fájdalmas ráébredni a válaszokra. Arra, ha ráébredsz fontos értékekre, és azok mentén élsz, akkor másoktól is hasonló értéke-

ket várnál el, és kicsit magányos lennél emiatt. Könnyebb előbb elfogadni valakit, aztán az ő értékeihez csonkítani magadat.

Ez azonban nem változtat a működés alapigazságain: ami túl bonyolultnak tűnik első szemre, valójában olyan egyszerű, hogy hirtelen nem is láttuk át megfelelően. Nem kell, hogy a filozófia legyen a hobbid, csak az kellene, hogy mindig gondolkozz az okokon, tegyél fel kérdéseket magaddal éppúgy, mint a körülötted történő eseményekkel kapcsolatban.

Attól, hogy itt olyan elvontnak tűnik mindez, még teljesen természetes igényed és jó életvitelt eredményezhet. Mindenképpen jobbat, mintha az önkéntelen sodródással kódolnád az életed katasztrófáit, aztán értetlenkednél, miért olyan rossz neked. Arra bárki képes.

* * *

Nemcsak természetes, de szükségszerű is, hogy a szívesen töprengő ember újból és újból elővegye elveit, életének vezérmotívumait, és átgondolja őket. Nem a hibáikat kell keresni, nem kell mindenáron revideálni őket, de frissen kell tartani, és mindig hozzáilleszteni az aktuális életszakaszunkhoz. Ha pragmatikusan állunk a dolgokhoz, szükségszerű, hogy időről időre ellenőrizzük: eredeti elveink megmaradnak-e utunk során.

Kevés olyan van a taglalt filozófiai gondolataim közül, melyek megváltoztathatatlanságában biztos lehetek. Helyességükben hiszek, persze, de felelősen aligha állíthatom, hogy örökké stabilak maradnak. Az egyik ilyen azonban éppen az elv, hogy az emberré válás egy folya-

mat: biológiailag valóban csak a lét kérdése (annak kell születni), de szellemi értelemben mindenképpen egyféle minőségi fogalomként érthető, melyet el lehet érni, sőt elérésére törekedni kell. Határozottan úgy gondolom, hogy ehhez az út ösztöneink felülbírálása, adott esetben legyőzése.

Férfiként számomra az ösztönkérdés mindig a nőikkel való kapcsolatban a legérdekesebb. Itt könnyebben előfordulhat velem, hogy hosszan kell moralizálnom azon, vajon helyesen cselekszem, és néha magamba kell néznem, hogy őszintén megértsem tetteim okát, mely nélkül nem igazán nevezhetném gondolkodó embernek magam. A férfiak szociális kapcsolataiban mindig is van valamiféle maradványa az alapvető értékeknek. Még az ezektől (a tisztességtől, a becsülettől, a hűségtől, az alázattól stb.) eltávolodott személyek is őriznek valami apró magot mindezekből, melyek férfi és férfi közötti kapcsolatokban gyakran előtűnnek. Még a leggyávabb is eljuthat oda, hogy kardot rántson egy cimborája védelméül.

A nőikkel való kapcsolat azonban egészen más. Itt és most eltekintve az ő szerepük értékelésétől, bizony itt látszik meg leginkább, hogy kiben mennyire erős az ösztönszerű büszkeség, hatalomvágy, mennyire képes szellemileg felülrni a természetesnek tűnő, de a legkisebb mértékben is fejlett emberi lélek számára egyébként nem igazán vonzó és kényelmes jellemzőket. Itt még a legjobbak is tévednek és fájdalmat okoznak olykor. Az azonban nem fordul elő, hogy csorbát szenved az élvezetük vagy a nyugalomuk, ha képesek emberként viselkedni az emberek között. Egy társas lény számára mindig jó

eredmény, ha másokkal jó kapcsolatban van. Az üres, felszínes interakcióra csupán a legprimitívebb állatoknak van szükségük.

* * *

A legjobbak is elkövetik a hibát, hogy tapasztaltabb tudattal, hosszabb életúttal ugyanazokat az érzelmeket és gondolatokat várják el bizonyos helyzetekben, mint sokkal korábban. A fiatal számára a hormonok, a kíváncsiság és a korlátozott ismeretek miatt teljesen más, sokszor hevesebb, őszintébbnek tűnő, mégis sokkal felszínesebbek érzelmek jutnak, melyeket aztán érettebben, több önismerettel és tapasztalattal visszavárnak.

Azt gondolják, azért nem érzik már ugyanazt a szeretetet, barátságot, szerelmet vagy bizalmat, mert nem találta rá. Pedig nem váltak kitaszítottá, csak olyan érzelmeket keresnek, melyekre csak korábbi, sok tekintetben kevésbé fejlett énjük volt képes.

Vannak teljes és szerintem életfeltételnek számító érzések, ezeket azonban nem mágikus érthetlenségként kell elképzelni, hanem valahol logikus, természetes vágyakként. Akik csak a tökéletes kémiára várnak, olyan lehetőségeket és tudást szalasztanak el, melyre később talán szükségük volna.

Mindazonáltal még a tisztán átgondolt, de hibásnak bizonyult lépések is jobbak, mint a meggondolatlanul hedonisták.

* * *

Amikor számba veszem néhány emlékemet, mesélnem kell olyasmikről, amiknek részese voltam vagy amik miatt sokat dolgoztam és lelkesedtem, mindig meglep, mennyi energiám volt, mennyi eseményt sűrítettem olykor néhány napba, és meglep, mindemellett mennyit untatott, ami másnak újdonság vagy kaland.

Már nem lelkesít különösebben, hogy másnak igyekezem adni magamból valamennyit. Csak azoknak, akiket ismerek, de leginkább az érdekel, hogy magam megértve érthessek meg másokat. Tudom, hogy az elmúlt években bizonyos szokásaimmal, tevékenységemmel sok embernek mutattam új utat vagy adtam hitet, gondolkodtatam el őket, és egy valahol izgató, különleges és boldog érzés is, de nem nyújt nekem elegendő örömet.

Miközben távoli emberek távoli, talán nem is létező bajával foglalkoztam vagy a reflektorfény által magamra zúdítottam becstelen átkokat, unalmas színjátékot, elfelejtettem, hogy sokszor azok sem értik meg mondandómat, akik közvetlenül ismernek.

Túl sokan mondják, hogy nagyon jó, ahogyan gondolkodom, és bárcsak ők is így látnának bizonyos értékeket. Aztán folytatják ugyanúgy az életüket, mint előtte. Már régóta nem tudok sajnálkozni, de mostanra lassan a bosszúság is kihal belőlem.

* * *

Az élet gyakran a kompromisszumok játéka, ahol a szabadságunk kimerül abban, hogy eldönthetjük: milyen áldozatot hozunk, de mindenképpen áldoznunk kell. A tökéletesség iránti vágy a tökéletlenség létében mindig

arra késztet bennünket, hogy átlépjük érzelmeinket, melyek mélyen belőlünk jönnek, de ezért önzőek is, és megtanuljunk másokhoz viszonyítani.

Az ember képes korlátlan szabadságnak vagy fojtó béklyónak, végtelenül őszintének és hazug csalásnak, csodálatosnak és visszataszítónak érezni ugyanazt az érzelmet; még sok időnek sem kell eltelnie ehhez.

Komoly különbség a férfiak és nők között, hogy a nő a személyiségét (talán történelmi-kulturális okokból) szívesen viszonyítja a körülötte zajló világhoz, még akkor is, ha egyébként jellegzetes, erős énképpel bír. Az új iskola, munkahely képes megváltoztatni, egy új ember mellett pedig egyszerűen hasonul, eltorzul, néha megjavul. De egy újabb motívumváltás újabb változásokat hoz a személyiségében is. Tapasztalatom szerint a férfiak még a legkeményebb viharok során is őrzi a kialakított önképét, még akkor is ragaszkodva hozzá, amikor semmi boldogsága sincsen benne. Talán ezért értik meg egymást nehezen akkor, amikor sokat tűnődnek, nem csupán fogalmak nélkül élik a mindennapokat.

A férfinak valamennyi fontos ember az élete és személyisége meghatározó része, a nő viszont úgy képes lezárni életszakaszokat, hogy az új azonnal domináns, messze erősebb és jelentősebb a korábbinál. Ez olyan alkati adottság, mely a nők többségére jellemző, és örök ellentétet mutat a férfifelfogással, mely ezt mélyen elítélni igyekszik.

A férfi sokszor nem akarja fölfogni, hogy bárki juthat nőhöz, de ebből következőleg a neki olyan fontos nőhöz

is bárki hozzájuthat. A folyamatos kétség kíséri az emberek életét a munkában, magánéletben, önbeteljesítésben. A keresztek, melyeket hátunkon vinni kényszerülünk, azokká tesznek, akik vagyunk, így egyetlen valódi barátaink lesznek: önvalónk elválaszthatatlan része minden kudarcunk és bánatunk.

Szerencsések az emberek: szerencsés a dúsgazdag, de szerencsés a szegény is, ha ő tud szeretni, ahogyan szerencsés a gyászoló is, mert új életszakasza beteljesítheti őt. Az események egymásutánisága, a szükségszerűen összekapcsolódó és egymásból kialakuló történések során sodródunk a beteljesedés felé, mely nélkül csak félig élnénk. A végső cél ez: megérteni a nekünk szóló dallamot, és eljárni a táncát. A világot, egymást megérteni néhányan nem fogják tudni. Ők is nagyon boldogan élhetnek. De lehet, hogy te nem vagy hozzájuk hasonló.

* * *

A barátság szolgálat és önfeláldozás, ezt már Márai is elmondta. A kutyák jobban értik ezt, mint sok baráti társaság egyenként magányos tagja, aki csak vonyítja a szavakat, de nem érti meg őket.

* * *

A hit valami olyasmi, amely alapjaiban szükséges az élethez. A legapróbb hitek, bizalmak is elengedhetetlenek, hogy legyen értelme reggel fölébredni, hogy legyen értelme megbékélni és megbocsátani. A jó hit magunkból ered, de nem a magányból.

Sokszor szükségünk van hitet kapni, hogy hitet adhasunk. Ez az emberi párkapcsolatok valódi lényegi ereje. Nem tudnék szent lenni, de el kell hinnem, hogy másnak mégis ezt jelentem.

Olyanok ítélték fölöttem, akik nem tudják, hogy kicsodák is voltak ők valójában.

* * *

A rosszul felépített párkapcsolatok és baráti körök az önfeláldozást nem viszonzozzák: altruista módon mindent képesek lennénk megadni másokért, akik nem tudják, mennyit is jelent teljes önátadásunk. Az ilyen álbarátok és műszerelmek gyűrűjéből szabadulni sokszor nagyon nehéz: magunk természetesnek tűnő alárendelése után nehéz szakítani a beteg kapcsolatokkal, mert kudarcnak és végleges kiszolgáltatottságnak éreznénk ezt.

Valóban nem értenek meg, akikkel mindig őszinte voltál? Márai is fölhívta rá a figyelmed: nem, sose értenek meg téged. Ezért kell magányra nevelned magad, mert a görcsös szeretni akarás nyomán egyoldalú kapcsolatokba és végzetes sebesülésekbe kergethetjük magunkat.

A helyes emberértékelés sokszor magunkkal szemben is keserű, de meg kell tennünk. Ha pedig a jelenlegi állapotunk kellemetlen, változtatni mindig szabadságot hoz. Csak a hűség béklyójában a rab gyakran megfélemledik róla, mennyire félelmetes is a szabad gondolat.

* * *

Ha minden felelősséget a válladra veszel, hogy ne kelljen saját magaddal foglalkoznod, ha maga alá temet téged a mindennapok akár valóban fontos és hasznos tevékenysége, egyszer csak azzal kell szembesülnöd, hogy már túl régen gondolkodtál azon, ki vagy és miért is vagy az. Túl sokat nem szabad önmagunkon töprengeni, de eleget kell ahhoz, hogy megismerjük saját attitűdeinket és preferenciáinkat.

Ilyenkor el kell utazni egy másik bolygóra. Veszélyes az elme számára a túlzott aktivitáshiány, az ingerszegény életmód, de egy rövid ideig mégis újraindítja vágyainkat: megállsz mindennel, nem foglalkozol a körülötted hablatyoló önző embertömeggel (barátok, szerelmek, így hívod őket), nem érdekel a színes összevisszaság, mely mindig nagyon fontosnak tűnt, még az életed is áldoztatd volna érte. Állsz, fölnézel a csillagokra, és nem akarsz már semmit sem, csak a tettek megélése helyett végre átgondolni őket. Minden megszűnik, majd a valóban lelki alkatodnak fontos vágyak és ábrándok lassan visszatérnek a sötétből: egyre erősebben, egyre többen. Ami eddig mélyen belül volt, és nem is hallottad, most legelől érkezik, és már látod: annyira hiányzott.

Túl jó voltál, és majdnem mindent elvesztettél. Aki épít, tud rombolni is. Csak a cél különbözteti meg az építőmestert a bűnnel megáldott pusztítótól.

* * *

A szerelem gyakran önmegvalósítás, melyben létezőnek akarjuk hinni a megálmodottat, nevet akarunk adni a névtelennek, föl akarjuk emelni az elesettet, létre akarjuk

hozni azt, aki nem is létezik. Annak látnánk, aki nem lehet soha. Ha magunkért szeretünk, magunkért mentünk meg, magunkért hozunk létre valakit, nos, akkor mindenki körülöttünk azt fogja mondani: micsoda gyönyörűség a szerelem, milyen őszinte és tiszta ez a kapcsolat.

Hát már föl sem lehet oldódni valakiben tisztán, ennyi volna a méreg mindenütt? Mindenkinék épp csak egy kicsivel több csalódás jut, mint kellene. Kapjuk és adjuk tovább, mintha ez volna a dolgunk.

Ezt a bűnünk nem oldja föl semmilyen zsoltár.

* * *

Vannak, akik nagyon bölcsen megjegyzik, hogy én bizonyosan azért beszélek annyit, mert szeretem hallgatni a hangom. Arra nem gondolnak, hogy hallgathatnám egymagam is, és azt sem hiszik, hogy csak valamilyen válaszra várok. Egy nagyobb társaságban először figyelek, de néhány személlyel szemben én nem akarok pusztán hallgatni, kíváncsi vagyok, mi sülnet ki egy társalgásból.

Az más kérdés, hogy a torzulás eredményeképp félre tudtam érteni az embereket. Sokáig úgy gondoltam, hogy az, ha nem válaszolnak, általában azt jelenti, hogy egyetértenek, mert az ember van annyira öntudatos, hogy képviseli saját személyiségét. A konfliktusok kerülése nem egyezik a vitától való rettegéssel.

És képesek évekig hallgatni, és soha nem ellent mondani. Azt hinnéd, már értik, amit te érteni vélsz, éreznek valami olyasmit, amit te érzel magadban. Végül pedig ismét és minduntalan ellenkezőleg cselekednek. Dehogyan értettek meg bármit is! Csak érdekességképpen végighallgatták.

* * *

Az ember boldogságát az önzés biztosíthatja akkor, amikor végre megfogalmazza, hogy mit kíván igazán, és tenni képes azért akkor is, ha lebeszélni igyekeznek őt róla vagy meg akarják akadályozni az elérésében.

Az ember boldogságához azonban az önzés hiánya is szükségeltetik: a boldogságot nem múló pillanatnak, lidércfényű bolygótűznek, apró töredéknek akarjuk látni, hanem tartós állapotnak. Nem kell boldogságnak hazudni az elégedettséget; el kell fogadnunk, hogy a boldogság egyetlen szekundum csupán, egyetlen érzés, amely csak a jelenben létezik, sehol máshol. A boldogság olyan szubsztancia, amely nem létezik az általunk felfogott idő szerinti múltban!

Megmerevíténénk a percet és gombostűre szúrnánk boldogságunkat, mert tudjuk: ha később visszatekintünk, biztosan nem tudjuk olyan őszintén felidézni, mint amilyen őszintén megélni vagyunk képesek. A jövőből visszatekintve olykor többnek, máskor kevesebbnek tűnik a boldogságcsöppök száma, de nagyon nehéz megállapítani, milyen volt az ízük valójában!

A boldogságot erőszakosan akarni, a boldogságért görcsben küzdeni vagy azt vadul megtartani próbálkozni önkábítás, a valóságtól eltávolodott talajvesztés.

Nézz magadra, te boldogságot hajszoló boldogtalan: stilizált személy vagy csupán, önmagad torz stencilvázlata! Hogyan akarhatnád, amit nem is ismersz igazán, hogyan élvezhetnéd, amit nem tudnál megérteni, hogyan érhetnéd el, amiről nem tudod, hogy létezik?

A boldogság egyszerűsége, állandó jelenléte körülöttünk a legtitkosabb paradoxon, mert emellett mégis elérhetetlennek tűnik, sokunk számára pedig misztikus állapotnak tűnik. A titok az ördög.

De ne ess kétségbe, ha mindez érthetetlennek tűnik. Hiszen úgysem számít semmi sem.

* * *

A bölcs csak figyel, nem beszél. Ha már nem tűrhet tovább, akkor ír. Én ilyen ügyetlenül őrizgetem azt, aki lennem lehetne.

Azoknak, akik nem olvasnának el ennyi mindent, mert kevésből is értik: *jót s jól*. Tényleg igaz, hogy ennyire egyszerű. Bárcsak könnyű lenne mindig elhinni, hogy egyféle a jó.

* * *

Az emberek éheznek a képességet, hogy ki tudják fejezni érzéseiket, meg tudják fogalmazni céljukat, el tudják

mondani vágyaikat másoknak. Be vagyunk falazva egymás mellett, nem érinthetjük egymás lelkét, mert a szavaink tompa elmékbe rohanva koppanva hullanak a felejtés talajára. Ezt keresik a művészetben: a kimondást, a megvalósítást, az érzékek manifesztálását.

Az ember manipulál a tárgyakkal: nemcsak nézi, beszél róluk, de megérinti, áthelyezi őket. Megőrül tőle, hogy nem érhet az érzéseihez, sokszor pedig nem is érti őket. Tágra nyílt szemekkel, tisztelettel eltelve bámulják a hozzám hasonló szemfényvesztőket, akik úgy tudnak beszélni, mintha tudnának. Nem tanítani, csak tanulni vágyom!

* * *

Miért akarna valaki egy olyan barátot, aki szomorú és az igazat mondja akkor is, ha fáj? Olyat akar, aki ostoba, és csak az édes igazságot mondja vagy hazudik. Az olyan barát mellett, aki az igazsággal szembesít és beavat a fájdalmába is, csak valódi barátok tartanak ki. Kár, hogy azok csak olyan gyakoriak, mint a kerubok.

Az ember küzd valamiért, lobogójává teszi. Aztán rájön, hogy semmit sem tehet.

Akik tönkreteszik azt, aki lehetnél, sokszor nem is fogják föl, mit vettek el nemcsak tőled, de mindenkitől, akire hatással leszel vagy lehattél volna. Miután eleget gyászoltad magad, gondold át: lényegtelen, milyen golyó miatt esel el a harcmezőn. Aki megsérül, úgy küzd tovább, és egy lövészárokkal arrébb senki sem kérdezi

majd, miért húzza úgy a lábát. Ez nem igazságos, de senki sem ígérte, hogy az lesz.

Ezt súgta nekem valami tegnap.

* * *

A magány az ember természetes és megszüntethetetlen állapota, amely ellen állandóan rémülten küzdeni hivatott. Élni és múltat tenni csak párosan lehet: ha egyedül te emlékszel valamire, az nem valódi, azt csak az érzelmek ködüvegén keresztül szemlélheted. A jelenre a jövőben valakivel együtt kell emlékezned: csak akkor vagy, ha valaki életének része, egy szakaszban személyének lényege lehettél.

Az élet a hozott áldozatokról is szól, ezért is mondta Seneca, hogy nem valami kellemes állapot. Az emlékeidet őrző kiválasztottakat néha le kell cserélned, máskor pedig ők felejtik el közös titkaitokat és azok értékét, ezzel megsemmisítve életed egy emlékét. A nosztalgia csak csapatban szép, egyedül csupán önsajnálát. Fájd valami? Mosolyogj, mert nevetséges vagy.

* * *

Ma arra ébredtem, hogy egy mondat született meg a fejemben: a beteg, de gyógyulni nem akaró és az egészséges, de gyógyítani nem akaró emberek közül utóbbi a bűnösebb. A gyógyulás sokszor a tanulással jár együtt, mert nem csupán a test képes gyógyulni.

Egy lélekseb sokszor még veszélyesebb, mint a test sérülései. Egy komoly lelki sérülés lehet olyan súlyos, mint egy karunk megbénulása vagy elvesztése: az is megváltoztatja az életünket, nagy károkat okoz, de új készségek kifejlődését is. A léleksebet viszont mások nem látják: nem értenek semmit, nem fogják föl, miért alakultunk azzá, aki vagyunk. Sokszor áldozatként sérültünk meg egy olyan csatában, amelyben csak és kizárólag mi voltunk jók.

A bosszúvágy és az önző düh, a gyűlölet a legkerülendőbb érzések. Nem mások miatt vagy valamilyen transzcendentális okból, hanem magunkért. Mégis akkor, ha csak mi vagyunk vétlenek, mégis csak mi szenvedünk csorbát, hát a legtalpraesettebb moralizáló is elveszti a reményét.

Mindehhez azért hozzátartozik az is, hogy nem lehet felnőtt, aki még nem érzett belső fájdalmat.

* * *

Az embert bűnökkel megáldja vagy erényekkel veri meg a sors. Átokként élem meg, hogy sokakat lelkesíteni tudok, de ettől én magam nem lelkesedem egy csöppet sem. Isten követői állnak az ajtómban, megkérdezik, tudom-e miért igazságtalan a Mindenható, én pedig elmondom, aztán beszélek nekik a társadalom hibáiról és arról, miért boldogtalanok az emberek. Csillog a szemük, számukra talán még vallási élmény is, hogy valaki párbeszédet fogad el tőlük. Aztán hozzáteszem, hogy minden tudásom sem bizonyítja, hogy Isten van, mert ez csak hit maradhat.

Sokan sértettségből nem hajlandóak hinni, mások pedig csak kevesek hozzá. Túl komolyan veszik magukat az emberek, pedig van miért nevetni: az életünk hitüinktől függetlenül is túlságosan ironikus. Amikor egyszer csak én voltam tiszta, csak én tettem helyesen, és mindenki más rosszat tett, nos akkor csak én estem el, és senki másnak baja sem esett. Nincs is ennél nevetetőbb!

Igazából az emberek kicsit tartanak attól, ha rezignáltan reagálsz életük nagynak tűnő eseményeire, de igazából mi is hozna lázba? Hogy valaki csalódik, szerelmes, fél vagy reménykedik? Hát sokszor mélyebben megélheted ezeket az érzéseket, mint ő maga.

Ahhoz, hogy boldog legyél, tudnod kell, mi ez az érzés és el kell hinned, hogy elérhető. Mindenkinek, aki gondolkodni képes, az jár a fejében, vajon mire lehet jó? Pedig azon kellene gondolkodnunk, hogyan lehetne béke bennünk, hogy tisztán hallhassuk emberi igényeinket, akaratainkat, megismerhessük képességeinket. Ha ehhez valaki a vallás útján jut el, az ugyanúgy jó, csak legyen esélye e belső rendre.

Bennem ezer dolog háborog. Csak azt érzem, hogy lesz, akinek hiányozni fogok.

* * *

Talán felelősséggel kijelenthető, hogy léteznek szellemi emberek és nem szellemiek. Előbbiek sokat foglalatostkodnak a megértéssel, átérzéssel, közülük kerülnek ki a művészek, író emberek, önkéntesek, lelkészek, tanárok, orvosok, de vannak köztük tűzoltók és kutyakiképzők is.

Ahogy a nem szellemiek között is akad ezerféle: olyanok, akik nem foglalkoznak az okokkal, nem firtatják a miérteket.

Nem hiszem, hogy ítélkezni kellene, és minőségbeli különbséget keresni: nem jobb vagy rosszabb egyik sem, mert ugyanúgy vannak előnyeik, mint hátrányaik. Inkább az érdekes kérdés, hogy van-e átjárás e két típus között vagy ezek kőbe vésett elrendelések lennének-e. Lehet, hogy valaki élete delén fölismeri eddigi léte kudarcait, és a vallásban, spiritualizmusban, hitekben, filozófiában vagy valami másban találja meg önmagát. Addigi élete egy szükséges út volt, amely szégyen és sokszor taszító vagy fontos eleme jelenlegi önmagának?

És vajon egy inspiráló szellemi lényből kihalhat-e az a tűz, amely megfűszerezi azok életét is, akik kapcsolatot tartanak vele?

* * *

Kijelenthetem, hogy nekem most nincs tartozásom.

Nekem tartoznak. És a számlát nem egyenlítették ki. Magukra maradnak, és akkor kiderül, hiányzom-e majd. Ha nem is érzik, a közös utunk biztosan más volna, mint most, egymás nélkül. Bűnösök kezét nem szorítom a szívemhez.

Könyörgök a Leghatalmasabbnak, ne azt kapják, amit adtak! Ezt senkinek sem kívánom. Nagy a kényelmed? Ne feledd: minden ember elesett.

* * *

Amikor azt mondom, vannak emberek, akik függnek a szerelemtől, kívánják és üldözik, némely aktuális szerelmes biztosan megsértődik ezen. Magára emeli a szavak súlyát, azt gondolja, minden szerelmes ugyanolyan, tehát ő is részese ennek a halmaznak, aztán azért hozzáteszi, hogy neki különlegesen tiszták az érzelmei. Meg van zavarodva szegény. Pedig nem minősítettem az ő érzelmeit, mert pontosan tudom, hogy létezik olyan érzelem, mely nem töredék.

De ez nem teszi hamissá, hogy vannak, akik függnek érzésektől. Némelyek imádnak utálni, mások minden napjaiba pedig a bánat vegyül, és azt is élvezi. Az ember pszichés kötődési jellemzői alapján már egy kevésbé felkészült szakember is meg tudja mondani valakiről, hogy gyakran szerelmes-e. Aki volt már valóban az, sokszor hajlik rá, hogy azt mondja: ez valami más. A mennyekből való, őszinte és tiszta. (Mivel azonban statisztikailag és biológiai szükségszerűségekből is a szerelmi kapcsolatok többsége csúnya véget ér, azért vannak időszakok, amikor ezek az emberek letagadják korábbi véleményüket.) Csakhogy létezhet-e az, hogy egyeseknek évente többször, másoknak az életben csak egyszer, legfőljebb kétszer fordul elő valami ilyen nagy érzelem?

Én csak annyira utaltam, hogy nem tudok hinni abban, a két ember ugyanazt érzi. A szerelem nem válhat megszokássá, a szerelem nem egy hét alatt alakul ki és nem heverhető ki egy hónap alatt. A szerelem nem váltakozik évente. No igen, akkor sokan most ezt érzik

sértőnek. Nem baj, úgyis mindenki úgy él, ahogyan akar és tud. Nem értem, miért akar bárki bárki mást meggyőzni?

* * *

Van valamiféle elvárás, hogy az ember változzék abban, amit mások rossz szokásnak neveznek. Közben pedig tiltakozni tudnak, hogy olyasmiben vélnek változást tapasztalni, amit jó szokásnak gondolnak. Meg kívánjuk változtatni a hozzánk közel állókat. Azoknak nehéz barátokat, megbízható ismerősöket találni, akik olyan reakciókat várnak el más emberektől, amelyek magukra jellemzőek.

Mindazonáltal én mégsem szeretek minden felett szemet hunyni: lehetnek elvárásaid, de fontos, hogy ne csak magadat ismerd meg, hanem próbálj másokat is megérteni. Ne azért értékelj embereket, hogy magadhoz mérten jónak vagy rossznak nevezhesd őket, hanem azért, hogy tudd, mit várhatsz el tőlük. Nem ő követ el hibát, ha nem nyújtja feléd a kezét, mikor elestél, hanem te, mert azt gondoltad, ezt fogja tenni. Szokás azt is mondani, hogy nincsenek balesetek, csak figyelmetlen emberek.

Ha valaki kívülálló, még akkor is el fogják hagyni, ha vezető alkat. Gyűlhetnek köréd akármennyien, akkor is komoly munka lesz olyanokat találnod, akik kis eséllyel képesek csalódást okozni, ehhez pedig jól kell ismerned magad és őket. Ha valakitől olyasmit vársz el, amire nem alkalmas, rosszul teszed. Aki pedig valaki magától többet vár el, könnyen képes másokat is túlterhelni elvá-

rásaival, pedig gondolhatná: ők is elvárnak maguktól valamit, és az is sokszor bőven elég nekik.

Annak vannak kétségei, aki töpreng és elég alázatos, hogy magáról is gondolkodjék.

* * *

Azzal, hogy készen kapunk elképzeléseket és elveket, de a napok során se időnk, se erőnk nem marad saját gondolatokat táplálni, eljutunk oda, hogy nem vagyunk tisztában semmilyen értékkel. Ha ilyenkor valaki elkezdni tagadni az alapvető értékeket, könnyű rákapni ennek az ízére.

Amikor azt mondom, semelyik tettünk sem számít igazán, ezt sokan szó szerint veszik. Úgy érzem, a lényünk számít, a tettek és történések ennek csak lenyomatai a mindennapok során. Azzal, hogy megszűntek az értékek, és én nem tudom, te mit akarsz tőlem, veszélyt jelentesz-e, hihetek-e a szavadnak vagy egyáltalában tudod-e mit teszel, mi az ígéret, mi a bátorság, szóval mindezek miatt a bizalmatlanság ver gyökeret köztünk. Erre épül rá a kilátástalanság, céltalanság palotája, az a hit, hogy nem lehet semmi maradandót létrehozni, mert valaki úgymint mindent összerombol.

Amíg ilyen körülöttünk az élet és nem találunk megbízható, tiszta gondolatokkal rendelkező társakra, addig nem tenyészik jóakarát és biztonság az életünkben. Az ember a világon magányra van utalva, hogy sose felejtessen el kutakodni mások után.

EGY ÚJ LÉLEK FÜVESKÖNYVE

* * *

Nagyon hülyének érzem magam, mikor nem értik meg, amit mondok. Sokszor, talán általában nem a hallgató a hibás, hanem inkább a beszélő.

A szabadság nem a kompromisszumok megszűnése, hanem a kompromisszumok nyomán megjelenő állapot. Nem vagy teljesen szabad a becsület és hűség béklyójában, ha fontos kapcsolatokban élsz? Ha ezeket magad választottad, ez mégis szabadság, ha megőrzöd a változtatás lehetőségét, erőd marad megérteni, mire van szükséged.

Ha már nem marad erőd építeni, tegyél meg mindent azért, hogy ne kelljen rombolnod.

* * *

Hol áldozat van, ott bűnös is van.

Nem segíthetsz az áldozaton, ha nem ítéled el a bűnöst.

* * *

A becsstelenül cselekvő embert a szíve hagyta cserben. A végítélet csupán annyi, hogy föltesszük magunknak a kérdést, vajon mire vagyunk jók. A válasz fájdalmas lehet, ha hibákat követtünk el és a hibák nyomán nem tanúsítottunk bűnbánatot. Nem elég magunknak megbocsátani: a világ bocsánatát kell elnyernünk. Minden bűnös ezerszer kell, hogy jót cselekedjék.

Ha bűnt követek el, kérem az áldozat bűnbocsánatát, mert abban a reményben kell e földi világon élnem, hogy bármely tettem megbocsátható. Csak az képes megbocsátani, aki az ügyben büntelen. Ha nem találod és szólítod meg őt, a lelked szabadságát veszítheted el.

* * *

A felesleges és céltalan munkánál kevés lélekölőbb tevékenység van. Olyan rossz tud lenni, mint jogtalanul szeretni valakit. Rengeteg energiát képes valaki arra fordítani, amiben hisz, sőt igazán csak arra képes hihetetlen mennyiségű energiát fordítani. Ami érdekében áll, azért is úgy küzd, hogy közben úgy hiszi, ez közelebb viszi aktuális céljához.

Valahogyan éppen ilyen komoly energiaáldozat a hit, hogy valakit szeretned lehet. Az emocionális ember nem gondolkodik semmin, csak úgy, mint egy kis állat, evickél előre-hátra a világban. A racionális ember viszont sokszor nem akar energiát fordítani olyan tevékenységre, melyek nem kecsegtetnek bármiféle haszonnal: ha csak racionalitás létezne, nem lenne szerelem, mert statisztikailag előre tudnánk, hogy rossz vége lesz, tudnánk, hogy könnyen többet áldozhatunk, mint nyerhetünk, és mindenképpen kisakkozhatnánk, hogy a jó időtöltésnek nem feltétlenül az együtt járás nevű hallgatóságos beleegyezés alapján működő társadalmi szerződés számít.

Az emóció hozza létre az embert, mert a hibákat is kódolja, a hibákból pedig sebek, abból meg ilyen-olyan tapasztalatok lesznek. Mindazonáltal az ember elmélny

is, ezért legnagyobb kihívása emócióira megfelelő arányban hallgatni, de azokat legyőzni és kezelni is, ha kell. Aki nem képes ösztönei és primitív érzelmei ellenében cselekedni, az nem is ember az emberiség magasztos értelmében; ezáltal nem is lesz képes valódi, mély emberi érzelmekre.

* * *

Az emberek vérmérsékletüktől függően, de általában elementális erővel képesek vágyni arra, hogy szeretve legyenek és szerethessenek. Ennek érdekében szívesen elhiszik a hazugságokat, sőt sokan maguk is hajlandóvá válnak hazudni.

Az érzés, hogy nem vagyunk egyedül, a legfontosabb vezérfonala az emberi létnek: ha egy személy, eszme vagy isten mellettünk van, legalábbis mi ezt el tudjuk hinni, akkor máris biztonságban érezzük magunkat. Ezért látni örült embereket és örült kapcsolatokat. Persze nehéz felelősségre vonni valakit, aki örült reményében nem beszámítható módon cselekszik.

Mégis valami fontosat látni kell: amikor a saját boldogságunk hagyjuk érvényesülni, de nem zúzzuk össze vele valaki másét, akkor derül ki, hogy az ember valójában mennyit ér. Emberi minőséged jelzése, hogyan adsz boldogságot, és veszel el másoktól!

* * *

A gyermek élete több, mint a te életed: minden téged formáló zászlót ő visz tovább és emel magasba, ha ke-

zedből kihull. A barát az, aki nem hisz abban, hogy elbuksz: mikor kiejtenéd a zászlót, ő kész bajtárssá lenni. Nem ő viszi tovább, csak épp fölsegít, hogy magad tedd.

* * *

Mindannyian saját szűrőnkön keresztül látjuk a világot. Ezért sem elvárható, hogy valaki valóban megértse a fájdalmunkat, csak annyit kérhetünk, hogy tanúsítson őszinte együttérzést. Amiatt pedig, hogy magunkon keresztül látunk, általában magunkhoz is mérünk mindent és mindenkit.

Ha helyes az értékrendünk, akkor is elkövetjük azt a hibát, hogy másnak is saját értékeinket tulajdonítjuk: ha mi a tisztességet mindenekelőtt állónak tartjuk, akkor elvárjuk a hozzánk közeli emberektől is, de elfeledjük megkérdezni, hogy barátaim, nektek mit jelent a tisztesség?

Egy ember akkor szép, ha magához mérten a legjobbat cselekszi. Ha a számára legjobb munkakörben, a számára legjobb szeretővel, a számára legjobb körben cselekedheti azt, ami tőle elvárható. Van, akit akármennyire is szeretnénk, nem emelhetünk föl. Nem kell önmagától megmenteni a más érzelmi utakon járót, elég csak arra figyelni, hogy a gerincét ne hajtsa össze a tudatlanság vagy mások rosszakarása.

Először személyes kudarcomnak éltem meg, mikor nem tudtam megértetni másokkal, hogy miért fontos megváltoztatniuk egyes vélekedésüket vagy magatartásukat.

Most már tudom, ennél sokkal nagyobb baj, hogy még azt sem tudom, hogyan vehetném észre még időben, hogy már a roppanás határán van a gerincük.

Hogyan vehetném észre én, mikor ők még utólag sem jönnek rá, kicsodák valójában?

* * *

Mi a halál? Azt nem lehet tudni, üti el a kérdést, mert nem mer, nem akar gondolkodni. Zavarhatja, ha más sokat gondolkodik mindenben. Amit meg tudni lehet, azt sokszor érezni nem tartjuk fontosnak.

Vannak az elégedettség és kedvtelések vonzóan csillogó hullámaiban pancsoló érzelmközpontú emberek. Számukra az élet emóciók sorából áll: élvezik, ízlelik, használják, de messze vannak attól, hogy bármi lényegeset megértsenek. Aztán vannak a racionalitás hideg lovagjai, akik pedig éppen ellenkezőleg, hamis közönnyel kívánják vizslatni a még megmagyarázhatatlannak is tűnő emberi tulajdonságokat. Ők könnyen boldogtalanságba kerülhetnek.

Mindannyian e két pólus között helyezkedünk el. Természetesen az célszerű, ha az affektus és a ráció kiegyensúlyozottan jelenik meg. A pszichológia figyelmeztet: egy cselekmény lehet egyben racionális és emocionális is. Az emocionális indíttatású cselekvés csak akkor irracionális, ha a cselekvő által elfogadott normákkal ellentétes. Hiba szenvedésünk miatt másoknak kárt okozni, és jó elgondolkodni, ha olyat készülünk tenni, amit korábban elutasítottunk volna.

Az érzelmek fűzik össze az embereket egymással, és hasznos okuk is van. Nem csupán forró és irányíthatatlan az érzés, ahogyan a racionalizmus is több hideg, számító gondolatoknál. Vitatkozom Rousseau-val, szerintem nem kell mindent az érzelmek alá rendelni. Csak meg kell érteni, ha valamit nem lehet teljesen megérteni.

Ha most átgondolod, talán az érzelmi indíttatásra vágy nál jobban. De tudnod kell, a másik oldal is lelhet boldogságot, és még kitörőbb örömmel fogadja: mert apró pocsoltyák ezek, de ezerszer édesebbek. Az emocionális ember elhiszi, a racionális pedig tudja. Ha pedig el is fogadja, akkor benne is föllángol az emóció. Ezért csodálatosabb!

* * *

Az emberek múltjával tényleg nem szabad játszani. Ezer ajándékot adhatsz annak, akit szeretsz, de csak egyetlen meggondolatlan bántásra van szükség, hogy mindent elvegyél: mindent, ami összeköt, ami emlék és múlt. Pedig elég baj, ha kiolvadtál valakiből.

A jövővel már nincs mit tenni, legalább a múltat őrizd meg, mert a múltadhoz kötődő pszichéd a személyiséged.

* * *

Nem szoktam emlékezni az álmaimra. Csak azt tudom, hogy mostanában valami nincs rendben velük, és bár nem emlékeztem, azért sejtettem, mi játszódik le éjjelente. Most azonban néhány halovány emlékkép megmaradt.

Emlékszem, hogy fölriadtam, és kerestem valakit, aki túl későn érkezett meg az életembe, de túl hamar fogadtam bele. Egymás mankói az emberek, ezen pedig kár boszszankodni, jobb megmosolyogni.

Aztán emlékszem egy álomrészletre is: amit nappal csak érzek, de nem mondok ki, az a vágy megtörténik éjjelente. Újra és újra, mert a valóságban nem: hogy elmondjam mindazt nyíltan, amire itt közvetetten és nagyon ostobán csak utalni tudok. Hogy tisztázzam, ki vagyok és mit gondolok, és tisztázzam végre, hogy más kicsoda. A lelkileg ostoba bűnös néha nem tudja, mi az, amit ellopott.

Csak éppen a hallgatósággal van baj: kevesen akarják meghallani, hogy kik is ők valójában. Még azok sem hiszik el, akik egykor mindent elhittek volna nekem. Mindezt azért, mert védekezni vagyunk kénytelenek napról napra. Nincs már senki, akinek a szavára adnánk, nincsen hiteles vezető, őszinte szónok, tiszteletreméltó bölcs. Elhisszük, hogy csak mi magunk vagyunk, mások pedig semmivel se jobbak, sőt mi vagyunk a jobbak. Végül nem hallgatjuk meg egymást.

Talán Assisi Szent Ferenc mondta, hogy hunyd le a szemed, ha más bűnét látod, és figyelj arra, hogy a saját bűneidet leküzdhesd, így jobb ember legyél. Ezen mosolygok. Én mindig attól éreztem magam jobbnak, ha mások úgy érezték, jobbá tettem őket.

* * *

Miért kéred számon a bután a szorzótáblát? Miért nem magadtól kérdezed meg, miért nem tanítottad meg rá?

* * *

Azt szokták mondani, hogy el lehet esni, de föl kell venni valamit a földről, és menni tovább. Az a baj, hogy a nagy igazságok ugyanolyan közhelyekké válnak, mint a nagy butaságok, utólag pedig nehéz eldönteni, mi hangzik csupán jól, de nem igaz, és mi valóban bölcs. Ekkor már csak a hit marad.

Én úgy fogalmaznám meg, hogy a fájdalom a lélek betegsége: mikor egészséges a tested, nem is foglalkozol ezzel különösképpen. (Ne feledd: a pszichológia szerint minden érzelem a szervezet megzavart állapota.) Azonban egy kínzó apróság, egy torokfájás közben is értékelni kezded az időt, amikor nem volt semmi bajod. A lélek is így működhet: a legjobb a rossz pillanatokban, ha végük lesz. Mindössze csak el kell hinni, hogy így lesz. A fájdalomhoz jó ragaszkodni, savanyú borként megrészegít, és azzal kábít, hogy jogosan vagy gyenge. Ez sajnos nem igaz.

Ha valami rosszul működik, és hiába akarod megjavítani: rossz a munkád, az út, amelyen jársz, az ember, akivel megosztod a gondolataidat, akkor végül felszabadulás a fájdalom. Egyféle szabadság. Az csak romantikus képzelgés, hogy a szabadság mindig édes: fenéket, döntéseket ró ránk, ezáltal hibázunk is, de ez az ember egyetlen természetes állapota.

Nosztalgikus lényként az ember az időbe feledkezik: képes az egyetlen jó percre emlékezni, és azért még rossz éveket is eltölteni. Sok ember a legjobb kapcsolatra törekszik: minden cimborát barátnak akar tartani, minden szeretőbe szerelmes kíván lenni. Ebből lehet baj és csalódás, csak abból nem lehetne, ha magával is őszintén, mindig mindenkivel őszintén beszélne. Meg kell tanulni gyászolni és elengedni, elfogadni, ha valaki nincs többé, csak egy test, amelyet más lélek birtokol. Rengetegféle történettel kerestek meg, de mindegyik más volt, azonban mindben ugyanúgy ott volt a soha fel nem dolgozott fájdalom, mely megváltoztatta a viselőjét. Szerintem ironikus, hogy valaki évek múlva is magát emésztí más hibái miatt, aki soha nem jött rá, hogy hibázott volna; de nyilván szintén fáj annak valaki más hibája. Keveseknek fáj a saját hibájuk!

Hazugság, hogy vannak érzelmek, amelyeket el kell rejtteni. Badarság, hogy ezeréves jó barátok formális felszínességben igyekeznek jelentéktelennek tüntetni föl a kapcsolatukat, közben pedig utálnák a magányt. Azt tapasztalom, hogy ma szerelmesek sem képesek egymás szemébe nézve őszintén szerelmet vallani vagy ellenkezőleg, éppen minden pillanatnyi fellángolást őszinte, sírig tartó szerelemnek neveznek. Nem tudok választani a kettő közül, mindkettő a maga nemében szörnyű állapot. Utóbbi felszínesen jobbnak tűnik, ilyenkor pedig mindig kiderül, hogy magam az előbbi felé hajoltam mindig.

* * *

Nehéz akkor a lelkedben hinni, meghallani a szellemed, mikor csak a test látható. Ráadásul a test letaglózó követelésekkel képes előállni. Miért mondanál neki ellent?

Nézz mélyre magadban! Minden emberben létezik egy mérleg, mely megmondja, meddig és mit lehet megtenünk. Hívják lelkiismeretnek, de ez is csak egy olyan magasztos név, mint a lélek; mitsem számít, minek nevezed. Bár nehéz meghallani a hangját, azért működik az: ki-ki másképp, de alapvetően mégis emberien azonosan.

A test és a lélek mást kíván, köztük kompromisszumra kell jutni. A hedonizmus bármely formája sérti a lelket: a test kiszolgálása mellett hagyni kell fejlődni önmagad is.

Emberek vagyunk, ezért óhatatlanul is bűnöket gyűjtünk utunk során. Fontos, hogy ezek alól feloldozást nyerjünk. Ez nem vallási értelemben vett valamiféle elvont dolog: aki okozott már fájdalmat, és fölfogta, mit jelent fájdalmat okozni, az éhezi a bocsánatot. Nagy baj, hogy sokszor nem vesszük észre, mit cselekszünk. Vonzódunk a tisztább, szellemileg fejlettebb emberek társaságára, ha levetkőzzük önhittségünket: ha egy olyan ember, aki erre alkalmas, végre úgy mondja ki a nevünk, ahogyan más sosem tette, onnantól végre ismét tiszták lehetünk.

Talán mindezt másképp, egyszerűbben is meg lehet fogalmazni. De szerintem valahogyan ezt mindenki megfogalmazza egyszer, csak néha túl későn.

* * *

A sok megmosolyogtató dolog közül kiemelkedik a tény, hogy jobb embernek tartjuk azt, aki a boldogságát másoké alá rendeli és elítéljük azt, aki mindenekelőtt csak boldog kíván lenni. Pedig előbbi kiszolgáltatott, utóbbi pedig általában elégedett. Az emberi jószág azonban egészséges esetben nem csupán a végeredményt, hanem az előtte lévő szándékot és utat is jelenti.

Képesek vagyunk azt értékelni, sőt irigyelni, akivel egyébként sosem cserélnénk. Milyen jó volna nem foglalkozni semmivel, gondolod olykor, közben pedig örülsz, ha mindennel foglalkozni akarsz.

Néha nem értem, miért keserűek annyira az emberek. Persze, az okokat látom, és pont nekem nem lenne jogom arról beszélni, hogy egy kis napfénynek vagy régen látott ismerősnek is lehet örülni, de csak azért, mert én inkább befelé örülök. Van, aki nem osztja meg mindenkivel a jó pillanatait, mert azt hiszi, ettől válna gyengévé. Aztán a rosszakat sem, mert azokat felhasználhatják ellene. Végül marad a maskara, mert olyanoktól tartott, akik szintén az álarcosbálban táncolnak.

Nekem nem jó érzés senkit bántani, és ezért nehéz megértenem, hogy másnak az. Ezért hiba saját magunkhoz mérni mindenki mást: miért ne lehetne, hogy valakit azzal vert meg a sors, hogy csak szidalmakat fröcsögve érezheti erősnek magát? Kicsit hiányzik, hogy jogosan mérges legyek sokakra, de igazából nem hiszem, hogy attól bármikor is egy kicsit is jobban érezném magam.

Akkor érzem jól magam, amikor hathatok másokra vagy mások jól hatnak rám. Az pedig mindegy, hogy ez milyen módon, személyesen történik-e. De mégis talán az a legjobb.

* * *

A szerelmednek te adsz nevet, te formálsz őt a benned élő fénnnyé, és ez olyan gyönyörű, amennyire kínokkal teli. Akármilyen lelki szinten is állsz, ha a szerelem igazi, ott te alakítod egy személy akaratát, vágyait, te irányítod jelenét, mely múlttá fog válni. Túl nagy felelősség ez egy faj számára, mely egy egyedének legalább két évtizedre van szüksége, hogy önálló életre képessé fejlődjék az agya, szociális ismeretei.

Arról van szó, hogy mindannyian elhagyni vagyunk kénytelen embereket: a középiskolás barátok és szerelmek, a kedves munkatársak, régi cimborák közül sokan eltűnnek, hogy újak lépjenek a helyükbe. Nem olyanná kell válnod, aki sosem okoz fájdalmat: olyannak kell lenned, aki nem okoz fölösleges fájdalmat. A felelősség óriási, mert emberre alakítottál másokat. Ha te le is hunyod a szemed, ők tágra nyílt pupillákkal fognak körözni a világban.

Én például nagyon mérges vagyok magamra, amikor úgy érzem, nem tanítottam, csak tanulni akartam. Megtanultam az alázatot, tiszteletet, becsületet sokak iránt, de a vizsgán persze kissé elakadt a szavam. De vajon közben elegendőt adtam én? Ne azzal törődj, mit vettek el tőled, figyelj arra, mit nem adtál, amit nyújthattál volna.

Aztán indul egy új korszak, ahol javíthatsz a javíthatatlanon. A helyzet igazából elég rózsás, ha sem dühöd, sem félelmed, sem bosszúd nincsen. Jobb üresnek lenni, mint mérgektől telten, nemdebár?

* * *

Amikor elbódít a bor vagy megszállja a tudatod a pálinka, belenézel egy tölcsérbe, mely olyan torz és vonzó, mint kevés más dolog. Onnan a torz és érthetetlen világ is egyszerű és keserű, de mégis szép. Van, aki ezt élvezi és használja, van, akit ez kihasznál.

Félelmetes, hogy mit találsz olyankor, ha a méreg lemarja rólad a mindennapi álarcosbál kellékeit. Nem más leszel, csak póre önmagad: nem boldog leszel, csak megfogalmazod, ízleled és elfogadod a keserőségeket. Örömket is meg lehet élni, de a hamis örömet én nem tartom nagyra, ezért nem hívom segítségül e szereket, ha örülni vágyom.

Az angyal szárnyai részegen a régiék. Egyébként mosolygok, ha valakit érdekel. Jobban akarják tudni, hogy ki vagyok és mi történik az életemmel, mint én. Kár, ha egyesek nem akarják elhinni, hogy semmi nem számít: a jó dolgokhoz nem kell jó dolognak történnie. Megint nehéz megértetnem magam.

Mindegy, csak annyi mára, hogy nincs katarzis. Azért nincs, mert ellopták.

* * *

Időről időre megdöbbenve és csalódottan vesszük észre, hogy vakok vagyunk. Ezen mindig meglepődünk, de sokszor vakon maradva múlt időben beszélünk: vak voltam, mondjuk. Nem tudom, lehet-e valaha tiszta világa az embernek. Más szemek tüze úgylis megvakít. A tiszta látás olyan tökéletességre várás, mint a boldogság: pillanat csupán, és kétes, hogy tartósan megőrizhető-e.

Törékeny dolgok ezek, de azért, mert az ember is törékeny. Mindent sirat, aminek vége, még a rossz dolgokat is. A tisztas halált is elsiratjuk, de a rossz életet sokszor nem sajnáljuk.

Mindig van egy ajtó. Lehet, hogy nem az, amelyik éppen tetszene nekünk, de néha zárt ajtóba is botlunk, ez így van rendjén. Ha nem így lenne, nem lennénk önmagunk, nem válnánk emberré a súlyok nyomán. Egyszerűen csak nem kell félni belépni az ajtón, függetlenül attól, mit ordítanak azok, akik kint rekedtek.

* * *

Van egy furcsa szokása az embereknek: nem érdeklődnek egymás iránt, mégis meggyőződnek róla, hogy ismerik egymást. Mivel az általunk felépített elméletek és rendszerek gyűrűjében könnyebb élni, mint a valóságban, mely sokszor eltér attól, amit hinnünk lenne könnyű, úgy beszélünk és gondolkodunk másokról, hogy nem kérdezzük meg őket.

Nem tudom, hogy a médiának mennyi köze lehet ehhez: ott is olyan emberek vannak, akikről teljes történeteket és személyiségrajzot képzelünk el, hiszen nem ismerhet-

jük őket. De az azért biztosan korcs dolog, hogy a mellettünk élő emberhez sem szólunk oda: figyelj, barátom, tőled akarom hallani, mi a mondanivalód. Megfelel nekik helyett, hogy elképzelik, mit akarhat mondani egy egészen más lény. Mert amit mond, azt úgyse értenék, az nem lenne kényelmes.

* * *

Annyira sajnálom, ha miattam bántanak másokat. Ha én nem akarok bántani, bennem nincsen harag, csak megbocsátás, akkor nem is várom el, hogy mások kardot rántsanak, és fegyverteleneket kaszaboljanak.

A gyenge szív tesz csak úgy, mintha erős lenne, mert az erős megmutatja, ha gyenge. Ironikus, hogy mindenütt védeni igyekszem, akit miattam pusztítának el.

* * *

Az ember életébe azért vannak kódolva a kamaszos csalódások és fájdalmak, mert nincs senki, aki megtanítaná őt a férfi és női psziché különbségeire. A nő introvertált, az affektusainak él, azaz intuitív, szeret szeretni, az érzelmei vezetik. A férfi közben többnyire racionális.

A leányt úgy nevelik, hogy azt mondják, egyszer majd feleség lesz. Eközben a fiút mérnöknek, orvosnak szánják, de nem esik szó arról, hogy majd megszeret egy lányt, akivel hűséget fogad. A kamaszszerelmet a felnőtt korban a pszichológusok neurotikusnak tartják: azt mondják, torzan szeret az a férfi, aki képes a szerelme alá rendelni minden mást, míg az

szociokulturális okokból teljességgel természetes, ha egy nő tesz ugyanígy.

Simone de Beauvoir a fenti célzásokra azt mondta, hogy vélhetően egy ezekből eredő pszichológiai predispozíció az oka, hogy kevés nő hajtott végre nagy tetteket. Anélkül is, hogy e különbségeket részleteiben magyaráznánk, talán felelősen kijelenthető, hogy idealisztikus ismerethiányuk miatt (mivel nem ismerik sem magukat, sem másokat, sem fajukat, sem értékeiket) nem értik egymást férfiak és nők. Lám, nem lenne szükség arra, hogy bántsák egymást, csak alázatra és tanulásra volna szükség, önátadásra pedig nem csupán a szavak szintjén.

* * *

Nem is tudtam, mennyire taszít az önzés: amikor önzetlenül félreállsz és segítséget ajánlasz fel, a másik pedig önző módon megsérteni próbál, érvek és okok nélkül hadakozik ellened, mert belül tisztán érzi, milyen erkölcsi szinten állsz te és ő... ez tényleg megterhelő tud lenni.

Rossz látni, milyen mocskok tud fölgyúlni egy emberben, és mennyire kényelmesen tud benne dagonyázni, hiába volt jobbra érdemes. Ezt tehetetlenül végignézni komoly emberi feladat.

* * *

Az önmegismerés egyik módja magunk analizálása. Bár a többség ódzkodik, sőt fél ettől, mégis nagyon fontos alapvető pszichés tényekkel tisztában lennünk még ak-

kor is, ha nem értünk a mélypszichológiához. Sok kellemtelenséget megelőzhetnének az emberek, ha egy kapcsolat vagy házasság kezdetén tisztában lennének saját tudatalatti okozataikkal és partnerük jellemzőivel is.

Azok szoktak értetlenkedni egy gyönyörű, okos leány és egy középszerű, jelentéktelen, akár csúnya férfi kapcsolatán, egy erkölcsös, értelmes nő hirtelen pálfordulásán, akik nem képesek föltárni ezek eredendő okait. Ezt sokszor az érintettek sem tudják: a hűtlen nő gyakran nem is tudja, hogy tette az apához való viszonyában vagy éppen alsóbbrendűségi érzésében keresendő. Mikor egy nő úgy érzi, nem képes a neki szánt társadalmi szerepben élni, gyakran választ pocsék fitnessindikátorokkal és presztízsjellemzőkkel rendelkező férfiakat, akiknél könnyen domináló lehet, és biztonságosan kötődhet. Ez is éppen olyan igazi szeretet, mint másé. Csak az olyan patológiusan szerelmet és nemiséget eszményítő neurotikusok vonhatják ezt kétségbe, mint jómagam. De hibáznak ezzel.

Hasonlóan komoly meglepetéseket okozhat a férfiváérés vagy nővé cseperedés kérdése: a kamaszkor előtt is föllép az igény a szeretetre, de aztán lassan megjelenik a nemi vágy is. Érdekes, hogy a fiúk éppen a szerelmük tárgyát szokták ilyenkor plátóian tekinteni, miközben a nemiségüket máshol, másféle gondolati játékokkal vezetik le. A leányok számára pedig sokszor maga a szenzualitás is idegen még.

Ilyenkor jellemzőek az olyan idealizációk, melyekben egymást a tisztaság eszményítéseként kezelik. Gondot jelenthet azonban, hogy az ilyen kapcsolatok nincsenek

felkészülve arra, hogy a testi és intellektuális felnőtté fejlődés során egy érzelmi fejlődésnek is történnie kell. Egyszerűen előfordulhat, hogy emocionális infantilizmus lép föl, egy olyan fejletlen érzelmiség, mely a későbbiekben katasztrófák sorát fogja okozni. Ez önismerttel némileg javítható állapotot jelent, mert az önkritikus személy fölismeri, hogy nem mást kell minősítenie, nem kell ítélnie, hanem saját lelki és szellemi fejlődéséért kell tennie.

Minden szerelmünk, barátságunk, szublimált érzelmünk őszintének és tökéletesnek tűnik. Nincs arról szó, hogy erőszakos módon a rációval le kellene törnünk ezeket, mindössze meg kell értenünk, most miért erre van szükségünk vagy tetteinket miért ilyen módon követjük el. Aki eszményíti a szerelmét, azért nem meri megmagyarázni, mert azt hiszi, ha közelebb hozza és megérthetővé teszi, azzal ellopja a varázsát. Pedig a legtöbbünk megkérdezte már magától: miért szeretek olyat, akit korábban megvettem volna vagy miért szerettem valakit, akit ma megvetek.

Az ezekre adott válaszoktól nemhogy elsikkadnának érzelmeink, hanem végre valóságosak, értékesebbek lesznek. Mindössze annyi értelem kell hozzá, hogy ne csapjuk be magunkat.

* * *

Hangoskodó csoport rendetlenkedik a boltban: egy egész család, díszes kompánia. Olyan harsányak és nevetlenek, hogy egyesek értetlenkedve, mások undorodva tekintenek rájuk. Kísérőm (aki szemszögéből én

vagyok a kísérő) megkérdezi, nem érzik-e ezek, hogy helytelenül viselkednek s vajon képesek-e így boldognak lenni?

Elmosolyodom. S te, kérdezem hamis szemmel, képes vagy boldognak lenni? Miért kéred számon a kutyán, hogy nem tud zongorázni? Elvárod-e a fűszáltól, hogy házakat tapasszon össze? Bizonyára nem, és ilyen módon nem várhatod el mindenkitől, hogy a tisztaság felé haladjon. Egyeseknek jó a testi mocskokban élni, miért olyan lehetetlen, hogy másoknak pedig megfelelj a neked idegen lelki szennylét?

Van, aki számára eladó a becsülete, van, aki képtelen az alázatra, mert olyan önző és ostoba s van olyan is, aki azt mondja, becsüllek, de mégsem tudja, mit jelent ez a szó. Számon kéred mástól, hogy az ő fejlettségi szintje szerint ért meg dolgokat? Miért nem magadtól kéred számon, hogy van, amit meg te nem értesz meg?

Aki árt neked, ellenedre, védetteidre vagy azok érdekei ellen tör, azt ki kell kerülni vagy félre kell állítani. Ez a család kikerülhető. A szellemi probléma, amely miatt családok ilyenné válnak, már nem, azt nem lehet kikerülni, föl kell oldani.

De a mindennapi életed során sem teheted azt, hogy mindenkitől elvárod, olyan értékeket lásson elsődlegesnek, mint te, olyan mélyen érezzen bizonyosságokat, mint jómagad: ne magadat akard vizsgáztatni másokban, mert te éppenséggel hibákkal vagy teljes, ha magadat akarod vizsgáztatni.

Elveid vállald föl és hirdesd, amennyire kell, de csak akkor, ha úgy is működőképesek maradnának, ha mindenki azokat vallaná. De lesznek, akik semmit sem értenek majd. Néha fáj, de el kell eresztetni a kezüket. Nekik is jobb így, mert nem kell szembesülniük a bizonytalansággal, hogy nem látnak valamit. Aki nem kér bocsánatot, az olyan, mint aki nem kér segítséget: magára kell hagyni, ha nem tud változni. Reménykedni szabad, hogy sosem szembesül önmagával, de nem engedheted, hogy méltatlanul lefoglalja az elmédet.

* * *

Jól tesszük, ha nem feledjük el, hogy enyéniségre szabott az is, ki milyen mélységében képes érezni, érzékelni. Egy erősebb érzelmiségű ember mélyebb fájdalomra és magasabb boldogságra is képes, mint az érzelmi infantilizmus embere (és e tulajdonságot ne keverjük össze a gyerekes viselkedéssel).

Az érzelmi rokkant emberek között vannak, akik eleve nem képesek szeretni, mások pedig igen, de másképpen, mint a mélyérzésűek. Van, akinek a majomszeretet tiszta érzelemnek tűnik, mások pedig nárcizmusuk miatt nem képesek a szerelmi önátadásra, így egy kapcsolatban is saját önmegvalósításukat keresik, általában a másik kárára. Az ilyen kapcsolat után valaki sokkal távozik, míg a másik életében csak a kifosztottság marad. Ilyen a jószándékú, sőt néha vétlen rablás.

Fontos, hogy abszolút társadalmi helyzetünknek megfelelő partnereket találjunk életünkben. Ma nagyon felborult a rend: az együgyű parancsol, a tudós pedig sokszor

csak cseléd. Ha olyan körbe kerülünk, ahol számunkra nem megfelelő emberek vannak, ne azzal foglalkozzunk, hogy ítélkezünk, megpróbáljuk őket hibáztatni, magunkat sajnálni vagy épp dicsérni: ehelyett legyünk nyitottak azokra, akik nemcsak meghallják, de megértik, amit gondolunk.

Bármilyen jó is lenne, még a saját szüleink vagy legőszintébb barátaink sem biztos, hogy szellemi kielégülést tudnak nyújtani. Ha érzékenységed, tehetséged, vágyad messze kiemel a körülötted élők közül, akkor nem hagyod cserben azzal őket, ha saját boldogságodat is megteremtve keresed azokat, akikkel egyezve egészítitek ki egymást.

* * *

Szomorú jellemzője egy társadalomnak, ha már nem kellemetlen, ha valaki nem gondolkodik önmagáról, az életről, az érzelmekről, azaz a lét spektrumáról. A hit, hogy már semmi sem valóság, azt eredményezi, hogy nem merünk hinni semmiben sem. Mivel pedig már az sem érték, ha van hitünk és megvédjük az álláspontunk, a viták kerülése természetessé vált.

Az intellektus becsületét veszítjük el, ha nem gondolkodunk vagy nem képviseljük, amit igazságnak hiszünk. Nem téríteni kell, mert alázattal tartozunk a tudás előtt: az közös és mindenkinek joga kell, hogy legyen hozzá. Mindig akad olyan, akitől van mit tanulnunk, kivált az emberi létről, mert a tudományok mellett mi mindenek előtt bonyolult emocionális lények vagyunk, akik egészen nem is értik magukat, de a világot akarják.

Nem lehetek abszolút igazságok birtokosa, mégis úgy hiszem, van valamiféle *esély a rendre*. Van mód a jól élésre, a helyes útra. Akármikor is kell döntenünk, fontos, hogy ezen út ideája nyomán hozzuk meg a döntést.

* * *

Nem elég pusztán büntetlennek lenni, kerülni is kell a gyöngeséget: a bűnöket elkerülni csak a bátor és erős ember lesz képes, a gyengeséggel megáldott pedig elbukik. Nem lehetünk gyávák megtenni dolgokat vagy nem megtenni dolgokat. Ahhoz, hogy bölcsen éljünk, néha erővel kell akarni élni, erőt pedig a hitünk és a magunkba, értékeinkbe vetett bizalmunk adhat, melyek mellénk vezethetnek harcostársakat is.

Az élet azonban nem csak harc. Oda küldik az embert és reméli, hogy véget fog érni, és elér vele valamit. Én évek múltán is szégyellem magam, ha olyat bántottam meg, aki fölemelése lett volna normámul szabotva. Tán már ő nem is emlékszik rám, én mégis bűnösnek érzem magam, ha cserben hagytam. Van, aki nem ismeri el a hibáit, így meg sem bánhatja őket. De emlékezz, mit mondtam előbb a gyöngeségekről!

* * *

A nőkkal szembeni agresszió és általános lekezelés azokra jellemzőek, akik nem biztosak a férfiasságukban. A hitvak feministák azonban tagadni próbálják olyan különbségek létét, melyek valójában nem minőségi, hanem pszichés eltérést jelentenek férfi és nő kö-

zött. Ezeket ismerni és kimondani nem férfiatlanság, hanem emberi tudás a nemektől függetlenül.

A nők túlzott lekezelése nagyon sokszor abból fakad, amit ezek a nők nem is sejtene: a fiú ifjan még olyan tulajdonságokat képzelt a nőknek, melyekkel egyszerűen nem rendelkeznek. Sok férfi nem azért szidja a nőt, mert utálja, hanem azért, mert csalódott benne és így magában, bizalmatlanná vált, ez pedig akkora veszteség, mely torz védelmi mechanizmust szül.

Nőknél is megfigyelhető hasonló reakció, mikor egy-egy ostoba döntés és illuzorikus szerelem nyomán fájdalmakat gyűjtenek, de ők ezeket egészen másképp dolgozzák föl. Vitáznak velem, de én akkor is azt hiszem, végül a nő dönt, csak ennek sokszor nincs tudatában. Az eszményi szerelem (mely okait a szeretetanalízis olyan pontosan meg tudja fogalmazni) nem őszinte, bár annak tűnik, és férfinál, nőnél másképp jelenik meg: a férfi az első nemi aktussal általában elveszíti a hamis érzést, a nőnél pedig épp ekkortól válik erőssé. Ezért képesek nők hibásan élni hónapokat, sőt éveket. Ezért volna jó, ha a férfiak tökéletes férfiak lennének, akik ismerik a nőket, de ma legtöbbször csak fiúk, akik magukat sem tudták megismerni.

A lelkiileg fejlett ember rádöbben, hogy nem jelenti számára az előre remélt boldogságot a promiszkuitás. És itt nem is a szellemi fejlettségről, hanem a belső elégedettség óramutatójáról szólok: akiben van valódi lelkiség és emberi perspektíva, valóban túllép – és hozzá könnyedén lép túl! – a felszínes elégedettségeken, hogy valódiakat találjon. Aki azonban nem tapasztalt olyat, mely a

beteljesedésre emlékeztetné (valódi baráti ölelést, igazán fontos eredményt, sikeres munkát, őszinte szerelmet), nem látja a különbséget hamiskás és mély szenzualitás között. Nem érti meg az önátadás szó jelentését. Ettől nem rosszabb ember; elég elfogadni, hogy ilyen, s nem törődni vele.

A párkapcsolat annak mértékétől és szóban kifejezett státuszától, minősítésétől függetlenül olyan eskü, melyben más törvényeit tisztelni kötelezzük magunk, hogy mindkettőnk egyénisége kivirágozhassék – de más szolgálái ne legyenek. A freudisták elképzelése arról, hogy a szerelem harc, nem több a kapitalizmus leképezésénél az érzelmi világra. Ha valami nem töredék és eléggé titkos ahhoz, hogy emberi létünk értelmét adja, ami még enged kicsi romantikát és mágikusságot, az éppen az a tény, hogy vannak olyan kapcsolatok (legyenek azok baráti, szerelmi vagy egyéb jellegűek), melyek a felszínes evolucionizmuson túl az önfeláldozás, egymás közös kiteljesítése mentén mozognak, megtagadva az egzisztencialista elképzelést, mely szerint a szerelem csupán a gyűlölet komplementere. A gyűlölet inverze a közöny, bipoláris érzelmeinket pedig ne a neurotikusok általánosításai nyomán akarjuk egyértelműsíteni.

* * *

A korábban már kifejtett különbségek és a szuperego szerelemre való igénye kapcsán már kifejtettem, miért lép föl a szerelmi illúzió olyan könnyedén, illetve miért kódolja a kudacot az, ha valaki a boldogságot tudatalatt pusztán az erotizált szerelemben, az intim érzelmi viszonyban látja meg.

Szükségünk van arra, hogy valaki szeressen minket és őszintén, bizalommal szerethessünk valakit. Ha valaki ezt veszi el, emberi örömforrásunk alapjai ellen tör. A XX. század a kollektív tudatot az individuált tudattá alakította, így jelentősen megváltozott a női psziché és szerepvállalás. Azonban még az emancipáltak számára is hasonló értékek lennének fontosak, mint a konzervatív nőknek vagy akár a mai kor férfiainak; bármilyen módon is, az ember társas igényei állandóak.

Nekem állandó problémát jelentett és jelent, hogy a hallgatólagos megállapítással kötött életközösség (az együtt járás, mely jelenleg megelőzi a szociopszichológiai változásokhoz nem alkalmazkodó házasság intézményét, sőt gyakran attól teljesen függetlenül kezelik) nem a két egyén érzelmi és szociális fejlődését okozza, hanem valamiféle torz dominanciaharcot jelent. A nő a férfi fölé akar kerülni, míg a férfi szó szerint és hibásan felfogott férfiasságból olykor teljesen meg akarja szüntetni a nő személyes indíttatásait, egyéniségének aspektusait, önmegvalósításának lehetőségét.

Mivel igyekszünk hozzánk hasonló, bennünket világnézetünkben, önbizalmunkban támogató és erősítő, de emellett fejlődést biztosító társat találni, a világról és szellemről gondolkodó ember ritkán tud kiteljesedni egy együgyűbb társ mellett. Az egzisztencialisták szerint az ember megállapítja saját értékét a szerelem piacán, és várható pozitív hozamú kapcsolatba akarja becsereálni. E hozzáállás nem pontos, de némileg szemlélteti, milyen könnyen hangzik jól és tűnik helyesnek egy egyébként felszínes és elrettentő megállapítás, mert most úgy állunk, hogy van igazságmagja.

Számomra mindig komoly gondot jelent, hogy az intelligens, nyitott nő ne érezze azt mellettem, hogy állandóan bizonyítania kell. Még akkor is, ha nem mutatok különösebb elvárásokat, jellemzően gondot jelent, ha a leány nem érzi biztosan, hogy erősebb a kapcsolatban. Akik eleve alárendelt szerepre vágnak, azok pedig ritkán nyújtanak szellemi kielégülést. A kapitalista szemlélet a biológiában arra hivatja az evolucionistákat, hogy harcnak tekintsék egy oroszlán és egy zebra küzdelmét, pedig az csak annak harc, aki előre eldöntötte, hogy annak hiszi. Ez a szemlélet megjelent a mindennapi társadalmi kapcsolatokban is, és spontán módon érdekközpontúvá változtatott barátságokat, szerelmeket. Ehhez asszisztált az ember szellemi voltának tagadásával a génkutatás ridegen tudományos értelmezése.

Megismertük a szerelmet okozó hormon működését, ismerjük agyunk jutalomközpontjának működését, és már azt is tudjuk, tudatelőttünk milyen indikátorok alapján dönt a társak mellett. Érzelmeink némelyike azonban olyan szélsőséges, hogy veszélyezteti lelki integritásunk: bár cselekvésrepertoárnak tekintjük a mindennapi, kis idődimenzióval rendelkező érzéseket (fájdalom, nemi vágy, éhség stb.), ezeken túl vannak olyan bonyolult és összetett érzéseink, melyek nem konkrét cselekvési utasításokat vagy célszerűnek tűnő érzéseket, hanem óriási energiákat jelentenek.

Arról van szó, hogy a szerelem az emberi történelem egésze során sem kopott el, annyi értéket teremtett, amennyi kint okozott. Mindig igaznak és megmagyarázhatatlannak tűnik, de mindig az aktuális. Nekem minden meggondolatlan ígéret csak bohóckodásnak tű-

nik. Bár az érzelmi rokkantakon kívül gyakorlatilag mindenki érezte (bár kérdéses, hogy az intellektus mennyire befolyásolja ezen érzélem gyakoriságát és intenzitását), mégis magánügy: megosztható, de igazából csak egyetlen emberrel, és a viszonzatlan szerelem igazából annak tárgyára sem tartozik.

Amikor kiirtja az ember a szívéből a sértettséget, dühöt és a többi olyan érzelmet, mely túlságosan emocionálissá tenné a döntéseit, azért oda kell figyelnie, hogy ne csak a ráció maradjon: kvázi-rationálisan kell tekintenie magára és másokra, folyamatosan diagnosztizálva magát, céljait. Ha nem ismered meg lehetőségeid, határaid és belső késztetéseid, éveken keresztül hibákat halmozol majd hibákra. Végül is erről szól ez az egész, és arról, hogyan fogadjuk el, ha valaki érdemelne, de nem akar értékesebben cselekvő lenni.

* * *

Mennyire önző örömmel sütkérezni más szeretetében? Ha olyanok vagyunk, aki adni akar, néha elfelejtjük, hogy vehetünk is, ha kínálnak valamit. Gond, hogy az emberek pusztá érzéseket érzelmeknek neveznek. Ez a talmi lelkesedés több kárt okoz, mint a túlzott óvatosság. Hamis várakat építünk gyöngye hitekre. Hihetetlen, hogy ez sokaknak megfelel, és nem is látják még utólag sem, ha tévednek (de azt elhiszik, hogy tévedtek, ha igazuk volt).

Mindig izgatták az érzékeim az olyan helyzetek, amelyekben szükség volt ritkán használt képességeimre, különös türelemre vagy bizalomra. Amikor bizonyítani

kell, hogy mennyire vagy ember, mire vagy jó. Érted szálllok szembe veled.

* * *

Igazán az önző és elesett, aki a dühének él. Elkényelmesedett a tudata a tudatban, hogy neki rosszat sodort a sorskerék. Aki a múltért dühös, időt pazarol arra, ami nincs.

Szabó Lőrinc szerelmes verseit felszínesen olvasók félreértik a szenvedőt. Bennem is van belőle, mint minden férfiban: mi hozzuk létre a nőt, de szeretnénk teljesen magunkénak tudni. Általa-benne megsokszorozni magukat. Megalkotni és átadni magunk neki: ezt akarja a férfilélek? Őszinte szerelem ez is, valódi érzelmek? Vagy csak beteg volt Szabó és Ady? Tagadjuk le a kimondott mélyvalóságot, hogy a férfi teljesen és mindent akar?

A valódi érzelmek arca nem mindig vonzó, olykor nem olyan finom, mint a regények lapjainak álommeséje. De mindig nagyon igazi. A legfontosabb, hogy legyenek igazi, építő érzelmeink!

* * *

Amikor évekkel ezelőtt látszólag tagadtam az igazság létét, csak azt írtam le, hogy nem egy igazság van, hanem igazságok vannak. Ezzel azóta még többször találkozom: egy együgyű ember is különlegesnek hiheti magát, számára pedig az lesz az igazság. Mikor ismerőseink egy más emberi szubjektumról beszélnek, az nekünk csak objektum marad: elmondják, amit ők hisznek róla

vagy el akarnak mondani. Számunkra az igazság más igazság lesz, mint az érintetté vagy azoké, akik az érintettől ismerik meg barátunk személyiségének és tetteinek durva tusrajzát.

Nem kell kijelentenünk, hogy fenntartásokkal kezeljük, mikor valaki egy őt is érintő eseményről beszámol, mást valamiképp lefestve, mert nem igaz. Bennünk akkor is ez az egy igazság, ez a sokszor védekezési mechanizmusból születő alternatív valóság fog élni. Van, hogy úgy hazudunk a másikról, hogy még mi is azt hisszük: igazat mondunk. A mi igazságunk – önzésből, félelemből vagy tudatlanságból – azt mondatja velünk, nekünk az igaz. Ha pedig mi hallunk valakiről torz történeteket, nem kell, hogy jól döntsünk a hiteléről: nem vagyunk bírák, így mindegy, mit gondolunk olyanokról, akiket nem ismerünk. Igazából pedig úgysem számít semmi sem. Az sem, te mit gondolsz másokról, mert az csak remény és hit, amely a te igazságod, de talán nem másé. És az sem számít, hogy más mit gondol.

A méreggő enyhült vágy bódítja el az elméjét a figyelmetlen esendőnek.

* * *

Szeretni sokkal nehezebb, mint gyűlölni, mert a szeretetben van alázat: ott lehet, hogy nem magunkat soroljuk előre, ez pedig mindig nehéz. Vannak magunk előtt is rejtett titkaink, melyeket kevesen tudnak fölfedni. Erre csak a szereteten alapuló csapatmunka képes valakivel, aki testében ég a tűz, de a szemében égő lángok nem vakítanak el. Nevezik ezt a földön sokfélen, a lényege a kiteljesedés.

Hiba, amikor túl komolyan vesszük magunkat vagy a minket érintő történeteket. Nem tudom, blaszfémia-e kijelenteni, de olyan önzővé pofozott a sors, hogy megkérdeztem magamtól, vajon tartózhat-e nekem az Úr? Úgy értem, pihennék már, mert véresek a szárnyaim, ilyenkor pedig mindig megjelenik valami ok, amely miatt még erősebben kell verni velük. Talán ez a jóvátétel?

Franz Werfel azt mondta, hogy az, ami vagy, már büntetés és jutalom is azért, ami vagy. Nem vitatkoznék, de kiegészíteném őt. Néha úgy látom, az ember nem látja, hogy ki is ő valójában. Másnak hiszi magát, sőt védelmi mechanizmusként alternatív valóságot is képes fölépíteni: nem hazudja a valótlanságot, hanem hittet hiszi. Fogalma sincs arról, amit a tudata be nem láthat.

A végső önzésben a férfi az úr, mert nemcsak istenéről hiszi el, hogy rossz adós, de másnak nem csupán a jelenét, de múltját is akarja. Minden gondolatod, hited, vágyad és tettet az én alkatrészeimből kell, hogy álljon; nem akármit, de mindent akarok! Mindent akarok *semmiért egészen*.

* * *

Az igazságod lehet igazság, de nem biztos, hogy valóság.

Erre az tanított meg, hogy milyen nevetséges mesék, képzelgések és fikciók képesek gyökeret ereszteni anélkül, hogy párbeszédet kezdenénk azzal, akiről szólunk. Könnyen hibázik az ember, de az elkövetett bűnök között akkor is első rendű az intellektuális becsület: hogy csak arról szólunk, amiről már kérdeztünk eleget.

* * *

Minden napomból, minden álmomból, minden egykori reményemből részeket szakít ki az elmúlás. Ha van nagyobb hiány a halálnál, lehet, hogy már ismerem: az életben lévő halott, az eszmény koszos porhüvely, a lelkében megrokkant lény maradványa. A gyász azért kínoz, mert tehetetlen vagy benne.

Élőket, eszméket, álmokat gyászolni nagyon kemény munka. A tehetetlenség a tevő ember halála. Csak segíteni akarok, és olyan nagy a hiány, ha más lelkiismeretének titkos önzése ebben megakadályoz.

Ha boldog embereket látok, már arra gondolok, vajon azért gondtalanok-e, mert föl se mérhetik, ha pusztulás és valódi megsemmisülés övezi lábuk nyomát. Aki a hited veszi el, magadat veszeti el.

* * *

A gondolkodó ember végül mindig magában keres hibát.

A bölcs ember pedig talál is.

Dühöt őrizni túl önző dolog, én nem ajánlom senkinek. Hol másnak bocsátasz meg, ott magadnak bocsátasz meg. Érzem, milyen jó érzés ez, de mégis néha arra gondolok, talán csak ostobaság így gondolnom: talán nemcsak jogosnak tűnik, de elvárható is másokat hibáztatni.

* * *

Vitázni fognak velem, de csak kimondom, mert télre úgyis megkergülnek a férfiak és nők: a XX. században megjelent vadonatúj női pszichéhez nem tudott alkalmazkodni a társadalom. Vagy csak vannak olyan elmaradott férfiak (és a naiv remény tüze még pislákol azért: talán leányok is), akik nem tudják fölvenni a lépést.

Nem szeretném minősíteni, sem értékelni, csak bemutatni az általam vélt változást. Eleve elfogult és rémesen fáradt vagyok ehhez, csak úgy érzem, a férfiak bíráló szavai önmagukban semmit sem jelentenek. Nem fogom azt mondani, hogy jobb a régi világ, mert sem az, sem a mai nem lehet elég jó, ahogyan ebben az életben természetyszerűleg semmi sem lehet az. Mindössze rá szeretnék mutatni, szerintem miért döbbennek meg a férfiak. Azért nem a férfihibákról beszélek, mert azokról nap-hosszat lehetne mesélni: a férfi lelke igazából olyan töredék, mely önmagában gyenge, és egyébként sem ő dönt végül. Ezért kérem a pártatlanság jóhiszemű vélelmét e néhány sorra.

A régi időben a nőnek sokszor elvették a jogát a boldogságtól: dogmatikussá ferdített isteni elvek festették idealisztikus erénnyé az érintetlenséget. Ezért cserébe a férfi még férfi volt: ismerte a szavak (tisztelet, becsület, kötelesség, alázat és ilyen, ma már mosolyt keltő szavak) jelentését is, nem csak mondta őket. A nőt arra nevelték, hogy majd asszony lesz valaki mellett, s nem arra, hogy nő egyedül. Sok sebet okozott egymásnak a tapasztalatlan férfi és nő. Ez mitsem változik.

A ló túloldalára kerültünk, amikor a fékevesztett emancipáltság már nem csupán azt jelenti, hogy a nő lehessen

nő és emellett ember is, hanem néhány Lilith-mérgezett férfit akar a nőkből. Minden férfi csodát vár a nőktől, és igen, hihetetlen a terhük: nem csupán kelyhei a létnek, anyánk és életünk ők, de emellett teljes nőnek kell lenniük. Sokan panaszkodtak nekem, hogy béklyó minden elvárás, miközben a férfiak szabad madarak.

Két állítás: két tévedés. A férfi sosem lehet szabad nélkül-
letek, valamint más hibái nem hatalmaznak fel bűnök
elkövetésére. Másrészt – és ez a legfontosabb – lehet lá-
zadni a normánkul szabott erények ellen, az ajándékot a
döngkútba lehet hajítani. A bűnököt olyan könnyű elfo-
gadni, az erényeket pedig nehéz viselni. Ez az embercél,
s lám, a nő mennyivel többet kapott.

Azzal, hogy nemcsak szabad, de egyes körökben divatos
is alapvető értékeket tagadni (s itt nem csupán valamifé-
le transzcendensről eshetik szó, de például mindennapi
dolgokról: barátságról, bátorságról, áldozatkészségről is)
együtt jár, hogy sikk levetni a keresztjeinket: miért len-
nék tisztességes, ha lehetek semmi is? Ha nincsenek vég-
ső értékek, nincsen miért értékesnek lenni. Ez is élet, bár
kétségeim vannak a minősége felől.

Sajnos azt látom, hogy néhány nő férfi akar lenni: felis-
merte a másik nem hibáit, de valami eszevesztett tévedés
miatt nem tesz ellene, hanem utánozni kezdi! Azt hiszi, a
szabadság szabadosság, pedig valójában a szabadosság
lelki börtön. A nők között is láncszerelmeket, illuzorikus
reményre épített társközösségeket látunk, ahol a „meg-
tetszettek” és „kedvelemek” azonnal szerelemnek, a kö-
zösön töltött órák pedig közösen leélt hetek délibábjának
számítanak.

Távol maradva a minőségi értékeléstől azért megjegyzém: úgy látom, több ma a Messalina köztünk, mint volt egykoron. A csók se ígéret már, a test se társ, csak alkatrész: korunk beleőrült a paradoxonba, melyben egyszerre isteníti a testet, de meg is veti. Hát lehetne így egészséges bárki?

A fiú önző és ostoba: mindenkit akar, de csak egyvalakit fogad el. Akiket használ, azoknak sose adná a szívét, de a lelke túl erőtlen, hogy szóljon: nem helyes tetteit elkerülnie volna jó. Idealizálja a női lelket, miközben a testet tiszteletmentesen kezeli, mintha a nő kettészakítható lenne. Akit végül kiválaszt, attól mindent elvár, hogy végül csalódjék; saját törvényei szerint akarja látni, mint egy mives izzót, amely csak akkor ég, ha ő becsavarja. A fájdalom ajándéka csak újabb fájdalom: pislákoló, mocsos fényű izzókat látok.

Mielőtt pedig az önző férfiúság vádja érintene: hiszem, hogy maroknyian vagyunk még, akik értik, hogy szében is lehet élni. Ha panaszkodom, én már nem magam sajnálom, hanem azokat, akikből több is lehetett volna. Isteni szerencse, kamaszos hallucináció vagy férfias kötelesség, de nem panaszkodhatom egyébként, mert mindezt megtudtam, és mindig akadt olyan, akinek elmondjam. Hogy megértette-e, abban volt sok különbözőség, de én mindent megtettem. Szerencsésnek érzem magam, bár nem lelem benne örömöm.

* * *

Nem akarok nosztalgikus moralista lenni, a memóriám pedig mostoha velem, és eltűnik minden szép emlék, ha

nincs, aki megőrizze velem. Arra viszont emlékszem, hogy mennyi barátom mesélt nekem az öngyilkossági gondolatáról. Nem vártak tőlem soha sokat, mert nem tudok a szemükbe hazudni: ha jobb is lesz, egyszer viszagondolva a maradás úgyis rossz ötletnek fog tűnni. Egyszerűen csak nem alternatíva az egész, akkor sem, ha éppen jó döntés volna (ennek bonyolult filozófiai kibontására itt nem fordítok időt). Mindezt csak azért, mert minden eddiginél több barátom követett el öngyilkossági kísérletet vagy tervez ilyesmit az elmúlt néhány hétben, mint egész korábbi életem során. Mivel elvesztettem valamiféle fontosat magamból mostanság, ez az elmém jobban izgatja, mint a lelkem.

A legnagyobb önzésem, hogy nem örülök annak, amim van, ezzel pedig sokan vannak így. Nem jobb ez, mint az, aki hamis értékei fölött ünnepel, jogtalanul boldog, miközben másokat sokszor évekre a pokolba taszít. Aki belerohad a dühébe, a saját élete nyomán felhalmozódott mocskokba, annál már mindegy, hogy bűnősként vagy áldozatként boldogtalan.

Buddha arra tanít, hogy semmit se úgy birtokolj, mintha csak a tiéd lenne. Ha valamitől annyira függni kezdesz, hogy lemondani sem lennél képes róla, akkor azt nem te birtoklod, hanem az birtokol téged. Ez emberekre hatványozottan igaz: ebben a sötét korban a lélek nem nagy érték, máséval pedig bátran játszadoznak. Vigyázz, hogyan szolgáltatod ki magad, mert már a legmegértőbb szem is hazudik.

* * *

Miért önzőbb a csöndes öngyilkos, mint a lassú önpusztító? Hajnalban, a fogda priccén arra gondoltam, tán megvédhetném magam, de semmi kedvem hozzá. Éreztem még a rendőr öklének nyomát, és valójában jól esett, ott volt a helye annak a foltnak. Azt gondoltam, nem tudok másokat büntetni, csak magam, az általam adott kitüntetések pedig a porba hajították. A szeretet és a gyűlölet nem távoli ismerősök: heves érzelem mindkettő. Egy érzelem ellentettje nem egy másik, hanem a közöny maga. A semmilét a halott érzelmekkel kezdődik.

Önpusztító az is, aki lassan teszi tönkre magát. De ezért gyilkos az is, aki nem egy testet öl meg, csak a hozzá tartozó lelket és érzelmeket. Egy önmarcangoló moralistát hiába is fenyegetnek társadalmi büntetésekkel, mert súlyosabban ítéli el önmagát, mint sok vérbíró tenné. Mikor évekkel ezelőtt olyan magasan álltam, hogy dönthettem, egyszer én váltam lelki gyilkossá. Most évek múlva már én könyörgök feloldozásért: bocsánatért vagy legalább azért, hogy a nyakamba zúdítsák, amit okoztam. Én hallani akarok róla, mit ártottam: nem kegyelmet, csak igazságot várok.

Azért jó, ami történt, mert nagyon rossz volt és a következményei még rosszabbak lesznek. Mindez a rossz zárójelessé teszi azt a rosszat, amely miatt a világvégetúrán vehettem részt. Szerintem hiteltelen tanító vagyok, mert rosszból rosszba esem, de tanulni még tudok: volt már jobb és lesz rosszabb is. Ez kell, hogy az ép ész némileg megmaradjon.

* * *

A korszerű ember keserű, aki már remélni se mer, végül pedig már semmitől se fél. Nehéz elfogadni, hogy minden általában jól történik, még akkor is, ha kínokkal telít. Okok vannak. Márai ebben annyira determinista volt, hogy azt is tagadta: léteznének balesetek. Csak emberek vannak, akik döntéseket hoznak.

A közöny a legnagyobb ellenség, és saját magad vele: mikor nem látod értelmét sem a segítő kezeknek, nem akarsz másokat is megfertőzni ezzel az ezerszer legkiábrándítóbb kórral, ezért elmarsz mindent, amit csak lehet. A legújabb kor embere elunja magát, tétlen és tehetetlen, ezért végül belepusztul a közönyébe. Inkább magát és másokat bántaná, mert nagyon kibírhatatlan állapot ez. Ha elzárkózik, nem javul soha, ha nyit, akkor másokat sért meg.

Az üres szív haszontalan. Aki szeretni se bír, holott az a legkönnyebb, legtermészetesebb képessége az embernek, végül is mindent elveszített. Aki a szeretteit földadja, elárulja, elhagyja, a legrettenetesebb emberi bűnök egyikét követi el. Egy szerencsétlen démon csupán.

* * *

17 óra alvás után elgondolkodik az ember: hónapok óta vagyok mérhetetlenül fáradt, közben pedig egyre tétleőbb, de már a semmi is fárasztó. Hová ömlik az emberek rendkívüli hasznos energiája, hogy végül semmi se legyen?

A felszínes ember magán talán észre sem veszi efféle tulajdonságát, de előbb-utóbb kínosan rádöbbenünk,

hogy milyen emberek vannak körülöttünk. Ők értékelnek, szeretnek, én őket szeretem? Hiába a megkésett felismerés: az összetört becsület nem forrasztható újra össze. A múlt már örökké mocskos marad.

Szálnalmas emberi reménykedés a hit az állandóságban: egy ideiglenes világ múltó érzelmei, percemberei, jelentéktelen fontosságai mellett már-már dacosan, önbecsaptan akarunk hinni abban, hogy lehet valami halhatatlan. Istenem, ijesztő a felismerés, de tán még értékek is elmúlhatnak, mit akarunk mi ennél erősebbet is?

Ember vagyok: húsom van és vérem. Bármennyire is erősek, bölcssek, kivételesek lehetünk, mi akkor is csak emberek vagyunk, akik támaszkodnak: hitre, reményre, kiválasztottakra. Bármelyik is hagy cserben, a várunk omladozni kezd. Ha mindet kitépik alólunk, a baj mérhetetlenül hatalmas, és soha többé nem javítható. Olyan, mint egy óriási katasztrófa, amelyben elveszítjük egy végtagunk vagy megvakulunk. Ez már nem javul többé. De míg a fizikai baleset okozóját társadalmi elvárás megbüntetni, addig a lelkek gyilkosai gondtalanul pusztíthatnak mindenfelé, míg végül maguk is el nem enyésznek.

Sosem volt ennél nehezebb: az ezer kín sem akkora baj, mint a reményvesztettség, az általános közöny, a súlyossá váló melankólia. Amikor minden egyszerre pusztul, amiért élni voltál hivatott, mihez kezdenél utána? Mást és magad hibáztatnád, de ez csak időtöltés, nem javít. Ördögi bűn a túlzó önzés, de némi szükség van rá, ha tiszta: ami elmúlik az életedből, azt nem csupán te fogod

hiányolni, annak te is hiányozni fogsz. Magukra hagyott alkotások: magános falak, melyek között mégis lakik valaki és magányos emberek, akik mégis szeretnek másokat. Objektummá válik számodra valami vagy valaki, pedig többre szántad volna. A sátáni önzés miatt hiszed azt, hogy melletted jobb volna: van, akinek nem kell jobbnak lennie, hogy legyenek rosszak is. Sirasd akár-meddig, hogy téged épp az választ el a rossztól, akiből jót akartál csinálni, aki által jóvá akartál válni, de az életet az ilyen értelmetlennek tetsző változások jellemzik leginkább.

Bölcs Salamon sokat taníthat nekünk, ha van fülünk, amivel meghalljuk ezt a gondolatot: „nem a gyorsaké a futóverseny, nem az erőseké a harc, sem a bölcséké az eledel, sem az értelmeseké a gazdagság, és a jóindulat sem azoké, akiknek ismeretük van; mert bajokkal teljes idő jön, és előre nem látható események történnek mindannyiukkal”. Nagyon nem élvezem, valójában szenvedek, rémületesen nagy bajok hadát húzom a fejemre, és adjon erőt az, hogy ezáltal teljes idő jön? Kölcsön is fontos számomra, ahogyan Goethe is; ők nem áttallottak mást is idézni a Prédikátorok könyvéből: vanitas vanitatum et omnia vanitas. A hiábavalóság csak hiábavalóság, minden földi eredmény elmúlik, ha pedig arra gyanakszunk, hogy több a lelkünk, mint hetvenéves fizikai hullámvasutazás, akkor valóban nem az számít valójában, hogy bekövetkezik a gyász, hanem az, hogy ezáltal miképp leszünk erősebbek vagy jobbak. De ha nem is számít semmi igazán, akkor kár is siratni azt, aki valójában mitsem ér: aki értékei önmagában elenyésznek.

Az ember párban és csoportban fejlődik, de ő dönti el, milyen közösséget választ. Próbáld meg ne elítélni a téves választásokat, mert emberi létünk természetéből adódik a hibázás: az érdemel sajnálatot, aki nem ismeri föl, hogy mit tett, döntése következményei hidegen hagyják, tudata nem fogja át a szociális szerződéseket, melyeket megszegni volt botorsága. A hiba elkövetésénél jóval nagyobb bűn annak föl nem ismerése, jóvá nem tétele: a megbánás hiánya.

* * *

Isten is vagy, rendben. Talán nem is akarsz. De mit kezdesz a híveiddel?

Mindent akarsz, de ez nem számít. Nem azon kell gondolkodni, hogy mit akarsz, hanem azon, miről mondanál le.

Végül csak egy értékes marad: aki megszünteti a tegnap fojtogató súlyát, aki megszabadít a jövő köde miatti félelemtől és feloldja a kínzó kérdést, hogy van-e igazság. Csak ő számít a jelenben: sem a múlt, sem a jövő, mert semmi más sem számít igazán. Ez a hit és a remény, hogy minden más lehet egyetlen egyszer. Hogy feloldódhatsz valakiben, és az a valaki méltó is rá.

Az igazságérzet képes leginkább kínozni valakit. Szerencsésnek tűnik, akinek nincs vagy elnyomja magában, és nem látja, mit tettek vele vagy mit tett ő.

Csak az lehet boldog, aki kérdez. Ha nem érdekelnek a válaszok, akkor van mitől félned.

* * *

Állandóan kiégett ez a fránya izzó. Szerettem én, kényelmes volt és felszínesen tekintve még olcsónak is tűnt. De egyszerűen nem működött. Vettem tartós izzókat. Nagyok, kilógnak a lámpából és túl erős a fényük. Mégis hat évig égnek majd. Ez volt az ára, kompromisszumot kellett kötnöm. Meg fogom szeretni.

Nincsen tökéletes és hibátlan. A nőnek nehezebb ezt megtanulni: megérteni, hogy az ő feladata férfivá formálni a fiút. A bakfisból nő lesz, amikor férfiként ébred mellette a fiú. Nem a legjobbat kell keresni, mert az hamis kép lehet: az a fontos, akiből a legjobb hozható létre. Akkor is, ha a bőség zavara, a hamis értékek csillogása és az idő rohanása másfelé fújja a hajót. Az élet munkából áll, így minden fontos dolog és valódi érték izzadsággal jár; ha ingyen érkezik az öröm, akkor vigyázz vele, mert nagy az ára, mélyen megéget majd.

A trubadúrok úgy tartották, hogy egy szívsebet csak az gyógyíthat meg, aki okozta. Sokat írtam erről: a beismerésről, a bocsánatkérésről, a továbblépésről, arról, hogy nagy dolog megbocsátani, de nagy dolog a bocsánatot elfogadni is.

* * *

A hétvége során visszaolvastam néhány nekem címzett szerelmes levelet. Nem válogattam: elolvastam a rideget és racionálisat, átéltem a vadat és vakhiteset és szívemhez öleltem az őszintét és meghittet. Csak írok és írok; minden tettem a múlt része, de az, hogy írok, mindig a

jelenem marad. Annyi leányt sodort ez mellém, hogy mások eszementnek neveznének, amiért előbb mindüket megpróbálom elküldeni. Nem csupán megóvni magamtól, de maguktól is: aki ajánlatot tesz nekem, megtisztel és elvarázsol, de meg is ijeszt, mert azt gondolom, milyen könnyen ajánlkozott volna föl másnak, aki nemtele-nül visszaélne ezzel.

„Voltam férfi, szerettem párat”, de mindig útravalót osztogattam: akinek az kellett, élményt kapott a rövid úton, aki úgy akarta, gondolatot és ezáltal kérdéseket talált nálam. Szeretnék dicső emlék lenni, sose fájó múlt.

Én nem írtam szerelmes leveleket. Csak verset, amelyet már sosem szavalnék el és nem is tudnám megírni újra. Egyetlen levelet mégis: a fióknak, nem, inkább a kukának, megcímezve, de mégis magamhoz, csakis magamhoz és a szerelemhez. A szerelem magánügy, a legtöbbször pedig még egy másik személy se kell hozzá. Csak szellem, hit a tökéletességben, remény a változásban. Kábítóbb szer a muzsikánál, a szofizmusnál, súlyosabb méreg a keserűségnél és a bosszúvágynál.

Szublimált szerelem mártíromkodása valamennyi szentség minden tette.

* * *

Vársz valamit a segítségért? Nem kapsz semmit, mert semmi sem jár érte. Nincs önzetlenség: mikor másoknak segítesz, tulajdonképpen magadnak próbálsz segíteni. A büszkeség remek csillogás, de ne építs rá, mert szétfolyik, mikor igazán szükséged volna rá, és markolni

akarnád. Por csak, mert a szeretet kimúlik, ha nem mások felé irányul. Büszkeséged jégvár, a magányosság pedig hóhullám.

Csak vedd észre, hogy a problémáid mely részét okozod te magadnak. Azok miatt ne panaszkodj. Nem lenne hiteles. Isten azt mondta, „vagyok, aki vagyok”. Az ember azt mondja, „vagyok, amíg vagyok”.

Csak akkor juthatsz a csúcsra, ha elédbe áll a hegy. Átkozhatod, gyűlöheted, remeghetsz ellene, de nélküle nem lennél magad. Bármennyire szerettem is olyat, aki előtt elsimították az akadályokat barátok, apák, végül mindig kiderült: a legszebb virág a sötét verem mocskában terem meg, és attól olyan szép, hogy tiszta marad. Néha megvakulsz s azt hiszed, tűz lobog, de csak füst szálldogál. Utólag látod csak meg mardosó hibádat: a tűz nyomán melegség marad, de a füst csak bűzét hagyja rád.

* * *

Van egy tahiti kifejezés, melyet alig ismer a fejlettnék nevezett kultúra: a *mehameha* az a hátborzongató érzés, melyet akkor érez valaki, mikor olyat lát vagy tapasztal, melyről *biztosan tudta*, hogy nem lehet valóság, nem történhet meg. Az érzelmek mint szervezetünk megzavart állapotai cselekvésrepertoárként szolgálnak bizonyos élethelyzetekben: a tudomány szerint az idődimenzió szempontjából hasznosak. A tudomány viszont valamit még mindig nem értett meg: ha evolúciós célszerűség érzelmeket táplálnia az életre ítélt embernek, miért léteznek olyan szélsőséges érzések,

melyek nemcsak az egyén lelki integritását, de fizikai jellemzőit is veszélyeztetik?

Túl sok az értelmetlen áldozat, túl sok már a vér. Amikor fölgyűlik a rémisztő mennyiségű bű és csalódás, az ítéletünk beteljesedik. Már más emberek vagyunk, másutt és másokkal élünk, de egykori vádunk talán csak ekkor ér a szívig, és ekkor büntet, mikor mi már régen nem vagyunk lator vádaskodók. Bosszúszomjas szavaink és tetteink elrejtett aknákként rombolják szét mások életét. Az ember statisztikailag a legkevésbé agresszív állat, mert ismeri a lélekterror kínzóeszközét.

Az elvek nem tetteink magyarázatául szolgálnak: nem a tettek után kell ideológiát gyártanunk, eszméink nem azért léteznek, hogy fölmentsenek hibáink alól. Az elv van először, és ehhez igazodjanak tetteink, ne fordítva! Nincs is annál szomorúbb, mikor valaki hites, érdemes embernek hiszi magát, elismétli általa nagyra tartott emberek szavát, de semmit sem ért belőlük. Miért tiszteli Arany szavát minden Kund Abigél?

* * *

Az ember a tökéletességet hajszolja az elégséges, sőt kielégítő helyett is: mindig úgy tartotta, a földön a gonosz vezet, a jó pedig csak a halál után érheti el jutalmát. Mai mérgeiben fővő korunk már tagadni kezdi, hogy a jó az élet után nyerne bármit is, de sosem kérdőjelezné meg, hogy itt a gonosz uralkodik. Ez a mindennapi, fájó diszharmónia és aszimmetria. Egy faj tudata hasad ketté, disszonáns és absztrakt lesz a lét, mikor értelmetlenné válik az optimum instanciája.

Sosem tudhatod, hogy igazad van-e: tudásod emberi természetedből adódan véges, így hitre kell támaszkodnod, hogy igaz az is, amit csak érzel. Valamilyen furcsa töltőanyag ez, ami kitölti az ismeretlenség barázdáit, mert az ember fél mindentől, amit nem ismer. Aki nem képes hinni, úgy nyomorék, mint az, aki nem tud látni vagy beszélni. Van, amiben csak hinni tudok, amiről nincsen tapasztalás. A szabad önrendelkezés többről szól annál, hogy eldöntheted, melyik gerendára kötöd föl magad.

A fontos felismerések rendszerint már meglévő ismereteink újszerű megközelítéséből születnek. Már korábban rácsodálkoztam arra, hogy az ember egészen csodálatos abban, hogy képes félni olyasmitől, ami nem is létezik. De ebből következik az is, hogy akár bele is szerethet abba, ami nincs és nem is lehet soha. A nemlétben lebegő szerelemtárgy pedig nem valamilyenféle extremizmus példája, hanem mindennapi megbicsaklás: akár személyre pazaroljuk magunk, akár eszmére vagy valamiféle istenségre, mindezek alapja a csak fejünkben létező idea. Annak akarjuk látni a másikat, ami nekünk felel meg, de ő csak valaki, aki annak akar látni minket, aki megfelel neki. Mikor az ember – sokszor már csak élete delére – eljut oda, hogy végre merje tisztelni a kompromisszumot, és annak lássa a másikat, ami valójában, fogalmat nyer arról, mi a gyönyörűség. Aki már nem hisz az emberekben, szerelmes lesz majd ideológémaiába, és ugyanúgy nem fogja érteni, miért tiporják el újból és újra a jót és igazságot. Végül tétlenségbe olvad és a mindennapok semmittevő, mitsem értékelő és kíváncsi polgára lesz, lefejezi a kikerülhetetlen kognitív diszsonancia. Mivel az elit előbb-utóbb szükségszerűen

az elit előbb-utóbb szükségszerűen prostituálódik, így csak a felsőbbrendűség szenvedhet igazán.

* * *

Céltalanul bolyong egy geoid alakú tömeg a kozmoszban. Rajta miniatűr lények tanyáznak, akiket a nehézségi erő szorít a testhez. Ezen lények közül egyfélének van öntudata, énképe, képes megteremteni nem létező dolgokat, képes félni a létezzhetetlentől is. Ezek a lények életnek nevezik a velük és ismerőseikkel sokszor véletlenszerűen bekövetkező események sorozatát.

Mivel az agyuk viszonylag kötött struktúrájú, a világ értelmezését az idő segítségével oldják meg. A megtörtént események azonnal múlttá változnak. Ebben az érdekes, hogy az emberek úgy dédelgetik a múltjukat, mintha valami misztikum lenne; úgy kezelik, mint a valóságot, úgy szeretik, mint a létező értékeket. Többségük nem is gondol rá, hogy minden emléke a neuronhálóján keresztül megjelenő kép, egy vegyi folyamat eredménye. A gondolatban megjelent kép helyességét csak a hit támasztja alá. Ezért mondtam, hogy csak azok a múltak léteznek, melyet legalább ketten őriznek és együtt ápolnak. Minden másról nem tudhatod, mennyire sérült kép, mennyit módosított rajta a biológia.

Az emocionális ember emléket az érzelmek módosítják. Az ilyen ember csak valamiféle ködös ábrándképet lát, egy affektív gondolati gócból keletkező kvázi-realitást, alternatív emlékei vannak. Ez azért érdekes, mert alapvetően minden emberben létezik emóció,

csak annak mértéke tér el. Módosítható, sőt önmagától torzuló képzelgés néhányaknak a múlt, pedig az határozza meg a személyt magát, a jelenét, értékeit, létét.

Meg szokták kérdezni tőlem, hogy hiszek-e a véletlenekben, mert az erre a kérdésre adott választ sokan az emberre egyik legjellemzőbb véleménynek tartják. Én az okokban hiszek. Az, hogy mindezt most leírom, évekkel ezelőtti események láncolatának mai eredménye, ahogyan minden rezdülésünk addigi életutunkban fölszedett tapasztalatok (örömök, de inkább fájdalom) következményei. Ha valaki lekési a vonatot, de így találkozik az állomáson a szerelmével, bizonyára hálát ad a véletlennek. Aki számára kényelmes elrendelésben hinni, az még azt is mondja: a vonatot lekésni szükségszerű volt. Én azt mondom, a találkozás oka a vonat lekésése. Ez több pusztá szemantikánál: nehéz elfogadni az ábrándvilágban, de akkor, ha a vonatot elérte volna, nem esik szerelembe. De ez nem azt jelenti, hogy nem lenne szerelme; lenne, de minden bizonnyal egy másik ember. Jelenünk, így mindenünk, amink van tehát okok láncolata. Ha bármi másképp történt volna, már nem egészen ezt a valóságot élnénk, ezért pedig minden történés szükségszerű. Ilyen dedukció után már lényegtelen, hogy mit illetünk a véletlen szóval.

Valójában mindezen tények, képzelgések, felismerések, remények és hitek már csupán azért sem lehetnek újszerűek, mert korábban megszámlálhatatlan ember jutott már ugyanezekre a gondolatokra. Amikor egy költő még szinte szavaiban is ugyanazt írja, mint amit mi gondolunk, borzongás fut végig a hátunkon, mikor

élete történetét kezdjük olvasni. Keserű a csalódás, hogy fölismerése nem vitte őt közelebb a boldogsághoz, és élete végéig is kínozták ugyanazok a kérdések, melyek sokunkat szintén: van-e értelme? Az ilyen megválaszolhatatlan alapkérdések minuntalan foglalkoztatják a lélekben gazdagokat. Meg kell látni, hogy azért nincs rájuk válasz, mert e kérdések nem is értelmezhetők: semminek sem célja, hogy értelme legyen. Ezt csak az ember akarja így, mert magán keresztül látja a világot.

